

**МВС України**  
**Харківський національний університет внутрішніх справ**  
**Кафедра криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки**  
**факультету № 1**  
**Кафедра кримінального процесу та організації досудового слідства**  
**факультету № 1**  
**Кафедра протидії кіберзлочинності факультету №4**

**Документування та розслідування**  
**фактів незаконного поводження зі зброєю,**  
**бойовими припасами або вибуховими**  
**речовинами, а також кримінальних**  
**правопорушень у сфері незаконного обігу**  
**наркотичних засобів, психотропних**  
**речовин, їх аналогів або прекурсорів,**  
**учинених із застосуванням новітніх**  
**технологій**

**Науково-методичні рекомендації**

**Харків 2022**

УДК 343.98:[343.344+343.57:004](477)(07)

ББК 67.9(4УКР)623.20я7

Д63

## ПЕРЕДМОВА

Науково-методичні рекомендації для практичних підрозділів Національної поліції України «Документування та розслідування фактів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, а також кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, учинених із застосуванням новітніх технологій».

<p><b>СХВАЛЕНО</b> Науково-методичною радою Харківського національного університету внутрішніх справ від 28.11.2022 р. Протокол № 11</p>	<p><b>ЗАТВЕРДЖЕНО</b> Вченою радою факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ від 23.11.2022 р. Протокол № 12</p>
<p><b>ПОГОДЖЕНО</b> Секцією Науково-методичної ради Харківського національного університету внутрішніх справ з юридичних дисциплін від 25.11.2022 р. Протокол № 11</p>	<p><b>ЗАТВЕРДЖЕНО</b> На засіданні кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 10 Харківського національного університету внутрішніх справ Від 03.11.2022 р. Протокол № 1</p>

### Рецензенти:

**Юхно О.О.** - професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

**Пиріг І.В.** - професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

**Документування та розслідування фактів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, а також кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, учинених із застосуванням новітніх технологій: науково-методичні рекомендації для підрозділів Національної поліції України. Х.: ХНУВС, 2022. 130 с.**

**Розробники:** к.ю.н., доц. Кікінчук В.В., к.ю.н., доц. Романюк В.В., к.ю.н., доц. Книженко С.О., к.ю.н., доц. Салманов О.В., к.ю.н., доц. Матюшкова Т.П., к.ю.н., доц. Манжай О.В., д.ю.н., проф. Шатрава С.О., Піддубна А.В.

© Кікінчук В.В., Романюк В.В., Книженко С.О. та ін.

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2022

УДК 343.98:[343.344+343.57:004](477)(07)

ББК 67.9(4УКР)623.20я7

Д63

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1. Документування та розслідування фактів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами:	
1.1. Особливості криміналістичної характеристики незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.....	7
1.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами та відповідні їм алгоритми дій слідчого.....	17
1.3. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та інших заходів під час розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.....	23
1.4. Особливості здійснення документування та досудового розслідування фактів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.....	55
2. Документування та розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, учинених із застосуванням новітніх технологій:	
2.1. Особливості криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів чи психотропних речовин із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій.....	65
2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій.....	77
2.3. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) та інших дій у алгоритмі розслідування незаконного обігу наркотиків із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій.....	80

2.4. Особливості здійснення досудового розслідування фактів збуту наркотичних засобів з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій.....89

2.5. Аналіз електронних даних по наркозлочинах, які вчиняються з використанням можливостей кіберсфери.....111

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ..... 125

## ВСТУП

Соціально-політична криза та тривалі збройні конфлікти на сході України з 2014 року, війна з 24 лютого поточного року на території нашої держави призвели до зростання неконтрольованого обігу зброї. У зв'язку з цим незаконне поводження зі зброєю та бойовими припасами, вибуховими речовинами стало одним із сучасних чинників впливу на національну безпеку України, який набув масштабного рівня та, безпосередньо, є внутрішньою проблемою держави. Цей факт викликає особливе занепокоєння і відчуття незахищеності у населення, загрожує стабільному устрою держави та дотриманню соціальних цінностей у суспільстві. За офіційними статистичними даними Офісу Генерального прокурора, за останні 10 років спостерігається тенденція до збільшення кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Наприклад, лише за січень-жовтень цього року майже за 3000 кримінальними провадженнями, відкритих за ст. 263 Кримінального кодексу України, було вручено повідомлення особам про підозру.

Незаконний обіг зброї, бойових припасів, вибухових пристроїв та вибухових речовин нині є надзвичайно гострим питанням. Ефективне вирішення цієї проблеми залежить і від належної роботи правоохоронних органів з виявлення та розслідування пов'язаних із цим кримінальних правопорушень, обов'язковою умовою чого є знання криміналістичних аспектів розслідування таких кримінальних правопорушень.

З огляду на це є потреба в оновленні методики розслідування незаконного поводження зі зброєю та бойовими припасами, вибуховими речовинами з урахуванням трансформації механізму вчинення зазначених кримінальних правопорушень.

Не менш актуальним є питання боротьби із наркозлочинністю, що є однією з найбільш небезпечних та паразитних кримінальних проявів у нашому суспільстві. Їх надприбутковість нерідко стає вирішальним фактором, який впливає на приток нових кримінальних сил у цю сферу. На теперішній час збут

наркотичних та психотропних речовин досить часто відбувається за допомогою мережі Інтернет, що, з одного боку, суттєво ускладнює правоохоронним органам процес встановлення та документування фігурантів, а з іншого – надає нові можливості для збирання інформації та її аналізу.

Наркозлочини, які вчиняються з використанням можливостей кіберсфери, спочатку були поширені у великих агломераціях, проте сьогодні їх вже фіксують і у районних центрах та великих селищах. Випадки отруєння молоді неякісними наркотичними або психотропними речовинами стають все частішими. У той же час правоохоронні органи не встигають своєчасно реагувати на подібні виклики, а правопорушникам вдається тривалий час уникати відповідальності та водночас суттєво примножувати свій кримінальний капітал.

Запровадження нових схем вчинення наркозлочинів організованими злочинними угрупованнями викликає занепокоєння не лише на державному рівні, але й на рівні місцевих громад. Непоодинокими є приклади, коли мешканці районів об'єднуються для протидії цьому ганебному явищу. Трапляються, навіть, випадки вчинення самосудів над учасниками наркоугруповань.

Наведене свідчить про надзвичайну гостроту проблеми, її актуальність та необхідність запровадження нових підходів до документування описаної категорії кримінальних правопорушень.

## **1. Документування та розслідування фактів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами**

### **1.1. Особливості криміналістичної характеристики незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, або вибуховими речовинами**

Предметом злочинного посягання є вогнепальна, холодна та інші види зброї, вибухові пристрої та речовини. Вони можуть бути як виготовленими промисловим способом, переробленими, відремонтованими або саморобними. Типовими предметами кримінальних правопорушень цієї категорії є:

– вогнепальна зброя (автомати: Калашникова – усіх моделей, карабін «Сайга», пістолет-кулемет системи Шпагина (ПКШ) «Скорпіон», пістолет-кулемет «Узі» та ін.; гранатомети: СПГ-9, РПГ-7, РПГ - 18, РПГ - 22, РПГ – 26; пістолети: «Glock», «Beretta», «Colt», «Browning», «CZ», «Astra», «Bersa», «Grand Power», «Макарова», «Токарева» та ін.; револьвери: «Наган», «Smith & Wesson»; рушниці: мисливські, «Мосіна», СВТ, СВД, DSR та ін.) – 62 % вивчених кримінальних проваджень;

– боєприпаси (патрони, артилерійські снаряди) – 43 %;

– вибухові пристрої (гранати: Ф-1, РГД-5, РГН, ВОГ-25, постріли для підствольних гранатометів СПГ-9, РПГ-7; міни: МОН-40, МОН- 50, МОН90; запали; детонатори, капсулі-детонатори) – 34 %;

– вибухові речовини (тротил, тротилові шашки, пластид, порох, гексаметілентріпероксиддіамін) – 23 %;

– холодна зброя (ножі, кастети, кортики, стилети, кинджали) – 18 %;

– сигнальні (стартові) пістолети, перероблені у вогнепальну зброю («Zoraki», «Atmaka», «Kral», «Blow» – 13 %; – зброя нелетальної дії (газова, з гумовими кулями) – 6 %;

– вогнемети (РПО А («Джміль»), РПО 16) – 2 %;

– пляшки з «коктейлем Молотова» – 1 %.

Обстановка вчинення кримінального правопорушення є важливим структурним елементом криміналістичної характеристики, яка детермінує поведінку злочинця, обрання ним об'єкта посягання, способу підготовки, вчинення та приховання кримінального правопорушення.

Криміногенна обстановка, що склалася в Україні за останні роки та зумовила різке зростання незаконного обігу зброї, пов'язана з наявністю тривалого збройного конфлікту на сході країни, війною з 24 лютого цього року, недбалою організацією охорони складів озброєнь та іншими негативними факторами.

Найчастіше місцями-джерелами походження зброї відносяться: військові частини ЗСУ; військові частини, підрозділи правоохоронних органів; підприємства, організації, які здійснюють торгівлю, ремонт або використання зброї на законних підставах; оборонні виробництва; майстерні, приміщення із обладнанням, пристосованим для саморобного виготовлення або переробки зброї.

Місцями незаконного зберігання зброї найчастіше є:

- квартири, надвірні споруди, гаражі;
- тайники (схованки): в лісі, в приміщеннях;
- транспорт. Найчастіше зберігають незаконно зброю чи боєприпаси місцем проживання, в тому числі родичів та інших осіб. Непоодинокими є випадки незаконного зберігання зброї, боєприпасів та вибухових речовин за місцем роботи.

Елементи матеріальної обстановки тісно пов'язані з іншими факторами досліджуваних кримінальних правопорушень. Зазначеними елементами є предмети, за допомогою яких злочинці отримують, приховують, транспортують, зберігають, здійснюють інші дії щодо зброї. Такими предметами можуть бути знаряддя зламу, підроблені документи, одяг, речові сумки, пристосування для прихованого носіння зброї, транспортні засоби для її перевезення, пристосування, тайники, схованки для зберігання зброї і т. ін.

Серед злочинців чоловіки займають 97 %, більшість з яких одружені. Вчинення чоловіками досліджуваних кримінальних правопорушень



обумовлено тим, що озброєння головним чином знаходиться в державних воєнізованих організаціях, в яких основним контингентом службовців є чоловіки, які мають доступ до зброї і використовують таку можливість для вчинення протиправних дій.

Незаконне виготовлення зброї – кримінальне правопорушення, яке вчиняється виключно чоловіками. Це пов'язано з історичними традиціями виготовлення зброї. Найчастіше вчиняють вказані кримінальні правопорушення чоловіки наступних вікових категорій: 50 років і старше – 9 %, 40–49 років – 27 %, 30–39 років – 34 %, 18–24 роки – 22 %, 16–17 років – 8 %. Переважна більшість злочинців (82 %) проживало в містах. Серед підозрюваних 94 % осіб ніколи раніше до кримінальної відповідальності не притягувалися, 3 % мали одну судимість, 1 % – дві й більше судимостей.

Кримінальні правопорушення вчинялись одноосібно (55 %), в співучасті з іншими особами (25 %), в складі групи осіб за попередньою змовою (12 %), організованою групою або злочинною організацією (8 %).

Серед обвинувачених за вчинення кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу зброї 85 % мали середню або середньо-спеціальну освіту.

Особами, які використовують службове становище для розкрадань зброї, є:

- 1) особи, яким зброю видано для виконання службових обов'язків (військовослужбовці, співробітники правоохоронних органів);
- 2) матеріально-відповідальні, які зобов'язані забезпечити збереження зброї (начальники складів озброєння, командири підрозділів та ін.);
- 3) особи, які безпосередньо виконують обов'язки з охорони озброєння (охоронці, часові);
- 4) особи, які обслуговують, ремонтують зброю, а також виконують інші роботи в сховищах озброєння (наприклад, вантажно-розвантажувальні роботи);
- 5) особи, в чій обов'язки входить знищення, утилізація зброї.

Більшість злочинців мають досвід військової служби, в тому числі досвід бойових дій, навички поводження з вогнепальною зброєю та вибуховими

пристроями. Високий відсоток злочинців, які служать, завершили військову службу, або перебували в зоні бойових дій як добровольці або волонтери.

Мотивами заволодіння зброї, виступають:

- користь (46%);
- спонукання мати зброю в особистому користуванні для самозахисту, охоти або рибальства, «на всякий випадок» (21%);
- наміри з вчинення інших кримінальних правопорушень із застосуванням зброї (15 %);
- виконання охоронних функцій (10%);
- бажання помсти на ґрунті негативних міжособистісних відносин (5 %);
- інтерес або колекціонування (3%).

Найбільш поширена корислива мотивація передбачає кінцеву мету заволодіння зброєю та її подальшу реалізацію за гроші. Злочинними цілями незаконного заволодіння зброї є вчинення грабежів, розбоїв, вимагання, організація озброєної банди, рейдерства, озброєння під виглядом виконання охоронних функцій або забезпечення економічної безпеки комерційних структур та ін.

Способи незаконного обігу зброї мають певну специфіку, що обумовлена спеціальним призначенням зброї, обмеженням кола осіб, які мають до неї доступ, особливим порядком зберігання, виготовлення, збуту і використання

Типові способи вчинення незаконного обігу зброї:

- 1) розкрадання вогнепальної зброї зі Збройних сил, МВС, Служби безпеки, Служби воєнізованої охорони;
- 2) розкрадання вогнепальної зброї та окремих складових частин і механізмів на збройових заводах;
- 3) кустарне виготовлення вогнепальної зброї;
- 4) законне придбання нарізної і гладкоствольної спортивної чи мисливської зброї з наступною передачею її в руки злочинців, незаконне носіння, зберігання, придбання, виготовлення вогнепальної зброї;
- 5) недбале зберігання вогнепальної зброї;
- 6) контрабандне ввезення зброї та боєприпасів через кордон.

Як правило, кримінальні правопорушення з умисною формою вини ретельно плануються й нерідко до їх вчинення залучається значна кількість осіб (робітники, посадовці, охоронці, водії транспортних засобів, які беруть участь у перевезенні вантажів та ін.).

Підготовка до вчинення крадіжки, грабежів, розбоїв, вимагання полягає у підборі співучасників і розподілу ролей між ними; вивченні об'єкту майбутнього кримінального правопорушення, режиму роботи підприємства, установи; виборі маршруту руху до об'єкта та місця вчинення кримінального правопорушення, підшукування засобів для подолання перешкод та транспорту для вивезення зброї; відключення або порушення охоронної сигналізації; маршрутів, часу, засобів і способів пересування особи, яка має зброю або доступ до сховищ озброєння; наявності технічних засобів захисту й охоронної сигналізації, наявності сейфів і спеціальних захисних сховищ; виборі засобів знищення слідів кримінального правопорушення; підшуванні зручних місць зберігання зброї (наприклад, схованки); забезпеченні алібі учасників.

Розкрадання зброї у військових частинах характеризується складним способом вчинення кримінального правопорушення, обумовленому обігом та використанням зброї, який включає послідовні етапи. Спочатку після отримання від постачальника зброя зберігається на складах озброєння. Видача зброї зі складу проводиться за накладними, які підписуються відповідними службовими особами військової частини. Після видачі основними місцями зберігання зброї є спеціально обладнані приміщення (кімнати) підрозділів, чергових частин, варт, бойові машини. Зброя використовується для виконання бойових, службових, навчальних та інших завдань. В подальшому, при необхідності проводиться ремонт (поточний, середній, капітальний) зброї, а за неможливості або недоцільності відновлення здійснюється списання зброї і її знищення (утилізація).

На кожному з наведених етапів службовими або матеріально-відповідальними особами може здійснюватися привласнення, а маючи певні повноваження, вони мають можливість приховувати розкрадання. На кожному

з етапів використання, зберігання, відновлення зброї військовослужбовцями та іншими особами може здійснюватися викрадення.

Підготовка до незаконного виготовлення зброї виражається в пошуку та постачанні складових частин до зброї; приготуванні необхідних матеріалів; вибору приміщень; придбанні інструментів, металообробних станків, верстатів та іншого обладнання і т.д. Для ремонту, крім зазначених дій, злочинці підшукують відсутні деталі з несправних примірників зброї.

Під час підготовки до переміщення зброї здійснюється вибір виду транспортування (особисто, у ручній поклажі, в сумці, валізі, під одягом, на автомобільному, залізничному, морському, повітряному транспорті), конкретного засобу та місця розміщення в ньому зброї; засобів маскування, носіння, приховування (шухляди, контейнери) предметів злочинного посягання; пошук осіб, які згодні за винагороду перемістити зброю (провідники, водії-далекобійники; встановлення контактів з працівниками поштових перевізників, транспортних організацій та ін.

Заволодіння зброєю здійснюється переважно такими незаконними способами:

- привласнення, крадіжка, грабїж, розбїй з місць зберігання, використання, виготовлення, ремонтування, транспортування зброї (71%);
- придбання у осіб або організацій, які: а) не мають право вчиняти дії, пов'язані з обігом зброї (12%); б) мають право на законних підставах здійснювати торгівлю зброї (з відсутністю у особи права на її придбання) (1%);
- дарування, передача у тимчасове володіння фізичними особами, співробітниками організацій, військових частин, які: а) не мають право вчиняти дії, пов'язані з обігом зброї (4%); б) є законними власниками зброї (2%);
- виготовлення нової зброї; переробка зброї з одного виду в інший; ремонт зброї, яка втратила свої характерні властивості (4%);
- заволодіння шляхом обману, зловживання довірою (шахрайство), зловживання службовим становищем (4%);
- вимагання зброї у фізичних, матеріально відповідальних, службових осіб, в розпорядженні яких є зброя (1%);

– привласнення знайденої зброї (1%) Найбільш розповсюдженим є незаконне виготовлення вогнепальної зброї, наприклад, шляхом обрізу стволів та прикладів у рушниць; виготовлення пістолетів із газових, сигнальних та пневматичних пістолетів шляхом розточки (заміни) стволу та ін.

До способів ремонту відноситься відновлення характерних властивостей зброї шляхом заміни або реставрації зношених чи непридатних частин, механізмів, усунення дефектів, поломок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування різних частин і механізмів, внаслідок якого ці предмети стають придатними до використання за цільовим призначенням.

Способи переміщення (носіння, транспортування) зброї включають розміщення зброї: в сумках, портфелях, рюкзаках, валізах та інших предметах, що носить злочинець (33%); кишенях одягу (21%); автомобілях і інших транспортних засобах особистого, службового чи громадського користування (19%); спеціальних пристосуваннях або порожнинах предметів (кобура, футляр, інвалідна коляска і т.п.) (15%); пересилання поштовими відправленнями (8%); в руках (4%).

У легковому автомобілі зброя розміщується найчастіше в порожнині дверей під обшивкою, в багажнику з подвійним дном; у вантажному автомобілі – ніші під кузовом для зберігання різного інструментарію або запчастин, подвійному дні підлоги кузова. В залізничному рухомому складі – різні порожнини.

Для переміщення зброї через контрольні пункти використовуються: спеціально обладнані тунелі; навчені собаки; сплавлення річковими водами; потоки вітру для повітряних куль; дистанційно керовані апарати (дрони, БПЛА).

Збут будь-якої зброї полягає в умисній передачі її іншій особі поза встановленим законним порядком найчастіше такими способами: продаж, надання в тимчасове користування або зберігання, дарування, обмін, відшкодування боргу.

Способи приховування вказаних кримінальних правопорушень різноманітні та залежать від способів їх вчинення, виду, кількості зброї. Після

вчинення кримінального правопорушення сліди знищуються; проводяться дії, спрямовані на інсценування кримінального правопорушення – залишаються «чужі» сліди.

Типовими способами приховування аналізованих кримінальних правопорушень є:

– приховування зброї, її комплектуючих в речах, одязі, інших предметах, що є загальною рисою всіх кримінальних правопорушень. Як правило, заздалегідь вибирається місце для зберігання зброї та способи її маскуванню;

– знищення слідів кримінального правопорушення: знищення слідів рук; слідів проникнення у приміщення, що охороняється; підпал місця зберігання зброї, психологічний, фізичний вплив або підкуп свідків події, що властиве для більшості кримінальних правопорушень;

– приховування або знищення речових доказів, які властиві для таких кримінальних правопорушень: а) заволодіння зброєю шляхом викрадання, розбою – знаряддя, що застосовувалися для зламу перешкод, гільзи від зброї, що використовувалася для розбійного нападу; б) виготовлення, переробки, ремонту, розроблення, виробництва зброї – інструмент, пристосування, обладнання; в) фальсифікація, видалення чи зміна маркування на зразках зброї – інструменти; г) носіння, транспортування, перевезення, пересилання зброї – позбавлення від упаковки, пристосувань для маскуванню, приховування зброї;

– надання завідомо неправдивих показань, в тому числі й створення неправдивого алібі;

– підробка або знищення документів – найчастіше має місце під час вчинення привласнення, недбалого зберігання, порушення правил поводження, зберігання, використання, обліку, перевезення, необережного знищення або пошкодження, втрати, зіпсування зброї, шахрайського заволодіння зброєю. Частково підроблюються справжні документи або виготовлюються повністю підроблені документи;

– маскуванню: а) зброї шляхом розбирання на складові; представлення її як несправжньої під час переміщення; б) зовнішності, голосу злочинця при вчиненні вимагання, шахрайства, розбою та ін.;

– інсценування кримінального правопорушення, тобто створення події крадіжки або розбою замість привласнення, недбалого зберігання зброї та ін.

В методиці розслідування незаконного обігу зброї використовується традиційний розподіл матеріальних слідів кримінального правопорушення на сліди-відображення, сліди-предмети, сліди-речовини.

До слідів-відображень відносяться сліди пальців рук, ніг, взуття, транспортних засобів, знарядь злому та проникнення на об'єкт, що охороняється.

До слідів-предметів відноситься зброя, сліди її застосування (стріляні кулі, гільзи, частини вибухових пристроїв, сліди впливу на предмети навколишнього матеріального середовища), а також традиційні сліди у вигляді недопалків, залишків їжі на місці очікування моменту часу безпосереднього вчинення кримінального правопорушення.

Під слідами-речовинами розглядаються кров, слина, інші виділення людського організму, а також ґрунт, що дозволяє в деяких випадках визначити місце останнього перебування злочинця.

Зважаючи на вищевказані способи вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень, їх типові сліди можна класифікувати за наступними групами:

– для викрадення: сліди зламу на перешкодах, сліди рук, взуття, біологічні відділення людини, аудіо- відеозапис рухів, дій. зовнішності злочинців на камерах спостереження;

– для розбою, грабежу: стріляні кулі, гільзи, вогнепальні ушкодження на перешкодах, тілесні ушкодження на потерпілих, сліди рук, взуття, одягу, біологічні відділення людини, сліди транспортних засобів, аудіовідеозапис з камер спостереження;

– для дарування, передачі у тимчасове володіння: розписки, документи на право володіння зброєю;

– для вимагання: документи, повідомлення у месенджерах з погрозами застосування насильства та вимагання зброї, аудіо- відеозапис розмов вимагача

із потерпілим, а також передачі грошей під час затримання злочинця, спеціальна речовина на зброї та руках затриманого;

– для привласнення, зловживання службовим становищем: частково або повністю підроблені документи щодо обліку, зберігання, транспортування, ремонту, знищення зброї;

– для шахрайства: частково або повністю підроблені документи що посвідчують особу, стосуються обігу зброї;

– для придбання, передачі, збуту: гроші, спеціальна речовина на грошах та руках злочинця, аудіо- відеозапис затримання збувальника на гарячому, документи на право торгівлі, володіння зброєю;

– для виготовлення, переробки, ремонту, розроблення, виробництва, фальсифікації, видалення чи зміни маркування, знищення або пошкодження: інструменти чи обладнання з переробки, обробки, виготовлення металевих виробів, документи з кресленнями конструкції зброї, частини зброї та комплектуючих виробів, речовини та компоненти для виготовлення зброї;

– для незаконного зберігання, переміщення (носіння, транспортування, перевезення, пересилання): підроблені документи на право володіння, переміщення зброї, футляри, ящики, пакети, одяг та інші речі, тайники, схованки зі слідами металізації, мастила та інших речовин, що виникли від контакту зі зброєю;

– для недбалого зберігання, порушення правил поведження, зберігання, використання, обліку, перевезення, необережного знищення або пошкодження, втрати, зіпсування: акти, довідки, журнали, доповідні записки та інші службові документи з перевірки порядку обігу зброї, аудіо- відеозапис камер спостереження.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що знання наведених елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу зброї, боєприпасів та вибухових речовин має істотне значення на початковому етапі розслідування даних видів кримінальних правопорушень. Криміналістична характеристика незаконного обігу зброї, як показано вище, є загальною міжродовою, являє собою інформаційну систему



криміналістично значущих елементів, встановлених в процесі узагальнення слідчої і судової практики, які включають предмет посягання, обстановку, спосіб і сліди вчиненого кримінального правопорушення, особу злочинця, цілі та мотиви протиправної поведінки.

## **1.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами**

З урахуванням аналізу криміналістичних джерел, слідчої та судової практики прийнято виділяти п'ять рівнів класифікації типових криміналістичних ситуацій розслідування незаконного обігу зброї залежно від таких компонентів:

- 1) етап розслідування кримінального правопорушення;
- 2) наявність інформації про предмет злочинного посягання;
- 3) наявність інформації щодо особи злочинця;
- 4) позиція підозрюваного;
- 5) повнота відомостей щодо обставини вчинення кримінального правопорушення.

*Перша типова ситуація.* Кримінальне провадження розпочато після виявленням зброї, що знаходиться без передбаченого законом дозволу в певному місці (приміщення, транспортний засіб, місцевість, схованка, посылка та ін.) або у особи. Така ситуація може використовуватись в методиках розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою зброї (ст. 201 КК України), незаконним поводженням із вогнепальною або холодною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами (ст. ст. 262, 263, 263-1 , 267, 269, 410 КК України), зброєю масового знищення (ст. 440 КК, 265-1 КК України).

*Друга типова ситуація.* Кримінальне провадження розпочато у зв'язку із відсутністю зброї, що знаходилась на законних підставах в певному місці (склад, кімната для зброї, сейф, транспортний засіб та ін.) або у особи

(військовослужбовець, службова особа, охоронець та ін.). Наведена ситуація характерна для методик розслідування порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення вибухових речовин або інших правил поводження з ними (ст. 267 КК України), втрати ввірених для службового користування зброї, бойових припасів (ст. 413 КК України).

*Третя типова ситуація.* Кримінальне провадження розпочато у зв'язку із виявленням зброї, що знаходиться на законних підставах, але з недотриманням певних правил, в місці (склад, кімната для зброї, транспортний засіб та ін.) або у особи (військовослужбовця, службової особи та ін.). Ситуація притаманна для методик розслідування недбалого зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів (ст. 264 КК України), знищення або пошкодження зброї, бойових припасів (ст.ст. 411, 412 КК України), зіпсування ввірених для службового користування зброї, бойових припасів, (ст. 413 КК України), порушення правил поводження зі зброєю, а також із боєприпасами, вибуховими речовинами (ст. 414 КК України).

Слідчі ситуації початкового етапу розслідування в залежності від інформації щодо особи злочинця. Кожна із вказаних типових слідчих ситуацій може бути далі диференційована залежно від інформації про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення:

- злочинець затриманий на гарячому;
- особа злочинця невідома;
- є дані щодо особи злочинця, але його місцезнаходження невідоме;
- особа злочинця невідома, але він знаходиться серед обмеженого кола осіб.

Слідчі ситуації початкового етапу розслідування в залежності від позиції підозрюваного. Виділяються такі слідчі ситуації:

- підозрюваний визнає свою вину у вчиненні кримінального правопорушення;
- підозрюваний частково визнає вину;
- підозрюваний заявляє про свою непричетність до кримінального правопорушення.

Повнота відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення включає багато обставин, які притаманні конкретному виду кримінального правопорушення: час вчинення кримінального правопорушення; особливість місця знаходження, втрати або розкрадання зброї; спосіб вчинення кримінального правопорушення; зв'язок з іншими кримінальними правопорушеннями; кількість та вид зброї; особистість підозрюваного; джерело повідомлення про кримінальне правопорушення та інші відомості.

Залежно від повноти показань підозрюваного можна виділити наступні ситуації:

- особа надає правдиву інформацію;
- особа надає неправдиву інформацію;
- особа відмовляється від дачі показань.

Формування переліку типових слідчих ситуацій початкового розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу зброї, робить більш чіткою структуру відповідної методики розслідування, а також акцентує увагу на її особливості і проблемні питання. Дослідження типових слідчих ситуацій створює передумови для їх розв'язання, надає досудовому розслідуванню цілеспрямованого характеру. Слідчий має змогу аналізувати подібні слідчі ситуації, алгоритми їх вирішення, й творчо пристосовувати такі відомості до досягнення поставлених завдань конкретного кримінального провадження.

Розглянемо деякі типові слідчі ситуації:

1. Виявлено зброю в місці (у особи), де її не повинно бути, відсутні особи, причетні до обігу зброї. Слідчими версіями в даній ситуації є:

а) стосовно мети кримінального правопорушення – зброя введена в обіг для отримання матеріального прибутку; зброя введена в обіг для вчинення насильницьких та інших кримінальних правопорушень; зброя введена в обіг для особистої безпеки;

б) стосовно особи – зброя навмисне введена в обіг особами, відповідальними за зберігання, облік, застосування, транспортування,

виготовлення і інші дії зі зброєю; зброя втрачена особами, яким була довірена; зброя викрадена сторонніми особами.

Тактичними завданнями розслідування початкового етапу є: встановлення осіб, причетних до вчинення незаконного обігу зброї; відшукування матеріальних слідів, які доводять причетність конкретних осіб до вчинення кримінального правопорушення; розшук осіб, які стали свідками дій зловмисників; визначення збитків.

В основу формування алгоритму розслідування щодо даної ситуації необхідно включати дії і заходи, що сприяють ідентифікації осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення. Серед невідкладних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів в якості найбільш ефективних слід виділити: огляд зброї; огляд місця події; огляд предметів і документів; призначення і проведення судових експертиз; перевірка за обліками осіб, раніше засуджених за вчинення аналогічних кримінальних правопорушень; перевірка за обліками виявленої зброї; допити свідків (громадян, посадових осіб); пошук і ототожнення особи за прикметами або залишеними слідами; впізнання осіб, предметів; контроль за вчиненням злочину; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем; встановлення конфіденційного співробітництва та ін.

У разі виявлення осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення: здійснення затримання; проведення особистого обшуку, освідування; допит підозрюваного; пред'явлення для впізнання; проведення обшуку за місцем проживання, роботи та ін.

2. Виявлено зброю. Є особи, які ймовірно причетні до її незаконного обігу; особи, у яких виявлено зброю або відповідальні за зберігання зброї, які заявляють про свою непричетність до кримінального правопорушення. У разі заяви затриманої особи про непричетність до кримінального правопорушення, розслідування протікає в умовах конфліктності і протидії. В якості загальних способів протидії можна виділити: приховування інформації щодо події кримінального правопорушення; приховування інформації про вину конкретної

особи у вчиненні кримінального правопорушення і його співучасників; приховування інформації щодо носіїв доказової інформації; створення несприятливих умов для діяльності правоохоронних органів в отриманні доказів; дискредитація здобутих доказів; вчинення психологічного, фізичного впливу на свідків, потерпілого, слідчого.

У більшості випадків становить серйозну складність питання співвідношення (зв'язку) підозрюваного із зброєю в силу кількісного і якісного розмаїття останньої. Так, наприклад, якщо зброя, вилучена у військовослужбовця, то не виникає особливих труднощів для встановлення співвідношення, проте в іншому випадку зброя може знаходитися поза рамками соціальної або професійної належності індивіда, що негативно позначається на процесі доказування.

Найбільш ймовірні слідчі версії щодо ситуації, яка розглядається, є наступні: підозрюваний в скоєнні незаконного обігу зброї навмисно намагається ввести в оману органи досудового розслідування, щоб уникнути покарання; підозрюваний дійсно не має жодного відношення до вчинення кримінального правопорушення, що розслідується.

Першочерговим завданням розслідування у вказаній ситуації є встановлення таких обставин: пошук доказів, які викривають або, навпаки, виправдовують підозрювану особу; перевірка алібі особи, що підозрюється в скоєнні незаконного обігу зброї; визначення можливості здійснення процесуальних порушень під час затримання особи або роботі зі свідками і понятими; перевірка достовірності показань підозрюваного.

Найбільш ефективним тактичним рішенням у зазначеній ситуації є застосування слідчим психологічних прийомів впливу на підозрюваного при проведенні комплексу первісних слідчих (розшукових) дій із його участю. В даному випадку комплекс первинних слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів повинен виглядати наступним чином: огляд місця події та зброї; затримання особи; особистий обшук, освідування; допит підозрюваного; призначення та проведення судових експертиз; пред'явлення для впізнання; допит свідків; одночасний допит підозрюваного і свідків;

обшуки за місцем проживання і роботи; перевірка осіб та зброї за криміналістичними обліками і системами кримінальної реєстрації.

3. Виявлено зброю. Є особи імовірно причетні до її обороту; особи, у яких виявлено зброю або відповідальні за зберігання зброї, які визнають свою провину в скоєнні кримінального правопорушення. На відміну від вищевказаних ця ситуація носить, як правило, безконфліктний характер. Проте нерідкі випадки, коли в рамках судового слідства обвинувачений відмовляється від своїх первинних свідчень, даних ним в ході досудового розслідування, звинувачуючи слідчі органи в упередженому відношенні і застосуванні недозволених заходів впливу.

Найбільш характерні слідчі версії у вказаній ситуації: в результаті вчинення злочинних дій, пов'язаних з незаконним обігом зброї, підозрюваний усвідомлює свою вину і бажає сприяти в розслідуванні даного кримінального правопорушення; признаючи вину в повному обсязі, підозрюваний покриває своїх співучасників, переслідуючи наступні цілі – отримання матеріальної допомоги та протекції від невстановлених слідством осіб (членів злочинної організованої групи або злочинної організації), отримання мінімального покарання в результаті помилкової кваліфікації протиправного діяння; підозрюваний умисно здійснює обмову себе в результаті залякування з боку представників кримінальних структур або в зв'язку з можливістю отримання певної матеріальної вигоди; звільнення від покарання родича.

Основними тактичними завданнями розслідування з урахуванням вищевказаних обставин є: пошук доказів, які викривають або, навпаки, виправдовують підозрювану особу; встановлення причетності інших осіб до вчинення незаконного обігу зброї. Стосовно даної слідчої ситуації алгоритм слідчих (розшукових) дій виглядає наступним чином: огляд місця події, зброї, документів; допит підозрюваного; допит свідків і потерпілих; пред'явлення для впізнання живих осіб; слідчий експеримент; призначення і проведення судових експертиз; перевірка за криміналістичними обліками і системами кримінальної реєстрації; проведення обшуків.

Діяльність слідчого на наступному етапі розслідування пов'язана не тільки з подальшим з'ясуванням фактичних обставин події, що сталася, але також зі збором необхідних доказів щодо причетності підозрюваного до вчинення правопорушення. Формування сприятливих слідчих ситуацій на даному етапі розслідування багато в чому залежить від зайнятої підозрюваним позиції, а саме підозрюваний продовжує наполягати на своїй непричетності і відмовляється сприяти органам досудового розслідування; підозрюваний змінив свою позицію стосовно вчиненого кримінального правопорушення, визнає вину і сприяє розслідуванню.

### **1.3. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та інших заходів під час розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами**

*Затримання підозрюваного* багато в чому залежить від слідчих ситуацій, що виникають на момент безпосереднього захоплення особи. Залежно від типових слідчих ситуацій виділяють наступні види та, обумовлені ними, особливості затримання підозрюваних на місці вчинення кримінального правопорушення.

*Затримання на «гарячому» без попередньої підготовки.* Вказана ситуація виникає, коли:

– затримання на місці вчинення кримінального правопорушення здійснюється під час проведення чергових заходів правоохоронними органами або відразу після вчинення кримінального правопорушення із використанням зброї;

– затримання відбувається під час переслідування по «гарячих слідах», коли підозрюваний переслідується безпосередньо після кримінального правопорушення, вчиненого із застосуванням зброї. Затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення без попередньої підготовки здійснюється, по-перше при безпосередньому виявленні ознак кримінального правопорушення патрульною поліцією, прикордонниками та працівниками

інших підрозділів, які виконують свої функції з охорони публічного порядку і громадської безпеки. «Виявлення кримінального правопорушення» в даній ситуації означає, що при здійсненні чергових заходів (патрулюванні, перевірки документів, речей тощо) співробітники правоохоронних органів виявляють у особи зброю або предмети, які схожі зі зброєю. Відповідно до ст.ст. 23, 37, 42-43 Закону України «Про Національну поліцію» для виконання покладених на поліцейських обов'язків вони можуть застосовувати заходи примусу для забезпечення припинення правопорушення, переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення та чинить злісну непокору і підозрюваних у вчиненні правопорушення. По-друге, такий вид затримання здійснюється, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення із використанням зброї, знаходиться на місці події. Як правило, початком дій є отримання черговою частиною відділку поліції повідомлення про скоєне кримінальне правопорушення. Негайне реагування на таке повідомлення дозволяє затримати підозрюваного на місці події. Велику роль в діяльності по здійсненню затримання покликані відігравати чергові і спеціалізовані слідчо-оперативні групи.

Затримання під час переслідування по гарячих слідах виникає в ситуації, коли під час вчинення кримінального правопорушення застосована зброя, а підозрюваний зник з місця події. Затриманню передують дослідження обставин події, встановлення ознак підозрюваного зі слів очевидців або його слідів, подальший пошук і захоплення. Після прибуття на місце події слідчим попередньо уточнюються обставини скоєного кримінального правопорушення (застосування зброї); обстановка того, що сталося; з'ясовується інформація про можливі зміни, що відбулися на місці кримінального правопорушення в силу об'єктивних чи суб'єктивних чинників. Співробітники оперативних підрозділів повинні в першу чергу вжити заходів щодо встановлення очевидців кримінального правопорушення, прикмет підозрюваного, напрямку його руху з місця події.

Для переслідування підозрюваного необхідно, перш за все, виявити сліди, що характеризують його дії на місці події до, під час і після вчинення



кримінального правопорушення. Тому рекомендується при проведенні огляду місця події зосередити увагу в першу чергу на сліди, предмети і різного роду явища в обстановці місця події, інформація про які може негайно використовуватися для встановлення особи підозрюваного, її виявлення і затримання. Якщо кримінальне правопорушення неочевидне, то по залишених на місці події слідах необхідно зробити попередні висновки про прикмети підозрюваного (зріст, кульгавість, інші анатомічні або функціональні ознаки), а так само припустити, які сліди з предметів навколишнього оточення могли залишитися на підозрюваному. Необхідно відзначити важливість моделювання ситуації вчинення кримінального правопорушення при огляді місця події, виявлення шляху підходу підозрюваного до об'єкта, відходу з нього. Модель розглядається як уявна або матеріальна система, що замінює об'єкт дослідження і дозволяє отримати про нього нову інформацію. Тобто, за своєю суттю моделювання являє собою відтворення ймовірнісної картини події кримінального правопорушення і зовнішності підозрюваного. Моделюючи при огляді місця події обстановку вчинення кримінального правопорушення і зовнішність підозрюваного, слідчий отримує орієнтуючу інформацію для вибору найбільш оптимальних шляхів переслідування підозрюваного, тактичних прийомів затримання і т. ін. За наявності первинних даних починається переслідування підозрюваного або прочісування місцевості. Особливістю затримання в рамках цієї тактичної операції є необхідність його якнайшвидшого проведення. У багатьох випадках таке затримання проводиться навіть без попереднього спостереження, в несприятливій обстановці тактичного ризику, не маючи точної інформації про фізичну підготовку злочинців, його психічне становище, готовність до застосування зброї. Неоціненну допомогу може надати участь кінолога з розшуковим собакою, який по запахових слідах може почати переслідування підозрюваного.

Коли неможливо точно визначити напрям відходу підозрюваного з місця події переслідування проводиться в найбільш ймовірних напрямках або по всіх можливих напрямках декількома оперативними групами. У даній ситуації необхідна участь великої кількості переслідувачів. Міські квартали або ділянки

місцевості, які підлягають прочісуванню, розбиваються на ділянки з виділенням кожній групі своєї території. У будь-якій ситуації затримання необхідним є проведення загороджувальних заходів – блокування або оточення. Блокування проводиться на найбільш ймовірних шляхах руху підозрюваного. Оточенню піддається весь квартал, будівля, ділянка місцевості. Оточення перешкоджає не тільки виходу підозрюваного за межі оточеної зони, але і проникненню до неї сторонніх громадян або спільників підозрюваного.

До загороджувальних організаційних заходів, спрямованих на затримання підозрюваного, також відносяться: перекриття шляхів, що ведуть з району вчинення кримінального правопорушення; орієнтування діючих та створення додаткових постів і патрулів; обстеження місць ймовірної появи розшукуваного і можливого зберігання зброї; перекриття шляхів реалізації викраденого з використанням зброї майна та ін.

*Затримання на гарячому з попередньою підготовкою.* Вказана типова ситуація характерна для таких випадків:

- затримання особи під час транспортування зброї, коли здійснюється контрольована поставка;
- затримання збувальника зброї під час проведення оперативної закупівлі;
- затримання вимагача зброї під час передачі зброї вимагачу;
- затримання особи біля схованки, де знаходиться зброя.

Затримання підозрюваної особи на гарячому з попередньою підготовкою є результатом заздалегідь проведених слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів.

Затримання на гарячому є складною операцією по захопленню підозрюваного, яка характеризується значним тактичним ризиком. З одного боку, при затриманні на місці вчинення кримінального правопорушення виникає реальна можливість виявити у підозрюваного і вилучити зброю та інші предмети, які в подальшому можуть бути речовими доказами. З іншого боку, сам факт затримання на гарячому може служити важливим доказом безпосередньої участі особи в злочинному обороті зброї.

Затримання підозрюваного на гарячому є однією з найпоширеніших тактичних операцій. Загальна схема тактичних операцій в ситуації «Затримання на гарячому з попередньою підготовкою» включає три етапи, які характеризуються певними тактичними завданнями.

*I етап. Підготовка тактичної операції.* Метою підготовчого етапу є належна організація та обрання відповідних тактичних прийомів (комбінацій) фізичного захоплення особи.

*1.1. Збір та аналіз інформації щодо факту незаконного обігу зброї, осіб, які його вчинили, і умов майбутнього захоплення.* Захопленню підозрюваного передують обов'язкова стадія збору вихідної інформації шляхом здійснення слідчих (розшукових) дій та інших підготовчих дій, спрямованих на виконання завдань тактичної операції. Джерела інформації різняться. Наприклад, при вимаганні зброї – це зазвичай заяви потерпілих; при розкраданні – результати ревізії, інвентаризації чи інших видів документальних та матеріальних перевірок; при незаконному зберіганні або транспортуванні зброї – оперативна інформація і т.д. Отримання найбільш повної і достовірної інформації, що стосується обставин майбутньої тактичної операції, є основою для її детального планування, організації та успішного здійснення. Безпосередньо перед проведенням операції як правило виникає необхідність отримання додаткової інформації з метою уточнення місця, часу, способу вчинення кримінального правопорушення, кількості злочинців, їх особистості, особистих якостей та ін. Наприклад, перед затриманням злочинців, які здійснюють незаконне транспортування зброї, необхідно уточнити спосіб приховування предметів та речовин, що можуть знаходитися у контейнерах, спеціальних ємностях, тайниках, у багажу, що перевозиться окремо, в особистих речах, багажу, у вантажних перевезеннях, у поштових відправленнях, використовуючи автомобільний, залізничний, авіаційний, морський (річковий) транспорт, або здійснюючи перетинання державного кордону пішки.

Затримання особи, яка ховала зброю, здійснюється при виявленні захованих речей і в ситуації, коли є підстави припускати повернення підозрюваного до схованки. Особливу увагу на підготовчому етапі затримання

озброєних злочинців потрібно приділити отриманню відомостей про озброєного підозрюваного, ступінь його небезпеки, характер наявної зброї (боєприпасів) та ступінь володіння ним, фізичні можливості особи. Під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів великий обсяг інформації, що стосується даної тактичної операції, отримують шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, яким треба віддати перевагу щоб уникнути зриву всієї операції. Значний ефект мають такі негласні слідчі (розшукові) дії: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст. ст. 261, 262 КПК України); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України); використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України).

Наведені дії в найбільшій мірі дозволяють збирати інформацію таємно, конспіративно, непомітно для злочинців.

Зазначимо, що оперативне впровадження в злочинну групу безпосередньо перед проведенням затримання на гарячому (ст. 272 КПК України) здійснити важко та небезпечно. Однак, якщо в даній злочинній групі вже є особа, яка співпрацює з правоохоронними органами (ст. 275 КПК України), то є сприятлива можливість отримувати своєчасну і точну інформацію про всі дії і задуми злочинців. Додаткову інформацію, що характеризує злочинців, можна отримати, використовуючи дані криміналістичних обліків. З метою перевірки особи за криміналістичними обліками або його причетності до інших кримінальних правопорушень доцільне проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).

*1.2. Планування операції.* На даній стадії відбувається підбір учасників тактичної операції, матеріально-технічне забезпечення, вибір місця, часу, способів (тактичних прийомів) проведення. Якісне проведення затримання

залежить від певних принципів, дотримання яких дозволяє забезпечити сприятливий хід операції.

По-перше, це раптовість. Затримання повинно бути проведено в той момент, коли підозрюваний готовий до опору, але не в змозі його надати. У разі, коли підозрюваний очікує захоплення, необхідно відвернути його увагу й послабити його пильність. По-друге, забезпечення безпеки учасників операції. Мається на увазі підготовлення та екіпірування учасників операції відповідним чином. По-третє, прийняття необхідних заходів з виявлення та фіксації слідів кримінального правопорушення, тобто фіксування проведення спеціальної операції на відеокамеру. Безпосередньо тактичними завданнями, що вирішуються на стадії планування до затримання підозрюваний є:

– визначення кількості затриманих і відповідно – кількісного і персонального складу групи затримання, групи прикриття, резервної групи. Основними учасниками даної тактичної операції є слідчий, працівники оперативних і спеціальних підрозділів. У більшості слідчих ситуацій необхідно також залучати до участі в операції різного роду спеціалістів (криміналістів). До складу групи затримання необхідно включити працівника жіночої статі в разі, коли повинна бути затримана особа (особи) тієї самої статі. Розраховуючи кількість членів групи по безпосередньому фізичному затриманню й роззброєнню злочинців, слід мати на увазі, що за чисельністю група захоплення створюється з розрахунку троє співробітників спецслужб на одного злочинця. Група прикриття чисельністю від чотирьох до шести осіб створюється для блокування місця затримання й надання допомоги групі захоплення;

– визначення місця затримання, яке може відбуватися в приміщенні (квартира, житловий будинок), в громадських місцях (ресторан, кафе, установа, організація), на відкритій місцевості (вулиця, парк, лісосмуга), на транспорті (автомобіль, вагон поїзда, річкове або повітряне судно). Місце затримання вибирається з урахуванням конкретної слідчої ситуації і особистості злочинців. Необхідно вивчити місце передбачуваного затримання: шляхи підходу (під'їзду) відходу з нього, місця розташування транспорту злочинців. З'ясовується наявність природних або штучних укриттів і їх фізичних

властивостей. При вивченні місця затримання визначаються оптимальні точки розстановки учасників групи затримання, спостереження і блокування. Так, для встановлення засідки у схованки вибирається місце, з одного боку, максимально приховане, а з іншого – таке, що дозволяє вести спостереження і оперативно відреагувати на появу злочинця. Складаються план-схеми приміщення або ділянки місцевості, де буде здійснюватися затримання одержувача на гарячому, складання схеми розстановки сил і т. ін.;

– визначення часу, умов затримання. Для здійснення затримання необхідно правильно визначити момент захоплення злочинця, тактику наближення до нього, передбачити можливість того, що, наприклад, він спробує позбутися від зброї або грошей, які прийняв від «покупця». Фізичне захоплення злочинця (злочинців) здійснюється відразу після прийняття грошей і подачі умовного сигналу від особи, яка бере участь в тактичній операції;

– забезпечення учасників затримання відповідними засобами криміналістичної та оперативної техніки (звуко- і відеоапаратурою, транспортом, засобами зв'язку тощо). Особливе значення в тактичній операції затримання на гарячому набуває оснащення учасників операції якісними засобами зв'язку і спостереження. На місці передбачуваного захоплення злочинців можна заздалегідь встановити технічні засоби прихованого спостереження, прослуховування та фіксації;

– визначення послідовності дій під час затримання, розподілення обов'язків між учасниками затримання, послідовності дій, і їх персонального виконання під час і після затримання. Якщо передбачається одночасне (паралельне) затримання декількох осіб – синхронізуються заходи груп захоплення;

– доведення до відома всіх учасників затримання даних про прикмети зовнішності затриманого;

– аналіз і вжиття заходів безпеки при проведенні затримання, передбачення заходів для усунення можливості втечі затриманого, знищення ним доказів. Необхідно передбачити можливі варіанти поведінки злочинця. Слід враховувати, що злочинець може вибрати таке місце, де ускладнений

технічний чи візуальний контроль за його діями (приміщення, автомобіль, безлюдне або, навпаки, багатолюдне місце і т. ін.), раптово змінити раніше обумовлені місце, час та інші обставини передачі коштів чи зброї, уникнути безпосереднього контакту з покупцем. Тому планування оперативної закупки та наступного затримання злочинця повинно передбачати всі без винятку названі ситуації, щоб уникнути випадків утрати речових доказів, зникнення торговця з місця передачі коштів і т. ін.

– складання плану затримання. Безпосереднє захоплення вимагає вибір оптимальної тактики затримання, ретельної розробки спільного плану дій всіх учасників операції. Результативність тактичної операції багато в чому залежить від своєчасного початку дій із захоплення. Для цього необхідна ретельна організація спостереження. При проведенні контрольованої поставки спостереження необхідно вести не тільки за місцем майбутнього затримання, а й на всьому шляху транспортування зброї до місця запланованого захоплення. Якщо проводиться операція по захопленню збувальників або вимагача зброї, то для забезпечення найбільшої безпеки учасника операції, який контактує зі злочинцем, на його тілі або в одязі.

*II етап. Захоплення підозрюваного на гарячому.* Під час контрольованого постачання або оперативної закупки захоплення злочинця здійснюється при проведенні негласної слідчої (розшукової) дії «Контроль за вчинення злочину» (ст. 271 КПК України), а затримання вимагача зброї або особи, яка ховала зброю, – згідно ст. 208 КПК України.

*2.1. Прибуття на місце затримання групи захоплення.* Процес прибуття та розташування учасників операції на заздалегідь обраних позиціях повинен бути потайним, непомітним. З метою маскування прибуття оперативних працівників на місце слід використовувати приватний транспорт або транспорт комунальних служб. На другій стадії здійснюється безпосереднє фізичне захоплення. Час здійснення захоплення і його спосіб залежать від конкретної ситуації і категорії кримінального провадження. Він може здійснюватися при переміщенні злочинців зі зброєю (такий варіант характерний при транспортуванні зброї), в момент замаху (збуту зброї), після завершення дій,

що входять до складу кримінального правопорушення (вимагання, продаж зброї). В окремих випадках злочинцям навіть дається деякий час на вчинення дій, що свідчать про присвоєння зброї або грошей.

## *2.2. Фізичне захоплення підозрюваного.*

*III етап. Закріплення результатів операції.* Відомості про обставини затримання підозрюваного, щоб уникнути їх втрати або спотворення, слід фіксувати негайно, не чекаючи його доставки в підрозділ поліції.

*Огляд місця події, зброї та її слідів.* Ефективність розкриття і розслідування незаконного обігу зброї багато в чому залежить від своєчасного і якісного проведення первинних слідчих (розшукових) дій і в першу чергу – огляду місця події. Огляд місця події є складною слідчою (розшуковою) дією, оскільки необхідно не тільки виявити і зафіксувати зброю, сліди кримінального правопорушення, тобто виконати і закріпити процесуальні дії, передбачені ст. 237 КПК України, але у випадку відсутності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, також вивчити обстановку, відтворити, змодельовати можливу картину того, що сталося, спосіб дії злочинця, його індивідуальні ознаки тощо.

Найчастіше слідчому огляду підлягали місця:

- виявлена зброї – приміщення, схованки на місцевості, транспорт та ін.;
- затримана особи під час передачі (продажу) або вимагання зброї;
- вчинення крадіжки зброї або місця її зберігання;
- проживання підозрюваного – з метою виявлення зброї, її частин, засобів пакування, транспортування тощо;
- перебування злочинця, якій утік з місця події, куди відніс зброю, залишив транспортний засіб, використаний при вчиненні кримінального правопорушення або для транспортування зброї;
- виготовлена, перероблена, розібрана, зібрана зброя, видалені номери або знищувались матеріальні сліди кримінальних правопорушень.

Спеціальні завдання огляду місця події, притаманні розслідуванню кримінальних правопорушень щодо незаконного обігу зброї, які включають: виявлення та фіксацію:



- зброї або її складових;
- слідів застосування зброї: стріляних куль, стріляних гільз, інших частин патрона, основних та додаткових слідів пострілу, частин вибухового пристрою, якій розірвався, слідів вибуху;
- обладнання для виготовлення (переробки) зброї, пристосувань для її транспортування або зберігання;
- слідів зброї або її частин, їх виготовлення, викрадення, збуту, перероблення, транспортування, зберігання. Отримана під час огляду зброї та її слідів вихідна інформація використовується для висунування версій про походження зброї, способи її переміщення та зберігання, осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

В залежності від особливостей кримінального правопорушення можна більш детально сформулювати окремі завдання огляду місця події. Розглянемо деякі з них.

При розслідуванні розкрадання зброї і боєприпасів вирішуються такі додаткові завдання: встановлення способу вчинення розкрадання, шляхів підходу злочинця до місця події, послідовності його дій і шляхів відходу, способу подолання перешкоди, виявлення слідів знарядь злочину, місця зберігання зброї, документів, в яких ведеться облік зброї. Об'єктами детального вивчення можуть бути місце розміщення зброї, упаковка або її частини. Особливу увагу слід звертати на стан сигналізації, її працездатність, характер пошкодження. Необхідно вивчити стан замикаючих пристроїв, печаток, пломб і встановити спосіб їх пошкодження. При дослідженні цих об'єктів можливе виявити негативні обставини, що вказують на можливе інсценування викрадення.

Під час розслідування збуту зброї затримання злочинця супроводжується оглядом місця його захоплення в разі, коли особа позбавляється отриманих коштів, зброї та ін. Об'єктами огляду є ділянка місцевості, приміщення, транспортний засіб, одяг затриманого, його руки. Виявленню підлягають кинута затриманим упаковка з-під грошей або самі гроші, які передавалися

збувальникові, виявляються нашарування спеціальних хімічних речовин на одязі, в кишенях, на руках затриманого.

При огляді спеціально обладнаній для зберігання зброї схованці слід мати на увазі, що вхід схованки може бути замінований. Одною з основних вимог, що слугує запорукою в даному випадку успішного проведення слідчої дії, є правильне визначення меж території, що підлягає огляду. Так, при визначенні контуру місця огляду слід враховувати, що злочинець може захопити зброю в різних місцях, а тому площа огляду може бути розширена до відповідної межі. Огляд території, що знаходиться за межами зони можливого виявлення слідів, тягне зайві витрати часу і зусиль, розпорошення сил, але і звуження зони огляду призводить до того, що багато слідів кримінального правопорушення залишаються невиявленими.

Огляду підлягає сама схованка, шляхи підходу злочинця до місця зберігання зброї і відходу з нього, а також інші прилеглі місця можливого знаходження матеріальних слідів і речових доказів. При виявленні вибухового пристрою можна виділити дві ситуації: огляд місця події і огляд місця вибуху. Особливістю зазначених ситуацій є постійна небезпека вибуху. При цьому вибух може бути санкціонованим (спрацьовування датчика, сигнал по бездротовому зв'язку) і несанкціонованим (випадковим), тобто статися в результаті несправності вибухового пристрою, перешкоди в лінії управління тощо. Якщо виявлений вибуховий пристрій, то необхідно зробити конкретні дії, направлені на роз'єднання заряду вибухової речовини і засобу ініціювання. Наприклад, якщо огляду підлягає ручна граната, то її запал повинен бути вигвинчений з корпусу; якщо оглядається протипіхотна міна, то з її корпусу, у залежності від конструкції, повинен бути вилучений підривач. На місці вибуху встановлюється центр вибуху та фрагменти вибухового пристрою навколо центру вибуху металеві, пластмасові, скляні осколки корпусу; фрагменти засобів ініціювання; деталі механізму приведення в дію; вражаючі елементи; залишки камуфляжу і інші вироби і матеріали, використані в конструкції вибухового пристрою; відкладення кіптяви на предметах обстановки і фрагментах вибухового пристрою і т. ін.

Під час обстеження місця події, встановлення фактів, з'ясування значущих обставин (в тому числі від очевидців) тактика огляду може варіюватися й включати різні тактичні прийоми. Найчастіше огляд місця події у кримінальних провадженнях щодо незаконного обігу зброї доцільно проводити ексцентричним способом, в якому відправною точкою служить місце виявлення зброї і слідів кримінального правопорушення або місце, де зберігалася викрадена зброя або місце вибуху. Під час огляду здійснюється точна фіксація зброї та слідів кримінального правопорушення, його обстановка, місце розташування і характеристики зброї. Найважливішим етапом є безпосередній огляд виявленої зброї. Незалежно від обставин конкретного кримінального провадження обов'язково проводиться огляд зброї на місці її виявлення, вилучення та упаковка.

Нагадаємо, що огляд складається з двох стадій – статичної й динамічної. Під час статичної стадії у протоколі фіксується місце виявлення зброї (відстань від зброї до не менше ніж двох постійних орієнтирів та ін.), здійснюється оглядова та вузлова фотозйомка так, щоб окрім самої зброї в кадр потрапили найближчі предмети навколишньої обстановки. На динамічній стадії безпосередньо всебічно оглядається виявлена зброя, а також проводиться детальна фотозйомка кожного її екземпляра. На детальних фотознімках має бути видно положення окремих частин і деталей зброї, маркувань.

Безпосередній огляд зброї має особливості, що відпрацьовані багаторічною практикою. При огляді зброї слід мати на увазі, що вона може бути заряджена й перебувати на бойовому взводі. Тому, насамперед потрібно суворо дотримуватися заходів безпеки, щоб не спричинити випадковий постріл або вибух. Забороняється розбирати зброю, перевіряти взаємодію деталей, здійснювати постріли. Поняті та інші учасники слідчої (розшукової) дії не повинні стояти близько до зброї. При огляді будь-якої зброї не слід упускати можливості зберігання на ній відбитків пальців, слідів крові, мікрОВОЛОКОН, часток якої-небудь речовини й інших слідів, що несуть важливу інформацію для слідства і можуть бути у подальшому досліджені експертним шляхом. Оглядаючи зброю і беручи її руками важливо не пошкодити сліди, що можуть

бути на поверхні зброї (сліди рук, текстильні волокна, волосся, сліди крові, запах тощо) та не залишити свої. Зброя оглядається також для фіксації маркувальних позначень, установлення наявності будь-яких ушкоджень, відсутності частин і т. ін. При цьому слід звернути увагу на ідентичність заводського порядкового номера на різних деталях конкретного екземпляра зброї. Якщо зброя була виявлена в штатному ящику, то в ньому може знаходитися опис боєприпасів, які зберігалися в цьому ящику, їх кількість, номер партії, відомості про завод-виробник, місяць і рік виготовлення, підпис командира підрозділу та інші данні. Уся ця інформація може бути використана для висування версій щодо місця походження (викрадення) зброї.

У криміналістичних довідниках наводиться інформація щодо різних видів вогнепальної, холодної зброї, вибухових пристроїв, боєприпасів та їх конструктивні елементи, які необхідно обов'язково ретельно описувати у протоколі огляду: місце виявлення зброї; вид зброї (пістолет, автомат, граната, ніж та ін.), її система, модель і калібр; за наявності – видимі зовнішні дефекти (ум'ятини, тріщини, погнутості тощо); ознаки ремонту; сліди папілярних візерунків, крові, волосся, мозкової речовини, кіптяви та інших речовин на поверхні зброї; положення курка (спущений, на бойовому або запобіжному взводі); позначення (найменування, заводський порядковий номер, рік випуску, заводські або фірмові знаки фірми-виробника тощо) та ін. Для вогнепальної зброї вказується розташування осі ствола, наявність (відсутність) патрона в патроннику; наявність (відсутність) патронів у магазині (за наявності останніх вказується їх кількість, маркувальні позначення, а також ознаки осічок на патронах); кількість і напрямок нарізів у каналі ствола; стан каналу ствола (наявність мастила, іржі, порохового нагару, незгорілих або напівзгорілих порошинок, сторонніх часток тощо); наявність запаху згорілого пороху та ін. При огляді ручних гранат і запалів до них, протипіхотних мін тощо, щоб запобігти випадковому вибуху потрібно суворо дотримуватися правил безпеки. Такий огляд слід здійснювати лише за участю спеціаліста вибухотехніка, який після фіксації місцезнаходження гранати має викрутити з неї запал. Подальший огляд гранати може здійснюватися лише після цієї процедури. При огляді

ручної гранати потрібно вжити заходів щодо виявлення на її поверхні слідів рук, мікрочасток тощо.

Після цього в протоколі огляду зазначається стан її поверхні: колір; наявність, форму та розміри вм'ятин, подряпин, слідів корозії, сторонніх нашарувань тощо; наявність та зміст маркувальних позначень; чи був укрупнений у різьбове з'єднання запал, чи замість нього знаходилася пластмасова заглушка тощо. При огляді запалу відзначається його форма, розміри, наявність чеки, маркувальних позначень, які проставляються на скобі фарбою (номер партії) і клеймуванням (номер заводу-виготовлювача, рік виготовлення, тип запалу).

На заключній стадії огляду місця події підбиваються підсумки з точки зору повноти та якості проведення огляду, комплексно оцінюються всі отримані фактичні дані для з'ясування характеру події, висування слідчих версій про злочинця і для організації подальшого розслідування.

На даному етапі огляду складаються протокол огляду місця події, необхідні креслення, схеми, фототаблиці, підбирається упаковка та вилучаються об'єкти. Одиночні екземпляри зброї слід упаковувати в щільний папір, краї якого заклеїти, опечатати та зробити на поверхні пояснювальний запис щодо місця та дати виявлення зброї, її марки та моделі, заводського порядкового номера тощо та проставити підписи слідчого, понятих і спеціаліста. Якщо в ході огляду на поверхні зброї виявлено сліди папілярних узорів, то її потрібно упаковувати в картонний або дерев'яний ящик, закріпивши так, щоб не пошкодити ці сліди. У випадках, коли виявлено значну кількість екземплярів вогнепальної зброї її слід упаковувати окремо одна від одної.

Повнота проведення огляду, інформативність слідів, що фіксуються, й вилучених об'єктів перебуває в прямої залежності від знання слідчого основних властивостей зброї, ознак відображення її використання, транспортування в слідах і особливостей їх виявлення. Проте, як правило, слідчий має загальне уявлення про зброю. Різноманітність, зброї і її елементів, використовуваних у протиправних цілях, вимагає залучення до огляду відповідних спеціалістів.

Спеціаліст (баліст, вибухотехнік) всебічно поінформований щодо видів зброї, її конструкції, методів дослідження, які постійно розвиваються й удосконалюються. Це обумовлює обов'язкову участь спеціаліста в огляді місця події та дослідженні матеріальної обстановки, де знаходиться зброя.

Залежно від ситуації до проведення огляду місця події, крім вказаних, можуть бути залучені сапери, кінолог із собакою, здатним виявляти вибухові речовини.

Спеціалісти відповідно до своїх обов'язків, передбачених ст. 71 КПК України, під час огляду місця події реалізують свої спеціальні знання, навички та досвід шляхом надання слідчому допомоги у таких напрямках:

– тактичному: в підготовці, організації та проведенні огляду; виявленні, закріпленні, вилученні, упаковці об'єктів та слідів кримінального правопорушення;

– методичному: з питань використання науково-практичних прийомів та методів організації і проведення огляду, виявлення та роботи з доказами у кримінальному провадженні;

– технічному: у безпосередньому використанні науково-технічних засобів у процесі проведення огляду, виявлення, закріплення, вилучення та попереднього дослідження слідів та зброї. Спеціаліст більш досконало здійснює процедуру збирання доказів, оскільки краще проводить ті операції з виявлення, фіксації і вилучення зброї, її та інших слідів, якими слідчий не володіє в достатній мірі;

– консультативно-довідковому, який виражається в наданні усних роз'яснень зі спеціальних питань, що виникають при підготовці, проведенні огляду, роботі з доказами та процесуальному оформленні їх результатів.

*Допит.* Під час розслідування незаконного обігу зброї незалежно від особи допитуваного предмет допиту складається з таких блоків фактичних даних, які необхідно встановити:

– зброя: кількість, система, вид, модель та ін.; найменування, модель; кількість (число, вага, обсяг); стан і зовнішній вигляд; індивідуальні ознаки – номер, маркування, комплектність, упаковка та інше;

- особа злочинця: зовнішній вид, професійні навички, мотив вчинення кримінального правопорушення;
- обставини придбання зброї: привласнення, розкрадання, вимагання, крадіжка, виготовлення, покупка;
- особливості транспортування зброї: способи маскування, вид транспорту, маршрут, час та ін.;
- обставини збуту зброї: ким і куди була реалізована зброя, спосіб, місце, особа покупця, час та ін.;
- зв'язок з іншими кримінальними правопорушеннями, під час вчинення яких використовувалась зброя;
- вчинення кримінального правопорушення одноособово чи групою осіб; встановлення характеру злочинної діяльності кожної з таких осіб.

Розглянемо особливості предмету допиту підозрюваних, свідків, потерпілих під час розслідування незаконного обігу зброї.

*Допит підозрюваного.* До типових чинників, що впливають на організаційно-тактичні аспекти допиту осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення щодо незаконного обігу зброї відносять:

- затримання підозрюваного зі зброєю або з коштами, здобутими у результаті злочинної діяльності;
- час затримання злочинця по відношенню до вчинення кримінального правопорушення: по «гарячих слідах», після вчинення одиничного кримінального правопорушення, серії кримінальних правопорушень;
  - наявність у затриманого кримінального минулого;
  - наявність у допитуваного спеціальних знань в галузі зброезнавства;
  - кількість затриманих учасників злочинної групи;
  - участь у діяльності злочинної групи посадових осіб;
  - інші чинники, які зумовлені конкретною слідчою ситуацією.

Предмет допиту підозрюваного варіює в залежності від обставин події. Під час допиту особи, яка була затримана зі зброєю встановлюються такі обставини: з якого джерела отримана зброя (хто її продав чи передав); ким і де зброя була виготовлена (якщо виявлена зброя саморобного виробництва); де

зберігалася зброя; чи має особа дозвіл на володіння зброєю; з якою метою носить або володіє зброєю; чи є у особи ще зброя, де вона зберігається; чи здійснювала затримана особа раніше злочини з використанням цієї зброї, коли саме, де і у який спосіб; чи належить затримана особа до організованої злочинної групи, яку функцію вона там виконує, хто є її організатором і керівником.

В ході допиту підозрюваного, який вчинив викрадення, привласнення, вимагання зброї, необхідно детально з'ясувати: коли і за яких обставин було прийнято рішення про вчинення кримінального правопорушення; як здійснювалася підготовка; джерело походження зброї; коли і за яких обставин вчинено кримінальне правопорушення; який спосіб його вчинення; мотив і мета придбання зброї; вид, кількість зброї, опис упаковки; місце зберігання зброї; мета придбання зброї; хто був спільником допитуваного; хто знав про підготовлюване або вчинене розкрадання; яким чином зброя була переправлена за територію, що охороняється; де і в яких умовах зберігалася зброя; які заходи приймалися до збереження зброї; хто бачив викрадену зброю (кому демонстрував); кому, коли, де і за яких обставин збув зброю; чи випробував зброю, де, яким чином, з ким; чи є дозвіл на носіння, зберігання зброї тощо; чи здійснював підозрюваний незаконні дії з використанням викраденої зброї.

У разі, коли підозрюваний вже збув викрадену зброю, обов'язковому з'ясуванню підлягають такі обставини: дата, конкретний час, місце, спосіб, мета та мотив збуту; кому, коли підозрюваний збув зброю; хто був посередником в угоді; де була здобута, придбана та зберігалася зброя; чи був завчасно підготовлений план вчинення кримінального правопорушення; чи здійснювала особа раніше протиправні дії із зброєю; яку суму отримав за продаж зброї, де ці гроші; з якою метою покупець купував зброю; якщо злочин вчинявся злочинною організованою групою – яким був розподіл ролей, за яким принципом; чи є ще докази на підтвердження часу, способу вчинення та інших обставин, повідомлених допитуваним.

Під час допиту підозрюваного у виготовленні, переробці, ремонті зброї, слід встановити: з якою метою виготовлювалася, перероблялася, ремонтувалася



зброя; з якого джерела, від кого конкретно було отримано комплектуючі для зброї (чи інші матеріали) і за яку ціну; хто конкретно займався виготовленням зброї, якими знаннями (кваліфікацією) ці особи володіють; яка технологія виготовлення і ремонту зброї; як давно це триває; де саме виготовлено зброю, які при цьому використовувалися матеріали і комплектуючі деталі, інструменти та обладнання і де (у кого) вони придбані; скільки одиниць зброї було виготовлено; кому конкретно збувалася зброя, за якою ціною, чи був посередник; що відомо про факти використання проданої зброї покупцями; наявність співучасників (їх імена, прикмети), роль кожного з них, а також тих, хто знає про вчинення кримінального правопорушення; яка сума винагороди за виготовлення, ремонт зброї і хто за це розплачувався; чи здійснював підозрюваний раніше подібні кримінальні правопорушення; чи є у допитуваного інша зброя, комплектуючі деталі до неї, де вони зберігаються; чи використовувалась зброя для вчинення інших кримінальних правопорушень.

Під час допиту особи, яка незаконно зберігала зброю слід встановити: коли, де, у кого і за яких обставин зброя була придбана, за яку ціну; з якою метою купувалася зброя; чи передавалася зброя тимчасово комусь у користування, коли, на який термін, на яких умовах, чи була вчасно повернута; що відомо про використання цієї особою переданої зброї; чи використовувала сама особа цю зброю, коли, де, за яких обставин, з якою метою; чи не піддавалася зброя переробці, якій саме; чи не перебивалися на зброї номери, хто саме це робив, з якою метою.

У підозрюваного у недбалому зберіганні зброї з'ясується такі обставини: у чому саме виражалось недбале зберігання, які правила, норми були порушені; хто знав про порушення; чи попереджалася відповідальна за зберігання особа про необхідність вжиття заходів щодо належного зберігання і чи виконала вона їх; ким, коли і за яких обставин виявлено відсутність зброї; якої саме зброї та скільки одиниць не вистачає, в якому стані воно зберігалось і де саме; як організовувався облік і зберігання цього майна, в яких документах міститься про це інформація; хто мав доступ до цього майна, за якими документами, ким ці документи видавалися; чи допускалися відхилення від

порядку зберігання майна, які саме, коли, ким, хто про це знав із керівництва, з якої причини; яких збитків було нанесено кримінальним правопорушенням.

*Допит свідків.* Важливе значення для розслідування має визначення кола свідків вчиненого кримінального правопорушення. До категорії свідків, які можуть бути допитані під час розслідування незаконного обігу зброї, відносяться:

– особи, які безпосередньо спостерігають за підготовкою, виготовленням, приховуванням зброї; видачею наказів про незаконну видачу (передачу) зброї; присутні під час здійснення шахрайських дій із заволодіння зброєю та ін.;

– особи, присутні під час затримання підозрюваного на гарячому зі зброєю;

– особи, які можуть дати покази про різні обставини, пов'язані з подією кримінального правопорушення;

– посадовці, відповідальні за обіг зброї у військових частинах, правоохоронних органах, підприємствах, організаціях, де зброя використовується, виготовлюється, зберігається, продається;

– особи, що здійснюють охорону складу, арсеналу, військової частини за своїми професійними обов'язками (охоронець, сторож, відповідальний за відео нагляд місця зберігання зброї);

– особи, що законно здійснюють транспортування, видачу зброї;

– особи, що виявили зброю у транспорті, громадських місцях, при перетинанні кордону та ін.;

– особи, що перебувають у родинних, робочих, службових, дружніх та інших стосунках із злочинцем чи потерпілим.

При допиті свідків доцільно з'ясування таких питань: чи є свідок безпосереднім очевидцем незаконного збуту, транспортування та інших видів незаконного обігу зброї; час вчинення кримінального правопорушення, за яких обставин особа бачила дії злочинця; яка зброя стала предметом незаконного обігу; яким способом вчинено кримінальне правопорушення, у чому саме полягає незаконні дії зі зброєю; чому та яким чином свідок опинився на місці події: куди прямував (пункт початку руху та кінця), чому свідок звернув увагу

на місце події та осіб, які там перебували; чи був знайомий з підозрюваним; якщо ні – які прикмети злочинця, його зовнішній вигляд, як був одягнений, і чи зможуть свідки його впізнати; чи були співучасники, їх прикмети; чи знаходилися транспортні засоби поряд з місцем події, які ймовірно могли належати особі, що вчинила кримінальне правопорушення, описати транспортний засіб; у якому напрямку, яким чином покинув місце події злочинець та ін.

У свідків затримання особи, яка мала при собі зброю, з'ясовуються наступні питання: в якому місці, коли відбулося затримання, яка підстава знаходження в місці затримання, обставини і підстави затримання, поведінка затриманого, де була виявлена зброя, в якій кількості, хто був присутній при затриманні і бачив як була виявлена зброя, як вона була вилучена, що пояснював затриманий з приводу виявленої у нього зброї, куди був доставлений затриманий, кому передана зброя.

При розслідуванні кримінальних правопорушень щодо розкрадання, зброї, неналежного виконання обов'язків щодо охорони зброї або недбалому зберіганні зброї у свідків (у тому числі посадових осіб, які здійснювали охорону об'єктів) необхідно з'ясувати наступне: коли виявлена нестача зброї в місцях зберігання; ким, коли і за яких обставин виявлена нестача; якої саме зброї бракує, особливості викраденої зброї: кількість, найменування, стан і зовнішній вигляд, індивідуальні ознаки (номер, маркування, комплектність, упаковка та ін.), специфічні властивості, необхідність додаткової збірки і технічної обробки; в якому стані зброя зберігалася, де саме; як були організовані облік і зберігання зброї, хто мав до неї доступ, як вона відпускалася, за якими документами; як зберігалася викрадене: ким і як охоронявся об'єкт (службовці, обладнання, засоби охоронної сигналізації, пастки і т. д.); особи, які мають доступ до зброї; які відступи від встановленого порядку зберігання були допущені, з чийого відома або санкції, з якої причини; невиконання яких обов'язків щодо охорони зброї сприяло їх розкрадання зброї; в чому полягало недбале зберігання зброї, хто знав про це, хто міг цим скористатися; чи попереджалася особа, відповідальна за зберігання зброї, про

необхідність прийняття належних заходів до її охорони і чому вони не були здійснені; який розмір і характер заподіяної шкоди.

*Призначення судових експертиз.*

Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом зброї, не можуть бути розслідуванні без застосування спеціальних знань у формі проведення судових експертиз. Висновок експерта, який надається за результатами науково-обґрунтованого дослідження, є об'єктивним джерелом доказів у кримінальному провадженні (ст. 84 КПК України).

Як свідчить слідча практика розслідування незаконного обігу зброї застосування спеціальних знань у формі експертизи залежить від виду зброї та слідів, що виникли під час вчинення кримінального правопорушення. З урахуванням розмаїття кримінальних правопорушень, предметом яких є зброя, для розслідування може бути запропонований комплекс експертиз, серед яких можна виділити обов'язкові та факультативні.

Обов'язковим під час розслідування даних протиправних діянь є встановлення належності об'єктів, що виявлені в процесі розслідування, до вогнепальної, холодної або іншої зброї, бойовим припасам, вибуховим речовинам або пристроям. Обов'язковість проведення цих експертиз пояснюється необхідністю визначення предмету кримінального правопорушення, до якого належать вказані об'єкти. Встановлення цього факту вимагає проведення криміналістичної експертизи зброї та слідів і обставин її використання й криміналістичної вибухотехнічної експертизи.

Нерідко при призначенні експертиз слідчі через відсутність досвіду роботи або недостатньої кваліфікації допускають помилки у формулюванні експертних завдань. Мають місце випадки, коли не дотримується послідовність призначення експертиз, пов'язаних з дослідженням різних слідів, носіями яких є зброя. Наприклад, вогнепальна зброя, на якій є дактилоскопічні, біологічні, запахові сліди або інші мікрооб'єкти, представляється спочатку на експертизу зброї, після якої проведення інших досліджень втрачає сенс.

Недостатнє знання предмета призначуваної експертизи позначається в некоректній постановці питань експерту і переоцінці можливостей експертизи.

Некоректна постановка питань може проявлятися у двох формах. По-перше, у необдуманому копіюванні особою, яка залучає експерта, питань зі стандартних переліків, що містяться в посібниках і довідниках з судових експертиз. У подібних ситуаціях питання, що ставляться на вирішення експертові, часто не мають безпосереднього зв'язку з обставинами, з'ясування яких необхідно у кримінальному провадженні.

При призначенні експертизи слідчий повинен виходити з обставин кримінального провадження, фактичних даних і завдань, які можуть бути вирішені тільки в процесі провадження експертизи, бо постановка питань, які не впливають з матеріалів розслідування і не мають значення для з'ясування обставин події, призводить до нічим не виправданим витратам часу, заважає висновок експерта та збільшує терміни експертного провадження.

Крім цього, до помилок, що допускаються слідчим, можна віднести неправильне зберігання об'єктів, вилучених з місця події, внаслідок чого експерту неможливо вирішити поставлені питання. Так, наприклад, при упаковці в герметичну тару не відмитої від біологічного матеріалу і не просушеної належним чином зброї, в результаті корозії стає неможливим зробити експериментальні постріли і відбувається втрата важливих ідентифікаційних ознак слідів каналу ствола.

Непоодинокими є випадки неправильного вилучення та зберігання одягу зі слідами носіння зброї або пострілу. Одяг не просушують і відразу упаковують не в паперовий, а в поліетиленовий пакет. У подібній упаковці, при позитивних температурах, створюється середовище, що призводить до розкладання тканини. В результаті - сліди-нашарування втрачають форму і ознаки матеріалу зброї, руйнуються сліди пострілу.

*Експертиза зброї, слідів і обставин її використання.* Експертиза зброї та слідів і обставин її використання як рід криміналістичних експертиз поділяється на види в залежності від об'єктів дослідження.

*Експертиза вогнепальної зброї та бойових припасів до неї.* Прийняття слідчим, якій розслідує незаконний обіг зброї, обґрунтованих кримінально-правових і кримінальних процесуальних рішень у більшості випадків

неможливе без наявності результатів дослідження зброї, її частин, боєприпасів і іншої зброї експертом у галузі зброєзнавства.

У деяких випадках висновок такої судової експертизи є ключовим доказом у кримінальному провадженні, що дозволяє вирішити питання про наявність в діянні особи складу кримінального правопорушення або причетності її до раніше вчинених кримінальних правопорушень (наприклад, коли необхідно визначити, чи є вилучений у громадянина об'єкт вогнепальною зброєю або боєприпасами, або з'ясувати, чи з цього вилученого у громадянина пістолета була стріляна гільза, виявлена раніше на місці події).

Об'єктами досліджень є вогнепальна зброя та подібні до неї стріляючі пристрої з ураженням цілі за рахунок кінетичної енергії стріляного снаряда як фізичного тіла, а також бойові припаси до вогнепальної зброї.

Основні завдання експертних досліджень під час розслідування незаконного обігу зброї включають класифікаційні, ідентифікаційні, діагностичні завдання, до яких належать: установлення належності об'єктів до вогнепальної зброї; установлення належності об'єктів до боєприпасів вогнепальної стрілецької зброї; визначення виду, системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї та боєприпасів до неї; визначення стану (справності) зброї, боєприпасів до неї та придатності їх до стрільби; установлення способу виготовлення або факту переробки вогнепальної зброї, боєприпасів до неї; встановлення належності об'єктів до частин (деталей) вогнепальної зброї тощо.

Досить просто вирішуються питання про спосіб виготовлення зброї – заводський або саморобний. На відміну від зброї промислового виробництва конструкції саморобних зразків залежать від технічних можливостей і навичок виробників і тому бувають найрізноманітнішими. В даний час саморобну зброю виготовляють на базі вітчизняних і зарубіжних газових пістолетів і револьверів. Нерідко така зброя забезпечується і саморобним глушником.

Слід зазначити, що результативність та доказове значення експертного дослідження багато в чому залежить від якісної підготовки об'єктів. Найбільш відповідальною є підготовка зброї. Зброю (вогнепальну стрілецьку зброю, пістолети та револьвери, гвинтівки, гранатомети міномети та ін.), яка

направляється на експертизу, необхідно розрядити. Зброя та боєприпаси до неї, вибухові пристрої, речовини та інша зброя надаються на експертизу особою, яка призначила експертизу, особисто або її представником, оскільки пересилка таких небезпечних об'єктів поштою не допускається. Речові докази повинні надаватися експерту тільки в упакованому вигляді. Винятком із цього правила є громіздкі предмети, наприклад гармати, вогнемети, реактивна, ракетна зброя. Дослідження таких об'єктів проводиться, як правило, на місці їх знаходження. Кожен екземпляр ручної зброї поміщається в окрему упаковку. Процедура упакування і використовуваний матеріал не повинні призводити до появи додаткових слідів на об'єктах, які не пов'язані з подією кримінального правопорушення. Предмети, на яких передбачається наявність мікрооб'єктів, окремо упаковуються, а ділянки, на яких передбачається наявність слідів, обшиваються або обертаються матерією для збереження мікрооб'єктів. На кожній упаковці повинний бути нанесений напис із вказівкою виду об'єкта, засвідчений підписами слідчого, понятих, печаткою органу розслідування. Ця вимога спрямована на запобігання фальсифікації речових доказів, а також для дотримання принципу допустимості їх у процесі судового доказування.

*Експертиза слідів зброї, слідів пострілів.* Об'єкти досліджень – стріляні кулі, шрот, картеч, гільзи. Основними завданнями є: установлення за слідами виду, системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї, з якої стріляні снаряди або гільзи; установлення за слідами конкретного екземпляра вогнепальної зброї. Сучасний стан судової експертизи дозволяє в багатьох випадках успішно ідентифікувати зброю по слідах її застосування. Позитивне рішення ідентифікаційних завдань судової експертизи в значній мірі залежить від якісно проведених слідчих дій (в основному - огляду місця події) по виявленню, фіксації, вилученню, належній упаковці та зберіганню речових доказів - вогнепальної зброї, стріляних куль, їх фрагментів, багатоелементних снарядів, стріляних гільз і т. ін. За кримінальними провадженнями, в яких предметом кримінального правопорушення є зброя, огляд місця події має свою специфіку і певні труднощі, тому, як нами зазначалося вище, в таких випадках обов'язково участь в огляді місця події фахівця в галузі зброезнавства. Зазначимо, що

довести, що саме конкретна особа тримала в руках зброю в момент пострілу, часто досить важко. Допомогти в цьому може експертиза продуктів пострілу, яка на практиці призначається досить рідко. Під час пострілу на руках, обличчі, інших відкритих ділянках тіла, волоссі, порожнині носа, слухових проходах, одязі та взутті особи, яка стріляла, відкладаються продукти пострілу, які виявляються експертним дослідженням одягу або змивів, своєчасно зроблених з тіла особи.

*Експертиза холодної зброї.* Об'єктами досліджень є вироби колючої, ріжучої, рублячої, ударно-роздроблюючої дії. Основні завдання: установлення предметів до холодної зброї; установлення способу виготовлення; визначення типу, виду, зразка (для виробів промислового виробництва) холодної зброї або конструктивно подібного до неї виробу.

*Експертиза зброї з некінетичним принципом ураження.* Об'єктами дослідження є зброя та подібні до неї пристрої з іншими принципами ураження цілі, ніж ураження за рахунок кінетичної енергії стріляного снаряда як фізичного тіла - термічний вплив, уражаючи фактори електричного струму та інші вражаючі фактори. До таких об'єктів дослідження належать нереактивні вогнемети, електрошокові пристрої тощо.

Основні завдання: установлення належності об'єктів до зброї, спеціальних засобів активної оборони, засобів нелетального ураження або інших конструктивних подібних до них виробів; визначення типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва) зброї; установлення способу виготовлення та придатності для використання за призначенням.

*Експертиза гранатометів та ствольної артилерійської зброї.* Об'єктами дослідження є гранатомети реактивні та нереактивні, міномети, артилерійські гармати тощо. Основні завдання дослідження: установлення належності наданих предметів до вогнепальної або реактивної зброї; визначення їх типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва); установлення способу виготовлення та придатності для використання за призначенням.

*Експертиза ракетно-реактивної зброї.* Об'єктами дослідження є протитанкові ракетні комплекси, реактивні системи залпового вогню, зенітно-



ракетні комплекси. Основними завданнями дослідження є: установлення належності об'єктів до ракетної або реактивної зброї; визначення типу, виду, моделі або зразка зброї; установлення способу виготовлення та придатності для використання за призначенням.

*Експертиза вибухових пристроїв.* Основними завданнями експертизи вибухових пристроїв є: визначення належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та визначення класифікаційної категорії пристрою; визначення конструкції пристрою; установлення способу виготовлення пристрою; установлення здатності пристрою викликати вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо); установлення наявності професійних навичок (ступінь обізнаності з технологією виготовлення і використання вибухових пристроїв тощо) у особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій.

*Експертиза вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу).* До основних завдань експертизи належать: установлення факту належності наданого об'єкта до вибухових речовин або речовин, які можна використати як компоненти для виготовлення вибухових речовин, порохових зарядів або піротехнічних засобів; установлення способу виготовлення вибухових речовин; виявлення мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах-носіях.

Такими носіями є тканина одягу підозрюваного, пакети, коробки та інші ємності, в яких могла знаходитися, зберігатися зброя, а також деталі та частки конструкції пристрою, який вибухнув; установлення за продуктами розкладу вибухових речовин вихідної речовини, яка була використана для вибуху (пострілу); установлення спільної родової (групової) належності вибухових речовин (порохових зарядів).

При дослідженні цілих вибухових пристроїв важливо встановити чи є він промислового або саморобного виготовлення, а в останньому випадку – чи має особа, яка виготовила пристрій, професійні знання і уміння у вибухотехнічній справі. Певні труднощі виникають при дослідженні вибухотехнічних об'єктів (вибухових пристроїв і їх комплектуючих, вибухових речовин, їх сумішей,

хімічних сполук і т.д.), вилучених з місця вибуху. Це пов'язано з тим, що в результаті вибуху вибухового пристрою властивості об'єктів піддаються суттєвим змінам або об'єкти переходять в інший якісний стан. Тому можливості встановлення належності конкретної взаємодії об'єктів за осколками і слідами вибуху істотно обмежені.

У ході розслідування незаконного обігу зброї нерідко необхідно установити наявність сторонніх слідів на зброї, джерело виготовлення досліджуваних предметів, справжність дозвільних документів, правильність ведення обліку зброї на підприємстві або військовому підрозділі, ототожнити особу, причетну до правопорушення й т.д.

З цією метою виникає необхідність призначення низки факультативних, тобто таких, що залежать від слідчої ситуації, судових експертиз. Так, для встановлення фактів розкрадань або незаконного володіння зброєю важливого значення набуває дослідження документів, посвідчень на право володіння зброєю, які здійснюються почеркознавчою експертизою і технічною експертизою документів.

За допомогою трасологічної експертизи виявляються сліди рук на зброї та інших, пов'язаних з нею у механізмі кримінального правопорушення, предметах, досліджуються пошкоджені замки або пломби та інші сліди. Призначення дактилоскопічної експертизи з метою виявлення на деталях зброї слідів рук є поширеною практикою розслідування кримінальних правопорушень щодо незаконного обігу зброї. Об'єктами дослідження є зброя, пакувальні матеріали, предмети обстановки, на яких виявлені або можуть знаходитися сліди рук. У разі неможливості вилучення предметів зі слідами рук на експертизу направляються копії слідів на слідокопіювальній плівці, зліпки об'ємного сліду або масштабні фотознімки сліду. Основним завданням дактилоскопічної експертизи є встановлення наявності слідів рук на об'єктах-носіях і їх придатність для ідентифікації особи, а також ідентифікація особи за слідами її рук, які залишені на зброї або предметах обстановки місця події. Цією експертизою вирішується ряд неідентифікаційних завдань. Досліджуючи такі сліди, у певних випадках можна встановити фізичні ознаки невстановленої

особи, яка їх залишила, зокрема, особливі ознаки кисті руки (відсутність пальців рук, їх вади, наявність шрамів, опіків, інших ушкоджень), приблизний вік особи, її стать (за розмірами сліду папілярного узору, шириною папілярних ліній, відстанню між ними), що важливо для розшуку особи. Крім цього, аналіз розміщення слідів рук на предметах обстановки місця події дозволяє визначити деякі елементи механізму вчинення правопорушення (наприклад, як злочинець торкався певних предметів, тримав зброю тощо).

*Експертиза слідів злomu, інструментів, виробів масового виробництва.* Об'єктами дослідження є предмети зі слідами відбитками: свердління, розпилювання, роздроблення тощо. Як виняток, можуть бути надані зліпки з об'ємних об'єктів. Якщо завданням експертизи є ідентифікація агрегату (штампа, прес-форми тощо), на якому виготовлена зброя або деталей, то на експертизу бажано надати, крім зразка зброї, також і безпосередньо агрегат, обладнання, який ідентифікується. Основним завданням експертизи є: установлення конкретного екземпляра або виду (характерних особливостей) знаряддя, інструмента, агрегату за слідами його дії; установлення механізму (способу) злomu (іншої дії), напрямку, в якому проводився злом перешкоди (з внутрішнього або зовнішнього боку), типу (виду) виробу, що залишив слід, способу його виготовлення тощо.

*Експертиза замикальних та запобіжних (контрольних) пристроїв (засобів).* Об'єктами експертизи є замки та інші замикальні пристрої, пломби, контрольні пристрої (засоби), що, як правило, вилучені з місця розкрадання зброї. Якщо об'єктом дослідження є замки, експерту, крім замків, направляються відмички й інші предмети, які могли використовуватися для відмикання або злomu замка, а також усі ключі від цих замків. Основними завданнями експертизи є встановлення факту пошкодження, способу відмикання (злomu) замикального пристрою; видів предметів, що були використані для цього; ідентифікація цих предметів, а для пломб, крім того, – ідентифікація пломбувальних лещат, факту повторного пломбування та ін.

*Експертиза цілого за частинами.* Експертизою встановлюється, чи склали частини зброї (уламки, шматки, осколки тощо) раніше одне ціле. При

встановленні цілого по частинах (фрагментах) або встановлення факту взаємної належності частин єдиному цілому як відновлюваного цілого виступають такі об'єкти: вогнепальна зброя, патроні, осколки вибухового пристрою, підричника, вражаючі елементи, відрізки вогнепровідного шнура, деталі радіоприймального пристрою і т.д.

*Експертиза рельєфних знаків.* Об'єктами досліджень цього виду можуть бути відновлені спіяні (забиті), слабо видимі номери та інші рельєфні зображення на різного роду зброї. Основним завданням експертизи є не тільки встановлення факту змінення зображень, але встановлення видалених заводських маркувальних позначень.

Одним з ефективних засобів виявлення осіб, причетних до незаконного обігу зброї, та доведення їх вини є проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій як аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України). Проведення вказаних негласних слідчих (розшукових) дій найчастіше фіксується за допомогою технічних засобів (ст. 252 КПК України), а отримана інформація підлягає дослідженню спеціалістами або експертами (ст. 266 КПК України). Для встановлення обставин події аудіо-, відеоматеріали направляються для проведення лінгвістичної експертизи усного мовлення, портретної експертизи, експертизи відео-, звукозапису.

Факт носіння або збереження зброї особою в певному місці можна встановити, призначивши експертизу матеріалів, речовин та виробів з метою виявлення слідів металізації на поверхні тканини чи інших предметів. Цією експертизою також встановлюється матеріал зброї, яка виготовлена саморобним способом, що сприяє пошуку джерела походження.

В ситуації виявлення зразків зброї, які можуть бути віднесені до культурних цінностей призначається мистецтвознавча експертиза.

*Почеркознавча експертиза.* До об'єктів, що підлягають дослідженню під час розслідування незаконного обігу зброї, відносяться документи на право

володіння зброєю, бухгалтерські та службові документи щодо зберігання, руху зброї на підприємстві, воїнських частинах, складах, арсеналах та пр.

Для проведення почеркознавчих досліджень слідчий повинен надати експерту вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (цифрових записів, підпису) особи, яка підлягає ідентифікації. Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (буквених та цифрових) і підпису.

*Технічна експертиза документів.* Для дослідження надаються оригінали документів, печатки, штампи або їх відтиски. Експертизи реквізитів документів. Основними завданнями є: установлення фактів і способів унесення змін до документів та виявлення їх первинного змісту; виявлення залитих, замазаних, вицвілих та інших слабо видимих або невидимих текстів (зображень) на різних матеріалах, а також текстів (зображень) на обгорілих та згорілих документах за умови, що папір, на якому вони зображені, не перетворився на попіл; визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються; установлення цілого за частинами документа; установлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки. Експерту ставляться не тільки питання щодо наявності змін у справжньому документі (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, заміна частин), але що не менш важливо – установлення первинного виду та записів в документах.

*Експертиза металів і сплавів.* Типові завдання: виявлення слідів металізації, які виникли від зброї; встановлення виду, марки металу (сплаву), з якого виготовлена саморобна зброя; відповідність якісних і кількісних характеристик металу зброї технічним умовам (ТУ, ДСТУ); установлення спільної родової (групової) належності або походження металу, з якого виготовлені деталі саморобної зброї від конкретного металевого об'єкту.

*Експертиза речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин.* Типові завдання: установлення наявності нашарування спеціальних хімічних речовин на грошових купюрах, змивах з рук тощо; установлення

мають надані речовини спільну родову належність. Інформацію, безпосередньо пов'язану з подією кримінального правопорушення, дозволяє отримати експертне дослідження спеціальних хімічних речовин, що наносяться як мітки на зброю, документи, грошові знаки при розслідуванні вимагання, збуту зброї. Такі речовини невидимі у звичайних умовах і помітні лише у фільтрованих ультрафіолетових променях.

Спеціальні хімічні речовини направляються на експертизу у вигляді нашарувань на різних предметах, одязі, у вигляді змивів цих речовин на тампони. Для розв'язання ідентифікаційних завдань необхідно надати експерту зразок речовини, яку використовували для нанесення міток.

*Експертиза сильнодійних і отруйних речовин.* Типові завдання: установлення природи речовини, що знаходиться в патроні, чи ні є вона сильнодійною або отруйною; установлення наявності слідів сильнодійних і отруйних речовин; установлення спільної родової (групової) належності сильнодійних чи отруйних речовин; установлення спільного джерела походження сильнодійних чи отруйних речовини за якісним та відносним кількісним складом.

*Молекулярно-генетична експертиза.* Згідно із методичними рекомендаціями у тому випадку, коли дослідження слідів рук неможливо здійснити методами трасології, проводиться молекулярно-генетична експертиза.

Основним методом експертизи є ДНК-аналіз крові порівнюваних осіб. Так, при розслідуванні незаконного обігу зброї важливо встановити особу, яка тримала зброю в руках. Стратегія встановлення особи заснована на тому, що профілі ДНК людей унікальні і дозволяють ідентифікувати конкретну особу. Теоретична база для встановлення спорідненості досить докладно розроблена в генетиці і з успіхом впроваджена у слідчу практику. Експертна практика свідчить про те, що можливе проведення генетичної експертизи слідів рук на важелях від ручних гранат після їх виявлення за допомогою традиційних порошків.

#### **1.4. Особливості здійснення документування та досудового розслідування фактів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами**

В основу формування алгоритму розслідування фактів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами необхідно включати дії і заходи, що сприяють ідентифікації осіб, причетних до їх вчинення. Серед первинних і невідкладних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів в якості найбільш ефективних слід виділити: огляд місця події; огляд зброї; огляд предметів і документів; призначення і проведення судових експертиз; перевірка за обліками осіб, раніше засуджених за вчинення аналогічних злочинів; перевірка за обліками виявленої зброї; допити свідків (громадян, посадових осіб); пошук і ототожнення особи за прикметами або залишеними слідами; пред'явлення для впізнання осіб, предметів; контроль за вчиненням злочину; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем; встановлення конфіденційного співробітництва та ін.

У разі виявлення осіб, причетних до вчинення такого кримінального правопорушення: здійснення затримання; проведення особистого обшуку, освідування; допит підозрюваного; пред'явлення для впізнання; проведення обшуку за місцем проживання, реєстрації та ін.

Пошук та фіксація фактичних даних про протиправні діяння, при розслідуванні фактів незаконного обігу зброї потребує використання положень КПК України, закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», постанови КМУ «Про затвердження Положення про дозвільну систему», накази МВС України та ін.

Важливою складовою забезпечення органами досудового розслідування Національної поліції належного доказування в кримінальних провадженнях за фактом учинення кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, є документування відповідних фактичних даних, що здійснюється під час

оперативно-розшукової діяльності, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

*Основними негласними слідчими (розшуковими) діями, спрямованими на виявлення кримінальних правопорушень, які проводяться з метою фіксації даних про протиправні діяння, пов'язані з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами є: спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України), моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України), аудіо-, відеоконтроль особи та місця (ст. 260, 270 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), контрольоване вчинення злочину у формі контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки (ст. 271 КПК України) та інші заходи з використанням необхідних засобів та конфіденційного співробітництва згідно КПК України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Послідовність проведення вказаних заходів та особливості документування залежать від обставин кримінального правопорушення, особи порушника, оперативної інформації та відомостей, що є в матеріалах конкретних оперативно-розшукових справ чи кримінальних проваджень.*

Результатом документування зазначеного кримінального правопорушення є створення документів, які після відповідної оцінки та перевірки слідчим, прокурором можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні. Результати документування оперативними підрозділами фактів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами можуть бути використані як для забезпечення доказування у конкретному кримінальному провадженні, так і для інших цілей, встановлених КПК України та Законом України «Про оперативно-розшукову



діяльність», а саме, виявлення відомостей щодо вчинення інших кримінальних правопорушень, тощо.

З метою пошуку та фіксації фактичних даних про протиправні діяння, пов'язані з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, здійснюється *застосування запобіжних заходів (затримання), проведення слідчих (розшукових) і процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, зокрема:*

- допит підозрюваного,
- відібрання зразків, необхідних для експертного дослідження: волосся, нігтів, змивів з рук (якщо проводилась оперативна закупівля зброї з використанням помічених коштів), крові тощо;
- допит свідків, які були присутні при огляді місця події, а також яким відомі інші обставини вчиненого кримінального правопорушення;
- приєднання до кримінального провадження документів або протоколів з відповідними додатками, у яких, наприклад, зафіксована адреса Інтернет-сторінок, які підозрюваний використовував з метою реклами або пропозицій придбати зброю;
- обшук приміщень: а) за місцем реєстрації, проживання, навчання або роботи підозрюваного; б) де здійснювались незаконні операції зі зброєю; в) у яких підозрюваний ймовірно перебував під час виходу у мережу Інтернет;
- направлення запитів до банків та банківських установ щодо надання інформації про рахунки, які належать юридичним та фізичним особам, які використовувались під час отримання коштів за збут зброї, бойових припасів або вибухові речовини, а також про рух коштів по таких рахунках;
- призначення судових експертиз щодо: вилучених зброї, бойових припасів або вибухових речовин, обладнання та предметів для їх виготовлення та перероблення; вилучених комп'ютерних платформ – комп'ютерно-технічна; вилучених слідів рук – дактилоскопічна; вилучена зброя, вибухівка – експертизи зброї та слідів і обставин її використання, вибуховотехнічна; затриманої особи – психіатрична тощо.

*При встановленні осіб*, які підозрюються за кваліфікаційними ознаками незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, або класичним способом, важливо розуміти, що це не обов'язково особи, які володіють навичками написання комп'ютерних програм, оскільки будь-який сайт чи програму можна замовити або придбати. Кримінальні правопорушення цієї категорії у більшості випадків вчиняються групою осіб: одна особа створює відповідні Інтернет-ресурси, аккаунти на платформі із продажу різних товарів, а інші члени групи – здійснюють виготовлення, поставки, переробку та доставку зброї, організують їх збут, забезпечують отримання коштів від збуту та вживають заходи конспірації злочинної діяльності. *Пошук осіб*, причетних до класичного незаконного обігу зброї, та за допомогою мережі Інтернет, вимагає значних витрат часу, засобів, а також ретельної організаційної роботи та її планування. У сприятливих умовах встановити таких осіб можна, наприклад, за результатами перегляду записів камер відеоспостереження, які встановлено у приміщеннях де використовувались певні зони WI-FI-зв'язку, де постачальник (продавець) зброї виходив у мережу Інтернет; відбитками слідів пальців рук, що залишилися на портативних носіях інформації (флеш-пам'ять), клавішах, частинах комп'ютерної платформи, за результатами здійснення оперативним підрозділом оперативно-розшукових заходів тощо.

Варто пам'ятати, що швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень у цілому залежить від того, наскільки оперативно та якісно проведені першочергові слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, яка доказова база зібрана слідчими та оперативними підрозділами на початковому етапі досудового розслідування.

У кримінальних провадженнях щодо незаконного обігу зброї *підлягають доказуванню (з'ясуванню) наступні обставини:*

– наявність факту незаконних дій зі зброєю (факт незаконного розповсюдження купівлі/продажу зброї за допомогою мережі Інтернет, а також осіб, які причетні до постачання, виготовлення або переробки зброї; факт

спілкування продавця з покупцями зброї з приводу її збуту, що здійснювалось за допомогою мережі Інтернет чи іншим, класичним способом, тощо);

- де, коли і за яких обставин вчинено кримінальне правопорушення, пов'язане з незаконним обігом зброї (зокрема, схема оплати за придбану зброю та осіб, які причетні до отримання вказаних коштів);

- особа, яка вчинила діяння та відомості щодо притягнення її раніше до кримінальної відповідальності за аналогічні діяння;

- наявність обставин, що обтяжують покарання;

- відомості, що вказують на вчинення кримінального правопорушення однією особою чи групою осіб, встановлення ролі кожного члена групи (хто займався постачанням, організацією, виготовленням, переробкою зброї та ін.);

- кількість вилучених зброї, бойових припасів, вибухової речовини;

- спосіб поставки, перевезення зброї, вибухівки;

- використане для виготовлення зброї, вибухівки обладнання.

***Під час допиту*** осіб, які підозрюються у незаконному обігу зброї, окрім загальних обставин, слідчий повинен встановити:

- чи має підозрюваний з числа друзів, знайомих осіб, які раніше притягалися до відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу зброї;

- протягом якого часу підозрюваний займається виготовленням, переробкою, розповсюдженням зброї, боєприпасів або вибухових речовин;

- хто та яким способом підозрюваному постачає зброю;

- хто допомагав у організації створення такої схеми;

- яким чином використовувалась мережа Інтернет для збуту зброї;

- де та за які кошти було придбано комп'ютерне обладнання та засоби комунікації, що використовувались у злочинних цілях;

- які Інтернет-ресурси використовувались для розміщення реклами та пропозицій щодо продажу зброї;

- хто створював чи допомагав у створенні Інтернет-аккаунтів на платформах з продажу, як, коли, за яких обставин познайомились (установчі дані, адреса, телефон);

- яким саме Інтернет-провайдером користувався та під яким ім'ям користувача («нікнеймом»);
- як часто змінювалися контактні дані (телефон, E-mail, Skype, Viber, WhatsApp та ім'я користувача);
- який це був сайт або сторінка, тип даного Інтернет-ресурсу (назва чату, блогу, сайту, назва електронної пошти e-mail), які у них URL-адреси та які на ній контактні дані було використано: E-mail, ICQ, Skype;
- під яким ім'ям (логіном) представлявся, яким чином домовлявся з покупцем про придбання зброї та який спосіб збуту зброї був рекомендований (контактний чи безконтактний);
- які Інтернет-ресурси використовувались для подальшого придбання зброї (назва чату, сайту, номер ICQ, назва електронної пошти e-mail);
- яким чином отримувались гроші від продажу зброї;
- з якою фінансовою установою мав договір про переказ коштів від збуту зброї;
- як створювалась (у разі наявності) юридична особа, яка уклала договір про перерахування грошових коштів, на кого вона була оформлена;
- на кого, коли та за яких обставин відкривався банківський рахунок;
- яким чином проводилась конвертація та легалізація коштів, перевірка надходження грошових коштів;
- які банківські термінали для цього використовувались;
- які методи конспірації використовував постачальник з метою маскування своєї протиправної діяльності тощо.

**Під час обшуку** за фактами незаконного обігу зброї, слідчому потрібно звертати увагу на предмети, що вказують на:

1. *Використання комп'ютерного та іншого обладнання, засобів комунікації у протиправних цілях* (комп'ютерне обладнання та засоби комунікації, комплектуючі деталі до них, цифрові модеми провідного та безпроводного Інтернет-зв'язку, засоби цифрового відео- та аудіо- зв'язку (веб-камери, мікрофони, фото- відео-техніка (якщо повідомлення про знаходження чи наявність зброї надходило у відео- або фото- форматі), телефонні апарати

мобільного зв'язку (вказавши номери IMEI), телефонні SIM-картки операторів стільникового телефонного зв'язку, використані пластикові пакування карток поповнення рахунку операторів Інтернет-зв'язку та SIM-карток операторів мобільного телефонного зв'язку).

2. *Оплату за вчинені протиправні дії зі зброєю* (паперові чеки банківських установ про отримання грошових коштів, договори з банком чи банківськими установами про відкриття банківського рахунку, установчі документи про створення підприємства, установи, організації чи фізичної особи; пластикові магнітні картки банківських установ, кошти, які були предметом оперативної закупівлі зброї, боєприпасів або вибухових речовин; інші документи, які підтверджують здійснення грошових оборотів (накладні, розписки, чеки, декларації, договори тощо); кошти, цінності, інші предмети, які могли бути отримані в результаті вчинення протиправної діяльності).

З метою збирання доказів за фактом незаконного обігу зброї, чинне кримінальне процесуальне законодавство України передбачає використання спеціальних знань у формі проведення *судових експертиз, участі спеціаліста в слідчих (розшукових) діях, консультативної діяльності спеціаліста*.

Відповідно до п. 1 ст. 242 КПК України експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Фактичною підставою для призначення експертизи є потреба в наукових, технічних або інших спеціальних знаннях, які необхідні для вирішення завдань кримінального провадження. До спеціальних пізнань належать знання у певній галузі науки, техніки, мистецтві або ремеслі та інших окремих сферах людської діяльності. Зокрема для встановлення вищезазначених фактів та обставин кримінального провадження щодо незаконного обігу зброї, боєприпасів та вибухових речовин доцільно залучати фахівців, які мають відповідні спеціальні знання та професійні навички в галузі

зброї, вибухотехнічної експертизи, експертизи зброї та слідів і обставин її використання, комп'ютерних технологій (для встановлення способу продажу).

Порядок та підстави залучення експерта до участі в розслідуванні визначається ст.ст. 242–244 КПК України. Питання про те, чи необхідні спеціальні знання для вирішення питань, що виникли, слідчий вирішує самостійно, крім випадків обов'язкового проведення експертиз, які передбачені ч. 2 ст. 242 КПК України.

### *Призначення судових експертиз*

Злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї, не можуть бути розслідуванні без застосування спеціальних знань у формі проведення судових експертиз. Висновок експерта, який надається за результатами науково-обґрунтованого дослідження, є об'єктивним джерелом доказів у кримінальному провадженні (ст. 84 КПК України).

Як свідчить слідча практика при розслідуванні незаконного обігу зброї, застосування спеціальних знань у формі проведення експертизи залежить від виду зброї та слідів, що виникли під час вчинення злочину. З урахуванням розмаїття злочинів, предметом яких є зброя, для їх розслідування існує комплекс експертиз, серед яких можна виділити обов'язкові та факультативні. Обов'язковим під час розслідування даних протиправних діянь є встановлення належності об'єктів, що виявлені в процесі розслідування, до вогнепальної, холодної або іншої зброї, бойовим припасам, вибуховим речовинам або пристроям. Обов'язковість проведення цих експертиз пояснюється необхідністю визначення предмету злочину, до якого належать вказані об'єкти. Встановлення цього факту вимагає проведення криміналістичної експертизи зброї та слідів і обставин її використання й криміналістичної вибухотехнічної експертизи.

При призначенні експертизи слідчий повинен виходити з обставин кримінального провадження, фактичних даних і завдань, які можуть бути вирішені тільки в процесі провадження експертизи, бо постановка питань, які не впливають з матеріалів розслідування і не мають значення для з'ясування

обставин події кримінального правопорушення, ускладнює роботу експерта та збільшує строки експертного дослідження.

У ході розслідування незаконного обігу зброї інколи необхідно встановити наявність сторонніх слідів на зброї, джерело виготовлення досліджуваних предметів, справжність дозвільних документів, правильність ведення обліку зброї на підприємстві або військовому підрозділі, ототожнити особу, причетну до правопорушення й т.д.

З цією метою виникає необхідність призначення низки факультативних, тобто таких, що залежать від слідчої ситуації, судових експертиз. Так, для встановлення фактів розкрадань або незаконного володіння зброєю важливого значення набуває дослідження документів, посвідчень на право володіння зброєю, що здійснюються почеркознавчою експертизою і технічною експертизою документів.

Трасологічною експертизою досліджуються пошкоджені замки або пломби та інші сліди. Призначення дактилоскопічної експертизи з метою виявлення на деталях зброї слідів рук є поширеною практикою розслідування кримінальних правопорушень щодо незаконного обігу зброї. Об'єктами дослідження є зброя, пакувальні матеріали, предмети обстановки, на яких виявлені або можуть знаходитися сліди рук. У разі неможливості вилучення предметів зі слідами рук на експертизу направляються копії слідів на слідокопіювальній плівці, зліпки об'ємного сліду або масштабні фотознімки сліду. Основним завданням дактилоскопічної експертизи є встановлення наявності слідів рук на об'єктах-носіях і їх придатність для ідентифікації особи, а також ідентифікація особи за слідами її рук, які залишені на зброї або предметах обстановки місця події. Цією експертизою вирішується ряд неідентифікаційних завдань. Досліджуючи такі сліди, у певних випадках можна встановити фізичні ознаки невстановленої особи, яка їх залишила, зокрема, особливі ознаки кисті руки (відсутність пальців рук, їх вади, наявність шрамів, опіків, інших ушкоджень), приблизний вік особи, її стать (за розмірами сліду папілярного узору, шириною папілярних ліній, відстанню між ними), що важливо для розшуку особи. Крім цього, аналіз розміщення слідів рук на

предметах обстановки місця події дозволяє визначити деякі елементи механізму вчинення кримінального правопорушення (наприклад, як особа торкалася певних предметів, тримала зброю тощо). В залежності від особливостей та різновиду вчинених злочинів, які тим чи іншим способом охоплюють кваліфікаційні ознаки незаконного обігу зброї можуть бути призначені наступні експертизи: почеркознавча, технічна експертиза документів, експертиза металів і сплавів, експертиза речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин, молекулярно-генетична експертиза, та ін.



## **2. Документування та розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, учинених із застосуванням новітніх технологій**

### **2.1. Особливості криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів чи психотропних речовин із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій**

Використання всесвітньої мережі Інтернет, сучасних телекомунікаційних та інших технологій стало одним із новітніх способів незаконного обігу і розповсюдження наркотиків, причетними до якого стають, як правило, раніше судимі особи й організовані злочинні групи, що намагаються у такий спосіб приховати свою злочинну діяльність від правоохоронних органів, уникнути безпосереднього обміну наркотиків на гроші та, як наслідок, можливості бути затриманими «на гарячому». Виступаючи в якості організаторів кримінальних правопорушень, зазначені особи активно залучають до їх вчинення осіб, які мають спеціальні знання в галузі інформаційних технологій (наприклад, для створення веб-сайтів, блогів, телеграм-ботів, технічної підтримки їх функціонування та ін.), молодь з числа осіб, які мають високий рівень матеріального забезпечення та бажання активно урізноманітнити своє життя, «спробувати все», у тому числі й вчинення кримінальних правопорушень (для спілкування в Інтернеті із покупцями, для зняття з карткових рахунків перерахованих ними грошових коштів та передачі їх організаторам), наркозалежних осіб, а також осіб, раніше судимих за вчинення злочинів (зокрема, для розміщення «закладок»).

Злочинці використовують сучасні телекомунікаційні технології, зашифровані мережеві Інтернет ресурси, псевдоніми, кодові слова, дотримуються заходів конспірації, координують свої дії та здійснюють обмін інформацією за допомогою різних телекомунікаційних мереж і мобільних додатків (застосунків). Зазначені додатки мають властивості технології

наскрізного шифрування, що дозволяє читати повідомлення лише учасникам листування (наприклад, WhatsApp) або мають функцію «секретний чат», повідомлення в якому видаляються автоматично в залежності від часу, встановленого користувачем, та на серверах листування теж не зберігається (наприклад, Telegram). Зазначене суттєвим чином ускладнює виявлення та розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень.

Також особи, причетні до незаконного обігу наркотиків із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій, активно використовують і здійснюють розрахунки за незаконні операції з наркотиками у грошових одиницях Національного банку (гривні), іноземній валюті та криптовалюти, а також легалізують отримані від збуту наркотиків грошові одиниці шляхом їх переводу у криптовалюту, у тому числі, з подальшою легалізацією через офшорні компанії.

*Так, у 2017 році учасники злочинної групи організували на території Києва та області діяльність так званих «майнінгових ферм», доходи від яких мали надавати законний вигляд грошовим коштам, отриманим від реалізації наркотичних засобів<sup>1</sup>.*

Криптовалюта за своєю суттю це цифрові гроші, випуск та електронний облік яких заснований на технології блокчейн, яка являє собою побудований за певними правилами безперервний послідовний ланцюг блоків, що містять інформацію. Тобто вся інформація зберігається не в одному централізованому місці, а на безлічі електронних засобів, сполучених мережею Інтернет. Історія транзакцій в блокчейні відкрита всім учасникам системи і незмінна, при цьому всі користувачі залишаються анонімними і мають рівні статуси. Блокчейн можна представити у вигляді облікової книги записів про події у цифровому світі, єдиним способом змінити стан реєстру в якій – зробити транзакцію. При цьому записи в журнал транзакцій можуть вноситися тільки з відома більшості учасників мережі. Це означає, що не можна непомітно видалити транзакцію з журналу або додати нову в його середину. Технологія блокчейну базується на

---

<sup>1</sup>Как разводят на биткоинах: украинцы зарабатывают и теряют целые состояния на криптовалюте // Антикор. 14 грудня 2017, 16:12. URL: [https://m.antikor.com.ua/articles/209536-kak\\_razvodjat\\_na\\_bitkoinah\\_ukraintsy\\_zarabatyvajut\\_i\\_terjajut\\_tselye\\_sostojanija\\_na\\_kriptovaljute](https://m.antikor.com.ua/articles/209536-kak_razvodjat_na_bitkoinah_ukraintsy_zarabatyvajut_i_terjajut_tselye_sostojanija_na_kriptovaljute).

спеціальних алгоритмах шифрування, які потребують відповідного програмного забезпечення та комп'ютерного обладнання.

В Україні, як і в більшості країн світу, статус криптовалют залишається невизначеним. Згідно роз'яснення Національного банку України, правова природа криптовалюти не дозволяє визнати її власне валютною цінністю, а лише грошовим сурогатом, що не має забезпечення реальною вартістю та не контролюється державними органами влади. Криптовалюта не може використовуватись фізичними та юридичними особами на території України в якості засобу розрахунку, оскільки це суперечить нормам українського законодавства. У той же час сам майнінг, як процес електронних обчислень, не заборонений.<sup>2</sup> Такі види діяльності, як купівля-продаж та майнінг криптовалюти, відсутні у Класифікаторі видів економічної діяльності (КВЕД), водночас, відсутня й заборона на операції з криптовалютами. Згідно зі ст. 42 Конституції України, кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Листом Держстату від 05.10.2018 р. №14.4-09/435-18 рекомендовано класифікувати майнінг та реалізацію криптовалют за КВЕДом 64.19 «Інші види грошового посередництва», а торгівлю (обмін) криптовалютами – за КВЕДом 66.19 «Інша допоміжна діяльність у сфері фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення». У 2018 році до Верховної Ради України було внесено проект Закону «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні», який у серпні 2019 р. був відкликаний.

Анонімність розрахунків у криптовалюті створює передумови для їх використання з метою легалізації грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, оплати заборонених до вільного обігу товарів, зокрема наркотиків, що визнано загрозливою тенденцією за результатами засідання Національного координаційного центру кібербезпеки при РНБО України ще у 2018 році.<sup>3</sup>

---

<sup>2</sup>Глушко С. Майнінг криптовалют в Україні: 2018 год может стать решающим // Судебно-юридическая газета. 09.01.2018. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/114785-mayning-kriptovalyut-v-ukraine-2018-god-mozhet-stat-reshayuschim> (дата звернення 01.11.2020).

<sup>3</sup>О. Турчинов: Развитие рынка криптовалют не может оставаться поза увагою держави. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2965.html> (дата звернення 01.11.2020).

Таким чином, у механізмі незаконного обігу наркотиків, що вчиняється з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій, знаходять відображення певні закономірності, що обумовлені такими обставинами: 1) злочинці безпосередньо не знайомі один з одним та можуть проживати у різних населених пунктах чи країнах. Окрім того, легалізація отриманих від незаконного обігу наркотиків коштів може відбуватись не у місці знаходження (перебування) збувальника, а в іншому місці (місцях); 2) злочинці спілкуються за допомогою різноманітних комп'ютерно-технічних засобів зв'язку, використовують спеціальні програми чи сервіси (у тому числі, телеграм-боти, електронну пошту, миттєву передачу повідомлень в режимі он-лайн через програми типу «ICQ», «Skype», «Viber», здійснюють переписку в режимі он-лайн у форумах (чатах) сайтів тощо); 3) збувальник і покупець не зустрічаються для передачі наркотиків та коштів «з рук в руки», використовуючи електронні перекази, інші види безготівкових розрахунків та систему «закладок»; 4) до традиційних слідів вчинення даних видів злочинів додаються так звані «віртуальні» (або «цифрові» чи «комп'ютерні») сліди.

Зазначені обставини значно ускладнюють процес розслідування та фіксації обставин підготовки і вчинення незаконного обігу наркотиків, унеможлиблюють свідчення підозрюваних або свідків про особливості зовнішності збувальників наркотиків, а також їх впізнання. До того ж використання злочинцями сучасних телекомунікаційних та інших технологій, комп'ютерно-технічних засобів та мережі Інтернет в якості способу вчинення злочину вимагає від слідчого, детектива і працівника оперативного підрозділу не лише якісного володіння навичками поводження з комп'ютерною технікою та програмами, але й навичками пошуку, виявлення, фіксації та копіювання інформації, що міститься на комп'ютерах, смартфонах, різноманітних цифрових носіях інформації та телекомунікаційних засобах, на Інтернет-ресурсах тощо.

**Типовий механізм збуту наркотиків через мережу Інтернет є таким:**

1. Створення збувальником спеціального Інтернет-ресурсу для збуту наркотиків, або розміщення відповідних оголошень, пропозицій чи реклами на

існуючому вебсайті у мережі Інтернет, на сторінці у соціальній комп'ютерній мережі, або створення чат-боту у месенджері Telegram.

*Наприклад, у 2017 році в Харкові затримали чоловіка та жінку, які створили Інтернет-крамницю, через яку торгували наркотиками у мережі, отримуючи оплату на банківські картки<sup>4</sup>.*

Створення спеціального Інтернет-ресурсу для збуту наркотиків властиве організованим злочинним групам, до складу яких входять спеціалісти у галузі комп'ютерних технологій, які безпосередньо і виконують вказану роботу та відповідають за розміщення відповідного контенту, забезпечують інформаційну безпеку, здійснюють технічну підтримку роботи сайту тощо.

Розміщення відомостей є процес публікації електронної інформації за допомогою комп'ютерного пристрою (платформи), що має підключення до Інтернету, та передає таку інформацію у вигляді пакетів даних, створюваних і оброблюваних на основі стандартів протоколу IP. Розміщення даних у вигляді тексту, аудіо-, відео- або графічних об'єктів, як правило, відбувається на власних або публічних Інтернет-ресурсах: сайт, форум, чат, блог, дошка повідомлень та ін.

Під пропозиціями придбати наркотики розуміють розміщення інформації (текстова, графічна чи будь-яка інша) про наявність у особи певних видів наркотиків, які у подальшому можуть бути продані та доставлені покупцю. У пропозиціях можуть зазначатись способи поставки наркотиків та система оплати. При цьому відомості про рекламу або пропозицію придбати наркотики можуть розміщатись як у відкритому, так і у завуальованому вигляді (останнє більш поширено). У завуальованому вигляді інформація про збут наркотиків може бути розміщена з використанням певних умовних термінів, наприклад, «конструктор Лего» – пристрій для виготовлення наркотиків, «сіль для ванн» – синтетичні наркотики; «легальні суміші», «легальні порошки», «рослинні препарати», «агрохімікати», «лабораторне обладнання та реактиви», тощо.

---

<sup>4</sup> В Харьковенакрылиинтернет-магазиннаркотиков // Сегодня. 15.06.2017 р.. URL: <https://www.segodnya.ua/regions/kharkov/v-harkove-nakryli-internet-magazin-narkotikov-1030432.html> (дата звернення – 01.11.2020).

*До складу так званого «конструктора Лего» входять: докладна інструкція з використання, легальні хімічні реактиви – гідроксид натрію, метіламін, етілацетат, – з використанням яких навіть в умовах звичайної кухні стає можливим за п'ять-шість годин синтезувати «важкі» наркотики. При цьому спеціаліст в галузі хімії готовий надати консультації он-лайн<sup>5</sup>.*

Окрім пропозицій про продаж наркотиків від окремих осіб конкретним адресатам під час безпосереднього спілкування у мережі Інтернет, у т.ч. на Інтернет-форумах, у соціальних комп'ютерних мережах тощо, на різноманітних сайтах може бути розміщена й пряма реклама наркотиків. Реклама придбання наркотиків – це текстова, графічна чи будь-яка інша інформація (дані) з описанням певних видів наркотиків, пропозицією їх придбання у будь-якій формі та будь-яким способом, що існує в електронному вигляді, зберігається на відповідних носіях і може створюватись, змінюватись чи використовуватись на комп'ютерних платформах.

*У 2019 році було викрито діяльність злочинної групи з 6 жителів Харкова і області (серед яких 31-річний організатор кримінального бізнесу зі збуту наркотиків через мережу Інтернет, який вже мав судимість за вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, і 5 учасників віком від 25 до 36 років). За даними досудового розслідування, організатор розмістив у мережі Інтернет завуальоване оголошення, в якому пропонував працевлаштування за професією «кур'єр», і створив сайт-форум для пошуку потенційних покупців наркотиків і прийому замовлень. У кожного з учасників організованої групи були свої обов'язки: одні отримували замовлення, інші – передавали наркотики через схованки – «закладки». Організатор закуповував оптові партії наркотиків і передавав так званим оптовим закладникам, які знаходили місця для товару, ховали наркотики і разом з координатами передавали роздрібним торговцям. Ті, знайшовши «закладку», фасували речовини на дози і робили свої схованки, фото яких з відповідними координатами в подальшому і потрапляли до замовника.*

---

<sup>5</sup> Идеальная площадка. Торговля наркотиками быстро переходит в Интернет // Корреспондент.net.15.04.2015. URL: <http://korrespondent.net/ukraine/events/3503719-ydealnaia-ploschadka-torhovlia-narkotykami-bystro-perekhodyt-v-ynternet> (дата звернення - 01.11.2020).

*Оператор приймав замовлення, перевіряв надходження коштів і передавав клієнтам інформацію про місця схованок з наркотиками. Збут наркотиків таким чином відбувався через Інтернет, особистого спілкування не було. Замовлення приймали через сайт-форум, місця схованок повідомлялися через Інтернет-месенджери, гроші переводилися на електронні гаманці. Учасники групи отримували «зарплату» на банківську картку або через схованки готівкою.<sup>6</sup>*

Створення чат-боту у месенджері Telegram набуває розповсюдження через можливість зробити його анонімним (що виключається у таких месенджерах, як Viber), відносну нескладність створення чат-бота у відносно нетривалий період часу (в середньому це вимагає кілька годин) для web-програміста, до якого звертаються злочинці.

*Так, у 2020 році повідомлено про підозру у незаконному придбанні, зберіганні з метою збуту, а також збуті наркотичних засобів та психотропних речовин в особливо великих розмірах (ч. 3 ст. 307 КК України) членам організованої злочинної групи, які у період з квітня по грудень 2019 року займалися збутом особливо небезпечних наркотичних засобів та психотропних речовин через месенджер. За даними правоохоронців, також до злочинної діяльності залучалися неповнолітні, які за грошову винагороду робили на фасадах будинків написи з «рекламою» відповідної адреси створеної злочинцями групи у месенджері.<sup>7</sup>*

2. Пошук особою, яка бажає придбати наркотики, відомостей про реалізацію наркотиків на різноманітних веб-сайтах. За необхідності, завантаження та встановлення на своєму комп'ютері спеціального Інтернет-браузера «TorBrowser», що дозволяє отримати доступ до прихованих Інтернет-сайтів з продажу наркотиків. Також слід відзначити, що інформацію про адреси Інтернет-ресурсів, адрес електронної пошти, шифри, умовні терміни, за

---

<sup>6</sup>Справу організованої групи закладників наркотиків і психотропів, яка працювала через Інтернет-магазин, направлено до суду. Інформаційне Агенство Інтерфакс-Україна. 20.08.2019 р. // URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/608065.html> (дата звернення 01.11.2020).

<sup>7</sup>Організованій злочинній групі повідомлено про підозру у збуті наркотиків в особливо великих розмірах на Луганщині. Офіс Генерального прокурора. 10 червня 2020 р. URL: // [https://www.gp.gov.ua/ua/regions\\_news\\_detail? m=publications& c=view& t=rec&id=274611](https://www.gp.gov.ua/ua/regions_news_detail? m=publications& c=view& t=rec&id=274611) (дата звернення 01.11.2020).

допомогою яких можна зв'язатись зі збувальником наркотиків, майбутній покупець наркотиків може отримувати й від інших осіб, які вже раніше придбавали наркотики у такий спосіб.

3. Встановлення контакту із особою, яка збуває наркотики через мережу Інтернет та розмістила відповідне оголошення на Інтернет-ресурсі, шляхом переходу за посиланням, направлення електронного листа або повідомлення, у тому числі, з використанням умовних термінів, шифрів, посиланням на осіб (постійних «клієнтів»), через яких отримав інформацію про можливість такого способу придбання саме за конкретними даними збувальника, ін.

4. Узгодження питань про вид, обсяг наркотику, його ціну, спосіб і терміни оплати та передачі. Таке спілкування є взаємним, короткостроковим (у випадку одноразового збуту) чи тривалим (при постійних контактах певних осіб з метою систематичного збуту наркотиків) та може здійснюватись різними способами: в режимі он-лайн з використанням програм миттєвої передачі повідомлень (месенджерів) типу «ICQ», «Jabber», «Skype», «Viber», «WhatsApp», «Telegram» та інших, листування у форумах (чатах) чи за допомогою електронної пошти. В подальшому злочинці можуть підтримувати зв'язок та спілкуватись за допомогою рухомого (мобільного) зв'язку, для чого вони обмінюються номерами мобільних телефонів (телефонними номерами SIM-карток).

5. Здійснення покупцем передоплати, як правило, може здійснюватись одним із зазначених способів: а) поповнення рахунку вказаного збувальником телефонного номеру; б) повідомлення секретного коду ваучера поповнення рахунку шляхом SMS-повідомлення; в) здійснення банківського переказу на вказаний збувальником банківський рахунок; г) переказ коштів з банківського рахунку покупця на вказаний збувальником банківський рахунок або номер телефону з використанням банківської картки, у тому числі, віртуальної; д) сплата електронними платіжними засобами (наприклад, «QIWI», «PayPal»), у тому числі такими, статус яких не визначено (наприклад, «біткоїнами»).



*Так, один зі збувальників використовував різні платіжні сервіси: «Global Money» – для замовлень наркотиків вагою до 5 г, а «Приват24» – для більш значних обсягів наркотиків.<sup>8</sup>*

6. Після оплати покупець отримує від збувальника інформацію про місце, час та спосіб отримання наркотиків. Такі повідомлення про місце знаходження наркотику та спосіб його отримання також можуть бути відправлені різними способами: розмова **по телефону**, відправка текстової інформації чи фотографії про місце приховування наркотику **через Інтернет** чи **SMS-повідомлення**. В якості способу передачі наркотиків використовуються: постачання поштою, кур'єрською службою доставки або самостійне забирання покупцем наркотику із обумовленого місця, в якому збувальником або його співучасником заздалегідь здійснена так звана «закладка».

*Так, у Харкові викрито діяльність групи осіб, які через спеціально-створену Інтернет-крамницю продавали наркотики, здійснюючи їх «закладку» після надходження оплати<sup>9</sup>.*

**«Закладкою»** наркотиків називають їх схованку у різноманітних безлюдних або прихованих від людської уваги місцях, якими можуть бути: поштовий ящик, батарея опалення, електричний або пожежний щиток у під'їзді багатоповерхового житлового будинку, клумба з квітами поблизу житлових будинків чи у парках (скверах), покриття та їх елементи гаражів, тощо. При цьому наркотик маскується або упаковується таким чином, щоб не привертати до себе уваги сторонніх і уникнення вилучення сторонніми особами, а вся координація дій і обмін інформацією між співучасниками, а також із замовником, здійснюється за допомогою телекомунікаційних мереж і мобільних додатків (застосунків), таких як «Telegram», «Viber», «WhatsApp», «Jabber», «Skype» та ін. Тому, з метою затримання осіб «на гарячому» при отриманні наркотиків із «закладок» потребується розробка і реалізація комплексу оперативно-розшукових заходів чи оперативно-розшукових

<sup>8</sup>Идеальная площадка. Торговля наркотиками быстропереходит в Интернет // Корреспондент.net. 15.04.2015 р. URL: <http://korrespondent.net/ukraine/events/3503719-ydealnaia-ploschadka-torhovlia-narkotykamuybystro-perekhodyt-v-ynternet> (дата звернення 01.11.2020).

<sup>9</sup>В Харьковенакрылиинтернет-магазиннаркотиков // Сегодня. 15.06.2017 р. URL: <https://www.segodnya.ua/regions/kharkov/v-harkove-nakryli-internet-magazin-narkotikov-1030432.html>(датазвернення 01.11.2020).

комбінацій, або тактичних операцій та ін. (методика, тактика, реалізація та деталізація чого відома і має інформацію з обмеженим доступом).

7. Отримавши наркотик, покупець вживає його або реалізує іншим особам (залежно від мети придбання та обсягів придбаної партії).

8. Особи, які вчиняють злочини, пов'язані із незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, пересиланням чи збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет, отримуючи грошові кошти через мережу задіяних осіб, відкритих карткових рахунків чи у інший спосіб, використовують їх у різноманітних, у тому числі, злочинних цілях. Зокрема, розраховуються зі співучасниками, витрачають грошові кошти на придбання, виготовлення чи виробництво нових партій наркотиків та ін. Непоодинокими є випадки, коли такі злочинні угруповання також придбають і зброю.<sup>10</sup>

Інформація про факти незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, здійснюваний з використанням мережі Інтернет, може бути отримана правоохоронними органами з таких джерел: 1) слідчим під час розслідування інших злочинів у інших кримінальних провадженнях; 2) детективом чи працівником оперативного підрозділу під час проведення оперативно-розшукових заходів та від джерел оперативної інформації; 3) із заяв чи повідомлень громадян про виявлення у мережі Інтернет-сайтів, сторінок у соціальних комп'ютерних мережах із оголошеннями про продаж наркотиків.

Протидію розглядуваному виду злочинів, можна умовно поділити на два напрями:

*Перший напрям* реалізується шляхом здійснення взаємодії з підрозділами протидії кіберзлочинності та оперативно-технічними підрозділами поліції. При цьому ініціатива у протидії даним злочинам переходить від слідчого, детектива, оперативних працівників Департаменту протидії наркозлочинності або карного розшуку до вказаних підрозділів, які за

---

<sup>10</sup>Наркаторговцізанималисьмайнингомкриптовалюти в Україні // Delo.ua. 22.01.2018 р. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/narkotorgovcy-zanimalis-majningom-kriptoaljuty-338232> (дата звернення 01.11.2020).

допомогою використання можливостей технічних засобів здатні отримати додаткову інформації про злочинців, їх дії тощо та задокументувати їх причетність до злочину.

*Так, за повідомленням НПУ, у такий спосіб співпраці між Кіберполіцією та підрозділами протидії наркозлочинності, за сім місяців 2019 року поліцейські викрили 255 фактів збуту наркотичних засобів та психотропних речовин з використанням Інтернету.<sup>11</sup>*

Другий напрям є класичним у діяльності оперативних підрозділів щодо протидії наркозлочинності та полягає, насамперед, у використанні можливостей штатних та позаштатних негласних працівників (ст. 275 КПК України, ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Зазначені особи, безпосередньо перебуваючи в злочинному середовищі, здатні отримувати інформацію про факти підготовки та вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, у тому числі, й безконтактного збуту наркотичних засобів через мережу Інтернет. Це обумовлено тим, що злочинцям крім збуту наркотиків вказаним шляхом, необхідно вчиняти низку інших злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, а саме: придбання наркотичних засобів та прекурсорів для їх виготовлення, зберігання вказаних речовин, виготовлення або виробництво наркотичних засобів, їх транспортування тощо. Увесь цей ланцюг злочинної діяльності пов'язаний із залученням значної кількості осіб, що у кінцевому підсумку призводить до надходження до правоохоронних органів інформації про підготовку та вчинення досліджуваних злочинів. Використовувати довірливі, дружні або ділові зв'язки з метою встановлення конфіденційного співробітництва доцільно з особами, які найчастіше причетні до незаконного обігу наркотиків. А саме:

1) споживачами наркотиків, які не користуються послугами наркоторговців, самостійно придбають або виготовляють наркотичні засоби чи об'єднуються в групи споживачів для забезпечення наркотиками, приєднуються

---

<sup>11</sup>Кіберполіція та підрозділи протидії наркозлочинності співпрацюватимуть для припинення розповсюдження наркотиків через Інтернет. Урядовий портал. 06.09.2019 р. // URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kiberpoliciya-ta-pidrozidili-protidivi-narkozlochinnosti-spivpracuyuvatimut-dlya-privpinennya-rozpovsyudzhennya-narkotikiv-cherez-internet> (дата звернення 01.11.2020).

з цією метою до інших неформальних об'єднань, фактично орієнтованих на вживання, виготовлення та збут наркотиків;

2) споживачами наркотиків, які користуються послугами наркоторговців. Останні, в свою чергу, використовують таких споживачів для роздрібної торгівлі наркотиками та залучення до їх немедичного вживання інших осіб;

3) хіміки, технологи, хіміки-лаборанти хімічних підприємств, науково-дослідних інститутів, які у своїй роботі використовують чи мають доступ до реактивів і прекурсорів, що можуть використовуватися як сировина для виготовлення синтетичних наркотиків;

4) раніше засуджені за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків;

5) особи, які раніше притягувались до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків;

б) медичний персонал, що за своїми функціональними обов'язками має доступ до наркотичних лікарських засобів;

7) особи певного походження, які схильні до вчинення незаконного обігу наркотиків (відповідно до територіальних особливостей наявного населення або того, що мігрує між областями, наприклад, роми, представники народів, що проживають на Кавказі тощо).

8) працівники ІТ-сфери, які є споживачами наркотиків, що використовують наявні знання та навички у сфері інформаційних технологій для придбання чи (і) збуту наркотиків через мережу Інтернет.

Аналіз досвіду практичної діяльності правоохоронних органів щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів свідчить, що найбільш поширеними негласними слідчими (розшуковими) діями, які використовуються для фіксації злочинних діянь є: спостереження за особою, реччю або місцем, аудіо-, відеоконтроль особи та місця, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, контрольоване вчинення злочину

у формі контрольованої поставки чи (і) контрольованої та оперативної закупки, ін.

Особливості документування незаконного обігу наркотиків, обрання послідовності проведення негласних слідчих (розшукових) дій залежить від конкретних обставин вчинення злочину, особистості злочинців, наявної оперативної інформації та інформації, що є в матеріалах конкретних оперативно-розшукових справ чикримінальних проваджень.

## **2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій**

Аналіз матеріалів слідчої та судової практики дозволяє виділити такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій:

*Перша слідча ситуація. Незаконний обіг наркотиків з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій, наявні певні відомості про особу збувальника.* Зазначена ситуація виникає, як правило, при встановленні слідчим ознак незаконного розповсюдження наркотиків з використанням мережі Інтернет при розслідуванні іншого злочину у межах іншого кримінального провадження. Також ця ситуація формується при затриманні особи, яка незаконно переміщувала наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи (і) прекурсори, або особи, яка організувала та утримувала місце для вживання, виготовлення, виробництва наркотиків, коли затримані особи в якості джерела походження вилучених наркотиків вказують їх придбання через мережу Інтернет.

*Основні тактичні завдання у цій ситуації полягають у фіксації ознак вчиненого злочину та встановленні особи (осіб), які продали*

наркотики з використанням мережі Інтернет. Зазначені завдання можуть бути вирішені під час проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних, та інших заходів, характерних для розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків. Водночас слід відзначити притаманність цим діям певних особливостей, а також необхідність проводити певні не специфічні для розслідування незаконного обігу наркотиків слідчі (розшукові) дії, у т.ч. негласні, що обумовлені саме використанням злочинцями способом незаконного збуту наркотиків – з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій. Зокрема, типовій слідчій (розшуковій) дії – допиту підозрюваного – будуть притаманні особливості, пов'язані із колом обставин, що підлягатимуть з'ясуванню. Наприклад, предмет допиту підозрюваних має бути розширений за рахунок встановлення ознак та обставин придбання ними наркотиків через мережу Інтернет, групу у месенджері, використаних для цього технічних пристроях і програмах, способах безготівкового розрахунку зі збувальниками тощо. З метою перевірки отриманих показань слідчому доцільно проводити огляд місця події, специфічність якого полягатиме у об'єкті огляду – Інтернет-сторінки, сайту чи сторінки у соціальній комп'ютерній мережі, групового чату у певному месенджері, що містять оголошення, рекламу, контактні дані збувальників, листування з приводу збуту наркотиків. Якщо в результаті допиту буде встановлено факт листування збувальника з покупцем каналами електронної пошти з використанням українського поштового сервісу, слід отримати ухвалу слідчого судді на здійснення тимчасового доступу до листування. Також слід відзначити й необхідність призначення комп'ютерно-технічної чи (і) телекомунікаційної експертизи щодо вилучених при затриманні та обшуку комп'ютерів, смартфонів, інших пристроїв, використаних підозрюваними для пошуку в мережі Інтернет інформації про збут наркотиків, для встановлення зв'язку та спілкування зі збувальниками з приводу придбання наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів.

*Друга слідча ситуація.* Має місце систематичний збут наркотиків з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій, інформація про збувальника незначна або відсутня. Зазначена слідча ситуація характерна

для самостійного виявлення слідчим, детективом чи оперативними працівниками ознак збуту наркотиків, що здійснюється через мережу Інтернет чи із використанням інших сучасних телекомунікаційних технологій або перевірки отриманого від громадян повідомлення про виявлення ознак розповсюдження наркотиків даним способом.

*Основні тактичні завдання* у цій ситуації полягають у необхідності фіксації факту незаконного збуту наркотиків з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій та встановленні конкретних осіб (збувальника і його співучасників), причетних до цього. Зазначені завдання можуть бути досягнуті шляхом проведення таких слідчих (розшукових) дій, як допит свідка (заявника), огляд місця події (Інтернет-сторінки, сторінки у соціальній комп'ютерній мережі та ін.), направлення доручення в порядку статті 40 КПК України працівникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних. З дотриманням кримінального процесуального законодавства слід також здійснити тимчасовий доступ до інформації про абонента, що міститься у Інтернет провайдера, щодо діапазону IP-адрес, з яких збувальник здійснював вихід у мережу. За номерами телефонів, посилання на які встановлено при огляді Інтернет-сторінки, доцільно отримати також й ухвалу слідчого судді на здійснення тимчасового доступу до інформації про абонента та деталізацію з'єднань, що міститься у оператора зв'язку, який обслуговує телефонний номер збувальника. Якщо проведеними діями встановлений факт створення спеціального сайту для незаконного збуту наркотиків з використанням мережі Інтернет, слід отримати ухвалу слідчого судді на здійснення тимчасового доступу до серверів, з яких сайту надаються послуги хостингу, з метою вилучення відповідної інформації. За результатами проведення зазначених слідчих (розшукових) дій проводяться й інші. Зокрема, допити, обшуки, затримання підозрюваних, призначення експертиз тощо.

При документуванні спеціально-створеного для збуту наркотиків сайту слід: а) за допомогою Інтернет-сервісу «whois» встановити реєстратора доменного імені та хостингову компанію; б) надіслати запит до реєстратора доменного імені про надання анкетних даних, повідомлених про себе

реєстрантом, номеру телефону, реквізитів електронної скриньки, IP-адрес, що були використані для реєстрації та входу до панелі управління доменним іменем, платіжних реквізитів, використаних для оплати реєстрації доменного імені; в) отримати ухвалу суду на здійснення тимчасового доступу до інформації, що міститься в хостинговій компанії, про особу-замовника послуг хостингу сайту, IP-адресу адміністрування сайту, платіжних реквізитів, використаних для оплати послуг хостингу; г) у разі, якщо послуги реєстрації доменного імені чи хостингу надавались іноземними компаніями, відповідну інформацію можливо отримати по каналах Національної цілодобової мережі контактних пунктів реагування на кіберзлочини.

### **2.3. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) та інших дій у алгоритмі розслідування незаконного обігу наркотиків із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій**

*Огляд місця події* може бути проведений: а) за місцем затримання причетних до незаконного обігу наркотиків осіб; б) у всесвітній мережі Інтернет (сторінка в соціальній комп'ютерній мережі або веб-сайт із наявною інформацією про збут певного виду наркотиків, контактними даними особи збувальника тощо); б) за місцем перебування підозрюваного під час виходу у мережу Інтернет для розміщення оголошень про продаж наркотиків, листування із покупцями, надсилання їм повідомлень про місце та ознаки «закладки», ін.

Особливістю огляду місця події, пов'язаною з його «віртуальним» розташуванням є те, що основним об'єктом огляду стає сторінка в соціальній комп'ютерній мережі, веб-сайт із наявною інформацією про збут певних наркотиків, контактними даними особи збувальника, тощо. Під час такого огляду, окрім безпосередньої письмової фіксації наявної інформації (адреса Інтернет-сторінки, на якій розміщена реклама або пропозиція придбати наркотики, зміст розміщеної інформації, контактні телефони, інші суттєві відомості) шляхом її внесення до протоколу огляду місця події, слід також



скопіювати інформацію за допомогою скріншотів (знімків екрану). Вказані скріншоти мають бути скопійовані на носії інформації (бажано, оптичні диски одноразового використання), один з яких виконуватиме роль архівного, а інший – резервного. В подальшому такі носії підписуються, упаковуються належним чином та долучаються до протоколу огляду в якості додатків, про що мають бути зроблені відповідні позначки як у протоколі даної слідчої (розшукової) дій, так і у додатках до нього. Скріншоти також можуть бути роздруковані, а дані роздруківки завірені підписом слідчого і також долучені як додатки до протоколу огляду місця події.

Огляд зазначених об'єктів може бути здійснено і у порядкуч. 2 ст. 264 КПК України, зокрема – у рамках зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. Це стає можливим тільки в ситуації, коли на момент виникнення необхідності у невідкладному огляді, відомості про вчинене кримінальне правопорушення внесені до ЄРДР і кримінальне провадження розпочато.

*Огляд предметів*, об'єктами якого стають засоби комп'ютерної техніки, банківські картки, телефонні-картки, що використовувались злочинцями при незаконному обігу наркотиків через Інтернет, а також наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсорі. Огляд зазначених об'єктів може бути здійснений як самостійна слідча (розшукова) дія, так і в рамках огляду місця події.

*Запит до адміністрації ресурсу* про надання інформації щодо: а) назви облікових записів, від імені яких розміщена реклама, оголошення, останні дати відвідування; б) персональні дані, номер телефону, електронну пошту, що повідомлені про себе особою-користувачем, що здійснила незаконний обіг наркотиків під час реєстрації в мережі Інтернету та ін.; в) IP-адрес, з яких зловмисником здійснювалась реєстрація облікових записів та доступ до них.

*Організація тактичної операції з метою встановлення та затримання особи, яка збуває наркотики з використанням мережі*

*Інтернет*, у тому числі, шляхом оперативної закупівлі наркотиків. Особливістю даної операції є використання правоохоронцями комп'ютерів та мережі Інтернет для встановлення «зашифрованого» контакту, спілкування та розрахунків зі збувальником, із подальшим долученням до матеріалів кримінального провадження протоколів відповідних слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій, додатків до них у вигляді носіїв комп'ютерної інформації, носіїв із відео- чи (і) аудіо записами та ін., що стануть об'єктами відповідних експертних досліджень.

*Так, у кримінальному провадженні про збут наркотичних засобів і психотропних речовин, здійснюваний злочинною організацією, під час досудового слідства було проведено 6 оперативних закупівель.<sup>12</sup>*

**Затримання підозрюваного.** Під час затримання підозрюваного можуть бути вилучені мобільні телефони, пакети із наркотиками, гроші, отримані від незаконного наркобізнесу, у вигляді вітчизняної та іноземної валюти (USD, EUR, ін.), а також банківські картки.

**Огляд предметів** вилучених при затриманні підозрюваного, а також в ході обшуку, а також при інших слідчих (розшукових) діях. При огляді мобільних телефонів слід звертати увагу на текстові та інші повідомлення, за якими можуть бути встановлені інші факти участі затриманого у незаконному обігу наркотиків, вчиненому з використанням мережі Інтернет, його співучасники, покупці наркотиків, місця, час та інші обставини вчинення даного та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, пересиланням чи збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет.

Також може бути проведений ще один вид огляду – **огляд тіла живої людини або освідчення** в порядку ст. 241 КПК України за участю судово-медичного експерта чи лікаря на предмет встановлення на тілі підозрюваного /

---

<sup>12</sup>Справу організованої групи закладників наркотиків і психотропів, яка працювала через Інтернет-магазин, направлено досуду. Інформаційне Агенство Інтерфакс-Україна. 20.08.2019р. // URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/608065.html> (дата звернення – 01.11.2020).

затриманого слідів ін'єкцій та інших зовнішніх ознак вживання наркотиків, а також знаходження у стані наркотичного сп'яніння тощо.

*Допит підозрюваного.* Має бути спрямований як на з'ясування механізму вчинення незаконного обігу наркотиків, так і на використання комп'ютерів, інформаційних технологій, мережі Інтернет при підготовці та вчиненні даних кримінальних правопорушень.

*Допит осіб, які незаконно придбавали наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори за допомогою сучасних телекомунікаційних та інших технологій,* пов'язаний із необхідністю з'ясування обставин, обумовлених застосуванням даного специфічного способу збуту наркотиків. Зокрема, під час допиту покупців слід встановити відомості щодо: 1) джерел походження інформації про придбання наркотиків через мережу Інтернет, месенджери, соціальні сторінки тощо (від кого дізнався, хто надав електронну адресу, телефон, дані сайту); 2) місць, часу виходу в мережу Інтернет з метою ознайомлення з пропозиціями купівлі/продажу наркотику, використаних для цього технічних засобах та контактних даних (логін); 3) характеристики сайту / Інтернет-сторінки (назва чату, блогу, сайту, номер ICQ, адреса електронної пошти, URL-адреса), чату, каналу у месенджері; 4) обставин встановлення контакту зі збувальником та його контактних даних, а також кількості та способів спілкування з розповсюджувачем наркотиків; 5) адресатів та способів оплати за придбані наркотики (поповнення рахунку певного телефонного номеру; надання секретного коду ваучера поповнення рахунку шляхом SMS-повідомлення; здійснення банківського переказу; переказу коштів з рахунку віртуальної банківської картки, криптовалютна трансакція, тощо); 7) часу, обставин, та способу отримання інформації про місце схованки наркотику (Інтернет-повідомлення, SMS-повідомлення, ін.); 8) інших осіб, які замовляли наркотики, використовуючи мережу Інтернет.

*Допит осіб, які здійснювали розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет чи з використанням інших телекомунікаційних технологій* передбачає необхідність з'ясування: 1) організаторів та співучасників

розповсюдження наркотиків через мережу Інтернет чи інші сучасні телекомунікаційні та інші технології; 2) характеристики схеми незаконного збуту наркотиків (створення сайту чи використання існуючих Інтернет-ресурсів, месенджерів для розміщення реклами та пропозицій щодо продажу наркотиків (назва чату, блогу, сайту, каналу, номер «ICQ», електронної скриньки, URL-адреси); 3) обставин та умов придбання й налагодження комп'ютерного обладнання, програмного забезпечення і засобів комунікації, що використовувались у злочинних цілях; 4) обставин використання Інтернет (послугами якого Інтернет-провайдера користувався, яким було ім'я користувача, частота зміни контактних даних); 5) місць та часу виходу в мережу Інтернет з метою незаконного збуту наркотиків; 6) способи, час та інші обставини спілкування з покупцями наркотиків, використання з цією метою технічних засобів та Інтернет; 7) способів оплати, обраного виду грошових коштів чи інших видів розрахунків та способів перевірки їх надходження від конкретної особи (покупця); 8) способів передачі наркотиків покупцю; 9) шляхів отримання, конвертації, легалізації та використання коштів, отриманих від збуту наркотиків, ін.

***Тимчасовий доступ до речей і документів.*** За даними виявлених банківських карток слід отримати від фінансових установ відомості про власників карткових рахунків, які брали участь у незаконному обігу наркотиків та послуги яких використовувались для отримання коштів від збуту наркотиків з використанням мережі Інтернет, про рух коштів за цими рахунками, а також фотографій з банкоматів, зроблених при знятті готівки. Також за необхідності слід отримати відеозаписи камер зовнішнього відеоспостереження, прилеглих до банкоматів, де знімалась готівка. У подальшому за отриманими відомостями проводяться слідчі (розшукові) дії, у тому числі негласні, спрямовані на встановлення всіх осіб, причетних до незаконного обігу наркотиків з використанням мережі Інтернет, їх затримання та притягнення до кримінальної відповідальності.

Також слід отримати ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів з метою отримання від Інтернет-провайдерів інформації

щодо користувачів Інтернет-сайтів та власників поштових скриньок, які брали чи могли брати участь у незаконному обігу наркотиків з використанням мережі Інтернет, а також окремо про огляд отриманої інформації та її носіїв.

*Доручення в порядку ст. 40 КПК України* про проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних, спрямованих на встановлення співучасників незаконного обігу наркотиків з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій (у тому числі, які мешкають у інших населених пунктах) та їхнє затримання. За необхідності до таких доручень слід додавати відповідні ухвали суду.

*Обшуки* у кримінальних провадженнях за фактом збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій проводяться за місцем проживання, роботи, зберігання майна підозрюваного, місцем здійснення незаконних операцій з наркотиками, ін.

Метою проведення зазначених обшуків є відшукування та вилучення:

а) наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи (і) прекурсорів, засобів та знарядь для їхнього виготовлення чи (і) виробництва, пакувальних матеріалів, чернеток із записами про покупців, обсяги торгівлі тощо);

б) комп'ютерного обладнання та телекомунікаційних засобів, що використовував підозрюваний у злочинних цілях (ЕОМ, інші засоби комунікації та комплектуючі деталі до них, цифрові модеми провідного та безпроводного Інтернет-зв'язку, засоби цифрового відео- та аудіо- зв'язку (веб-камери, мікрофони тощо), фото- відеотехніка (якщо повідомлення про місцезнаходження наркотиків надходило у відео- або фотографічному форматі, у оголошеннях про збут наркотиків, розміщених у Інтернет, містились фото та відео файли), термінали рухомого (мобільного) зв'язку – телефонні апарати (із зазначенням їх ІМЕІ-номерів), картки поповнення рахунку операторів (провайдерів) телекомунікацій (Інтернет та мобільного зв'язку), телефонні SIM-картки операторів (провайдерів) телекомунікацій, використані пластикові

пакування карток поповнення рахунку операторів (провайдерів) телекомунікацій та SIM-карток;

в) носіїв комп'ютерної інформації із відомостями про відвідування певних сайтів, створення і розміщення рекламних оголошень на певних Інтернет-сторінках, листування із конкретними особами з приводу незаконного обігу наркотиків, ін.;

г) предметів, документів та відомостей про отримання та використання грошових коштів від незаконного обігу наркотиків (паперові чеки банківських установ про отримання грошових коштів, договори з банком чи банківськими установами про відкриття банківського рахунку, установчі документи про відкриття підприємства, установи, організації, пластикові магнітні картки банківських установ, кошти, які були предметом оперативної закупівлі наркотиків, інші документи, які підтверджують здійснення грошових оборотів (накладні, розписки, чеки, декларації, договори тощо), а також кошти, цінності, інші предмети, які могли бути отримані в результаті вчинення протиправної діяльності.

*Так, у кримінальному провадженні в ході обшуків за місцями проживання фігурантів виявлено та вилучено наркотичні засоби та психотропи у великих та особливо великих розмірах (героїн, амфетамін, «солі», канабіс тощо), пристосування для їх вживання, ваги, пакувальний матеріал, банківські картки, гроші, а також системний блок, на якому фахівці кіберполіції виявили фотоматеріали із зображенням місць схованок наркотиків.<sup>13</sup>*

### **Призначення судових експертиз:**

1) експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, яка дозволяє розпізнати й встановити належність досліджуваного об'єкту до наркотику, встановити присутність на предметі носії слідів наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи

---

<sup>13</sup>Справу організованої групи закладників наркотиків і психотропів, яка працювала через Інтернет-магазин, направлено до суду. Інформаційне Агентство Інтерфакс-Україна. 20.08.2019 р. // URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/608065.html>

прекурсорів, визначити кількісний вміст та можливість виготовлення з представлених речовин наркотичних засобів та психотропних речовин;

2) *судово-медичної експертизи підозрюваного* для встановлення наявності на його тілі тілесних ушкоджень, слідів ін'єкцій, часу та механізму їх виникнення, ступеня тяжкості тощо;

3) *дактилоскопічної експертизи* за відбитками пальців на упакуванні наркотиків, обладнанні для його виготовлення, портативних носіях інформації (флеш-пам'ять, оптичні диски), комп'ютерній техніці, смартфонах, банківських картках та інших предметах, виявлених під час огляду чи(і) обшуку з метою встановлення всіх співучасників незаконного обігу наркотиків;

4) *комп'ютерно-технічної експертизи* з метою встановлення наявності на носіях інформації, у засобах комунікації, комп'ютерах тощо певної інформації (наприклад, відомостей про відвідування певних сайтів, створення і розміщення рекламних оголошень на певних Інтернет сторінках, листування із конкретними особами з приводу незаконного обігу наркотиків, ін.), часу її утворення, наявності певного програмного забезпечення, що дозволило створити графічні, текстові, відео-файли із інформацією про продаж певних видів наркотиків, ін.;

5) *телекомунікаційної експертизи*(новий вид експертиз). На сьогодні єдиним дієвим способом пошуку слідів злочину вчиненого з використанням електронних платіжних систем,криптовалют, інших віртуальних коштів, та перетворення потенційної інформаціїщо знаходиться в цих слідах злочину в доказову інформацію є проведення телекомунікаційної експертизи. Вона проводиться з метою вирішення таких питань: діагностичних – щодо виявлення властивостей і стану об'єктів, наданих на експертизу, як при їх безпосередньому вивченні, так і по їхньому відображенню; аналізу ситуації в цілому, коли після дослідження стану об'єктів чи їхніх відображень встановлюється їх взаємозв'язок, наявність зв'язку окремих явищ між собою і з подією злочину; ідентифікаційних для ототожнення конкретного телекомунікаційного засобу в мережі чи конкретного користувача телекомунікаційного засобу; встановлення факту переведення коштів між

електронними гаманцями (в тому числі криптовалютними, або інших віртуальних коштів); встановлення факту наявності коштів на конкретному електронному гаманці (в тому числі криптовалютному, або інших віртуальних коштів); з якого були проведенні зазначені операції з переміщення коштів з або на конкретний електронний гаманець (в тому числі криптовалютний, або інших віртуальних коштів); ідентифікації користувача конкретного телекомунікаційного засобу; визначення імовірного знаходження (географічного, за координатами) телекомунікаційного засобу в певний проміжок часу; трекінгу (відстеження маршруту) вже проведених та поточних поштових відправлень; фіксування та документування фактів створення та підтримання електронних ресурсів з незаконного розповсюдження наркотичних засобів; встановлення факту електронної переписки між злочинцями, або злочинцями та кінцевими споживачами наркотичних засобів (на форумах, за допомогою месенджерів, у соціальних комп'ютерних мережах, мобільним зв'язком та ін.);

б) *судової-наркологічної експертизи підозрюваного з метою встановлення наркотичної залежності чи психіатричної експертизи для вирішення питань його осудності (за необхідності);*

7) *інших судових експертиз за всіма вилученими об'єктами з метою з'ясування та доказування всіх обставин механізму вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, вчиненим через Інтернет.*

***Пошук та вилучення записів камер зовнішнього чи внутрішнього відеоспостереження, у яких зафіксовано перебування підозрюваного у приміщеннях чи інших місцях, де він виходив у мережу Інтернет (Інтернет клуби, зони покриття Wi-Fi тощо), здійснював закладку наркотиків, отримував грошові кошти у банку чи банкоматі тощо.***

***Допитяксвідків осіб, яким відомі певні обставини вчиненого злочину.*** До таких осіб можуть бути віднесені особи, які: 1) виявили відомості про незаконний обіг наркотиків, наприклад, рекламу, оголошення на Інтернет-сайтах чи сторінках у соціальних мережах, адреси каналів, чатів у месенджерах тощо; 2) як співробітники Інтернет-кав'ярень надавали послуги доступу до Інтернет підозрюваним у незаконному обігу наркотиків; 3) виявили «закладки»



з наркотиками та повідомили про це поліцію; 4) проживають неподалік місць виявлених «закладок» та бачили підозрілих осіб, які могли бути причетні до приховування наркотиків у цих місцях; 5) стали очевидцями затримання осіб, причетних до незаконного обігу наркотиків та ін. Відповідно, у ході допиту зазначених осіб слід максимально уточнити й деталізувати обставини, які вони безпосередньо спостерігали та які допоможуть встановити і довести причетність конкретних осіб до незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів з використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій. Також в якості свідків у кримінальних провадженнях про досліджувані злочини можуть бути допитані родичі, члени родини, друзі, знайомі підозрюваних, співробітники правоохоронних органів, споживачі наркотиків, інші особи.

***Збір відомостей, що характеризують особу підозрюваного(них).***

Зважаючи на механізм незаконного обігу наркотиків з використанням мережі Інтернет, особливу увагу слід приділити виявленню документів чи інших джерел інформації про наявність у підозрюваного освіти у галузі комп'ютерних технологій, досвіду роботи у відповідній сфері, наявності відповідних практичних вмінь та навичок. В окремих випадках виникає потреба у вилученні й інших документів, що характеризують підозрюваного (наприклад, медичних карток з медичних закладів, довідок про лікування, знаходження на обліку у нарколога, психіатра та ін.) з метою їх долучення до матеріалів кримінального провадження, використання при призначенні і проведенні певних судових експертиз тощо.

**2.4. Особливості здійснення досудового розслідування фактів збуту наркотичних засобів з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій**

Розслідування фактів збуту наркотичних засобів є доволі складним процесом. Передусім це стосується виявлення та встановлення всього ланцюга руху наркотичних засобів (від постачальника до споживача), встановлення всіх

учасників злочинної групи, а також доказування їх причетності до вчинення такого кримінального правопорушення. Крім того, рівень злочинної підготовки осіб, причетних до вчинення зазначених кримінальних правопорушень, зростає, а способи їх конспірації, учинення та маскуванню урізноманітнюються.

Пошук та фіксація фактичних даних про протиправні діяння, вчинені з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій при розслідуванні фактів збуту наркотичних засобів потребує використання положень КПК України, законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» та ін.

Важливою складовою забезпечення органами досудового слідства Національної поліції доказування в кримінальних провадженнях за фактом учинення кримінального правопорушення, пов'язаного зі збутом наркотичних засобів, є документування відповідних фактичних даних, яке здійснюється під час оперативно-розшукової діяльності, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

*Основними негласними слідчими (розшуковими) діями, спрямованими на виявлення кримінальних правопорушень, які проводяться з метою фіксації даних про протиправні діяння, вчинені з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій при розслідуванні фактів збуту наркотичних засобів є: спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України), моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України), аудіо-, відеоконтроль особи та місця (ст. 260, 270 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж(ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем(ст. 264 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи(ст. 267 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), контрольоване вчинення злочину у формі контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки (ст. 271 КПК України) та інші заходи з використанням необхідних*

засобів та конфіденційного співробітництва згідно КПК України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні<sup>14</sup>. Послідовність проведення вказаних заходів та особливості документування залежать від обставин кримінального правопорушення, особи порушника, оперативної інформації та відомостей, що є в матеріалах конкретних оперативно-розшукових справ чи кримінальних проваджень.

Результатом документування зазначеного кримінального правопорушення є створення документів, які після відповідної оцінки та перевірки слідчим, прокурором можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні. Результати документування оперативними підрозділами фактів збуту наркотичних засобів можуть бути використані як для забезпечення доказування у конкретному кримінальному провадженні, так і для інших цілей, встановлених Кримінальним процесуальним кодексом та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», а саме, виявлення відомостей щодо вчинення інших правопорушень, тощо.

З метою пошуку та фіксації фактичних даних про протиправні діяння, вчинені з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій при розслідуванні фактів збуту наркотичних засобів, здійснюється **застосування запобіжних заходів (затримання), проведення слідчих і процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, зокрема:**

- допит підозрюваного,
- відібрання зразків, необхідних для експертного дослідження: волосся, нігтів, змивів з рук (якщо проводилась оперативна закупівля наркотиків з використанням помічених коштів), крові тощо;

---

<sup>14</sup>Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 05.01.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>; Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 № 2135-ХІІ (Редакція станом на 01.01.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>; Наказ ГП України, МВС України, СБ України, АДПС України, МФ України, МЮ України «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>

- медичне освідування підозрюваного на предмет встановлення слідів ін'єкцій та інших зовнішніх ознак вживання ним наркотиків;
- допит свідків, які були присутні при огляді місця події, а також яким відомі інші обставини вчиненого кримінального правопорушення;
- приєднання до кримінального провадження документів або протоколів з відповідними додатками, у яких, наприклад, зафіксована адреса Інтернет-сторінок, які підозрюваний використовував з метою реклами або пропозицій придбати наркотики;
- обшук приміщень: а) за місцем проживання, навчання або роботи підозрюваного; б) де здійснювались незаконні операції з наркотиками; в) у яких підозрюваний ймовірно перебував під час виходу у мережу Інтернет;
- тимчасове вилучення записів камер спостережень, у яких зафіксовано перебування підозрюваного у приміщеннях чи інших місцях, де він виходив у мережу Інтернет (Інтернет клуби, зони покриття WI-FI тощо), комп'ютерного обладнання та засобів комунікації, які використовував підозрюваний;
- направлення запитів до Інтернет-провайдерів стосовно надання інформації щодо користувачів Інтернет-сайтів та власників поштових скриньок;
- направлення запитів до банків та банківських установ щодо надання інформації про рахунки, які належать юридичним та фізичним особам, які використовувались під час отримання коштів за збут наркотиків, а також про рух коштів по таких рахунках;
- призначення судових експертиз щодо: вилучених наркотиків, обладнання та предметів для їх виготовлення та вживання – хімічна (протягом доби); вилучених комп'ютерних платформ – комп'ютернотехнічна; вилучених слідів рук – дактилоскопічна, затриманої особи – наркологічна, психіатрична тощо.

**При встановленні осіб**, які займаються збутом наркотичних засобів з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, важливо розуміти, що це не обов'язково особи, котрі володіють навичками написання комп'ютерних програм, оскільки будь-який сайт чи програму можна замовити або придбати. Кримінальні правопорушення цієї категорії у більшості

випадків вчиняються групою осіб: одна особа створює відповідні Інтернет-ресурси, а інші члени групи – здійснюють виготовлення та доставку наркотиків, організовують їх збут, забезпечують отримання коштів від збуту та вживають заходи конспірації злочинної діяльності. **Пошук осіб**, причетних до незаконного обігу наркотичних засобів за допомогою мережі Інтернет, вимагає значних витрат часу, засобів, а також ретельної організаційної роботи та її планування. У сприятливих умовах встановити таких осіб можна, наприклад, за результатами перегляду записів камер відеоспостереження, які встановлено у приміщеннях де використовувались певні зони WI-FI-зв'язку, де збувальник наркотиків виходив у мережу Інтернет; відбитками слідів пальців рук, що залишилися на портативних носіях інформації (флеш-пам'ять, диски), клавішах, частинах комп'ютерної платформи, за результатами здійснення оперативним підрозділом оперативно-розшукових заходів тощо.

Варто пам'ятати, що швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень у цілому залежить від того, наскільки оперативно та якісно проведені першочергові слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, яка доказова база зібрана слідчими та оперативними підрозділами на початковому етапі досудового розслідування.

У кримінальних провадженнях щодо збуту наркотичних засобів **підлягають доказуванню (з'ясуванню) наступні обставини:**

- наявність факту незаконних дій з наркотичними засобами (факт незаконного розповсюдження інформації щодо купівлі/продажу наркотиків за допомогою мережі Інтернет, а також осіб, які причетні до розміщення такої інформації; факт спілкування продавця з покупцями наркотиків з приводу їх збуту, що здійснювалось за допомогою мережі Інтернет чи іншим способом, тощо);

- де, коли і за яких обставин вчинено кримінальне правопорушення, пов'язане з наркотиками (зокрема, схема оплати за придбані наркотики та осіб, які причетні до отримання вказаних коштів);

- особа, яка вчинила діяння та відомості щодо притягнення її раніше до кримінальної (адміністративної) відповідальності за аналогічні діяння;

- наявність обставин, що обтяжують покарання;
- відомості, що вказують на вчинення кримінального правопорушення однією особою чи групою осіб, встановлення ролі кожного члена групи (хто займався організацією, збутом, заготівлею і т.ін.);
- кількість вилучених наркотичних засобів і візновиднаркотиків;
- спосіб виготовлення наркотичних засобів;
- використане для виготовлення наркотичних речовин обладнання;
- сировина, що використовувалася для виготовлення наркотичних засобів, джерело її постачання;
- чи залучалися неповнолітні особи до вживання наркотиків;
- які обставини сприяли вчиненню цього кримінального правопорушення.

*Під час допиту* осіб, які підозрюються у збуті наркотичних засобів з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, окрім загальних обставин, слідчий повинен встановити:

- чи має підозрюваний з числа друзів осіб, які притягалися до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотиків;
- чи вживає особа наркотики, якщо так, то які, з якого часу, їх дозування;
- протягом якого часу підозрюваний займається розповсюдженням наркотиків;
- хто є ініціатором та організатором схеми збуту наркотиків з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій;
- хто допомагав у організації створення такої схеми;
- яким чином використовувалась мережа Інтернет для збуту наркотиків;
- де та за які кошти було придбане комп'ютерне обладнання та засоби комунікації, що використовувались у злочинних цілях;
- які Інтернет-ресурси використовувались для розміщення реклами та пропозицій щодо продажу наркотиків;
- хто створював чи допомагав у створенні Інтернет-сайту, як, коли, при яких обставинах познайомились (установчі дані, адреса, телефон);

- яким саме Інтернет-провайдером користувався та під яким ім'ям користувача («нікнеймом»);
- яка назва Інтернет-сайту, щовикористувався для продажу наркотиків;
- як часто змінювалися контактні дані (телефон, E-mail, Skype, Viber, WhatsApp та ім'я користувача);
- скільки Інтернет-сайтів було створено або використано для організації продажу наркотиків;
- з якого місця та в який час виходив у мережу Інтернет з метою ознайомлення з пропозиціями купівлі/продажу наркотичних засобів;
- який це був сайт або сторінка, тип даного Інтернет-ресурсу (назва чату, блогу, сайту, назва електронної пошти e-mail), які у них URL-адреси та які на ній контактні дані було використано: E-mail, ICQ, Skype;
- під яким ім'ям (логіном) представлявся, яким чином домовлявся з покупцем про придбання наркотиків та який спосіб збуту наркотиків був рекомендований (контактний чи безконтактний);
- які Інтернет-ресурси використовувались для подальшого придбання наркотиків (назва чату, сайту, номер ICQ, назва електронної пошти e-mail);
- яким чином одержувались гроші від продажу наркотиків;
- з якою фінансовою установою мав договір про переказ коштів від збуту наркотичних засобів;
- як створювалась (у разі наявності) юридична особа, яка уклала договір про перерахування грошових коштів, на кого вона була оформлена;
- на кого, коли та при яких обставинах відкривався банківський рахунок;
- яким чином проводилась конвертація та легалізація коштів, перевірка надходження грошових коштів;
- які банківські термінали для цього використовувались;
- які методи конспірації використовував наркозбувальник з метою маскування своєї протиправної діяльності тощо.

*Під час обшуку* за фактами незаконного збуту наркотичних засобів з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, слідчому потрібно звертати увагу на предмети, щовказують на:

1. *Використання комп'ютерного обладнання та засобів комунікації у протиправних цілях* (комп'ютерне обладнання та засоби комунікації, комплектуючі деталі до них, цифрові модеми провідного та безпроводного Інтернет-зв'язку, засоби цифрового відео- та аудіо- зв'язку (веб-камери, мікрофони, фото- відео-техніка (якщо повідомлення про знаходження чи наявність наркотиків надходило у відео- або фото- форматі), телефонні апарати мобільного зв'язку (вказавши номери IMEI), картки поповнення рахунку операторів Інтернет-зв'язку та стільникового телефонного зв'язку, телефонні SIM-картки операторів стільникового телефонного зв'язку, використані пластикові пакування карток поповнення рахунку операторів Інтернет-зв'язку та SIM-карток операторів мобільного телефонного зв'язку).

2. *Оплату за вчинені протиправні дії з наркотиками* (паперові чеки банківських установ про отримання грошових коштів, договори з банком чи банківськими установами про відкриття банківського рахунку, установчі документи про створення підприємства, установи, організації чи фізичної особи; пластикові магнітні картки банківських установ, кошти, які були предметом оперативної закупівлі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; інші документи, які підтверджують здійснення грошових обороток (накладні, розписки, чеки, декларації, договори тощо); кошти, цінності, інші предмети, які могли бути отримані в результаті вчинення протиправної діяльності).

З метою збирання доказів за фактом збуту наркотиків, чинне кримінальне процесуальне законодавство України передбачає використання спеціальних знань у формі проведення *судових експертиз, участі спеціаліста в слідчих (розшукових) діях, консультативної діяльності спеціаліста*.

Відповідно до п. 1 ст. 242 КПК України експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту



у випадках та порядку, передбачених статтею 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Фактичною підставою для призначення експертизи є потреба в наукових, технічних або інших спеціальних знаннях, які необхідні для вирішення завдань кримінального провадження. До спеціальних пізнань належать знання у певній галузі науки, техніки, мистецтві або ремеслі та інших окремих сферах людської діяльності. Зокрема для встановлення вищезазначених фактів та обставин кримінального провадження щодо збуту наркотичних засобів з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій доцільно залучати фахівців, які мають відповідні спеціальні знання та професійні навички в галузі комп'ютерних технологій, наприклад: інженерів-програмістів, системних адміністраторів та ін.

Порядок та підстави залучення експерта до участі в розслідуванні визначається ст.ст. 242–244 КПК України. Питання про те, чи необхідні спеціальні знання для вирішення питань, що виникли, слідчий вирішує самостійно, крім випадків обов'язкового проведення експертиз, які передбачені ч. 2 ст. 242 КПК України.

У кримінальних провадженнях за фактом збуту наркотичних засобів особливо важливе значення має своєчасне вирішення трьох категорій експертних завдань:

- 1) класифікаційних (встановлення належності об'єктів до стандартизованого або довільного класу);
- 2) діагностичних (виявлення слідів наркотиків, встановлення стану об'єктів; існування факту і його особливостей; встановлення причинно-наслідкових зв'язків, часу факту тощо);
- 3) ідентифікаційних (ототожнення цілого об'єкта, встановлення єдиного джерела походження).

До основних експертиз, що вирішують ідентифікаційні питання при розслідуванні збуту наркотиків є дактилоскопічна і почеркознавча експертизи. До основних видів судових експертиз, що вирішують ключові у даних категоріях проваджень питання, відносяться наступні:

*-експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.* Слідчому під час підготовки до призначення експертизи наркотичних засобів необхідно дотриматись наступних рекомендацій: рідина, що направляється на дослідження, повинна бути герметично закрита; тверді сипучі речовини загортають у щільний папір, щоб у ньому небуло ушкоджень, нічого не просипалося; кожен об'єкт повинен бути поміщений у відповідну упаковку, щоб невідбулося змішування зразків дослідження; категорично забороняється використовувати для упаковки шприців зоголеними ін'єкційними голками непрозорі пакети; всі упаковки повинні бути забезпечені пояснювальними текстами, правильно опечатані. Іноді практичні працівники вважають, що відбір зразків речовин не вимагає застосування спеціальних прийомів. В результаті відбір зразків носить спрощений характер (наприклад, проводиться злив верхнього шару рідини без урахування осідання важких фракцій; від маси неоднорідного сипучої речовини відбирається одна проба і т.ін.). Внаслідок цього на експертизу надходять зразки речовин, які не є репрезентативними, що призводить до неповноцінних висновків, викликає необхідність додаткового відбору проб, веде до затягування слідства. Об'єктами експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів є речовини, що включені до «Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів»<sup>15</sup>.

***За вилученими речовинами рекомендовано наступний перелік питань:***

1) Чи містять представлені на дослідження об'єкти наркотичні, психотропні речовини або прекурсори? Якщо так, то які саме, яка їхня маса, об'єм?

2) Чи мають вилучені в різних місцях або у осіб наркотичні засоби психотропні речовини або прекурсори загальне джерело походження (однакові фізико-хімічні показники, якісний та кількісний склад)?

---

<sup>15</sup>Постанова КМ України «Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів» №770 від 6 травня 2000 року (Редакція від 09.04.2021) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text>

3) Чи використовувалася представлена на дослідження рослинна маса для виготовлення наркотиків? Чи є в ній сліди наркотичних засобів? Якщо так, то яких саме?

4) Чи мають представлені на дослідження речовини спільну родову (групову) належність?

5) Який вміст наркотично активних компонентів у речовинах?

6) Чи є серед представлених об'єктів хімічні речовини, які використовуються при виготовленні наркотичних засобів або психотропних речовин (яких саме)? Якщо так, то які і на яких стадіях вони використовуються?

7) Чи маються серед представлених об'єктів хімічні речовини, які використовуються під час виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин (яких саме), якщо так, то які і на яких стадіях вони використовуються? (Для вирішення питання надається протокол допиту підозрюваного або надано надруковані листи синтезу наркотичного засобу або психотропної речовини.)

8) Чи являються надані на дослідження зразки рослин рослинами, які вміщують наркотичні та психотропні алкалоїди?

***За вилученим обладнанням рекомендовано наступний перелік питань:***

1) Чи є на представлених об'єктах (предметах) сліди (залишки, нашарування) наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або інших речовин? Якщо так, то яких і яка їх маса?

2) Чи можуть представлені на дослідження предмети використовуватися для виготовлення (синтезу) наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів? (Для вирішення питання надається протокол допиту підозрюваного або надано надруковані листи синтезу наркотичного засобу або психотропної речовини.)

***За вилученими записами рекомендовано наступний перелік питань:***

1) Чи наявні у вилучених записах описи методик виготовлення (здійснення синтезу) наркотичних засобів або психотропних речовин? Якщо так, то яких саме?

2) Чи можливо виготовлення (здійснення синтезу) наркотичних засобів або психотропних речовин згідно з описом?

- **судово-фармакологічна експертиза** є необхідною, оскільки видів та найменувань ліків, їх виробників стає все більше, а якість лікарських препаратів і відповідність їх терапевтичному застосуванню викликає багато питань. Фармацевтична експертиза відрізняється від біологічної та експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів завданнями, об'єктами, методами дослідження та спеціальними знаннями, що потрібні експерту для її проведення. Призначається вказана експертиза у разі необхідності вирішення наступних **питань, що ставляться перед експертом**:

- 1) чи є дана речовина лікарським препаратом, якщо так, то яким саме;
- 2) чи є на аналізованому об'єкті залишки фармацевтичних засобів, якщо так, то яких саме;
- 3) чи є в поданих ліках які-небудь домішки, якщо так, то які саме й у яких кількостях;
- 4) чи можуть дані ліки застосовуватися без призначення лікаря;
- 5) якщо аналізована речовина є лікарським засобом, який порядок його відпуску в лікарських цілях, чи може він видаватися аптеками без рецепта лікаря, усяких формах і яка кількість відпуску за одним рецептом, тощо;

- **судова хіміко-технологічна експертиза** призначається у разі необхідності **вирішення таких питань**:

- 1) чи мають представлені на дослідження об'єкти спеціальне хіміко-технологічне призначення, якщо так, то яке саме;
- 2) чи можуть представлені на дослідження об'єкти використовуватися для рафінування, екстракції або інших дій, в результаті яких відбувається перетворення наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів наготові до використання форми наркотичних засобів чи психотропних речовин;
- 3) чи є на представлених об'єктах сліди (залишки, нашарування)наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або інших речовин, якщо так, то яких саме і яка їх вага;

4) чи є на рукописах описи методик виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин, якщо так, то яких саме;

5) чи можливе виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин згідно з описом; чи можливе виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин згідно зі схемами та описами їхнього отримання, які викладені в протоколі допиту обвинуваченого (підозрюваного);

- **судово-біологічна експертиза** призначається з метою встановлення належності речовини рослинного походження до конкретного біологічного роду, виду та ін., а також виявлення мікрооб'єктів зазначеного походження в будь-якій масі або на предметах обстановки місця події (предметах-носіях); встановлення спільної родової (групової) належності декількох порівнюваних об'єктів; установлення належності об'єктів біологічного походження до одного цілого; визначення біологічних характеристик стану об'єкта (стадії розвитку рослини, причин та часу змін її стану, механізму пошкодження та ін.) при призначенні зазначеної експертизи, ***перед експертом ставляться наступні питання:***

1) яка природа даного об'єкту? Якщо він рослинного походження, то яка його таксономічна належність,

2) чи є дана рослина наркомісткою, якщо так, то до якого виду вона відноситься,

3) чи аналогічні дані рослини зразкам рослин, вилучених з місця посіву,

4) чи могли за певний період статися ті або інші зміни в розвитку рослинного об'єкту;

- **судово-агротехнічна експертиза** призначається у разі необхідності ***вирішення наступних питань експертом:***

1) представлені посіви культур мають дикий або культурний характер (експерту при цьому надаються дані про розташування рослин, відстаней між кущами, стану доглянутості, щільності посівів, висоти кущів, відсотка зайнятої під рослинами площі присадибної ділянки та інші дані),

2) у якій фазі вегетації знаходяться рослини, виявлені на даній ділянці; який можна очікувати врожай на даній ділянці посіву, тощо;

Вживання окремих видів наркотиків може призводити до психічного розладу особи, а також появи у неї ознак психічного захворювання. Для діагностування таких фактів у провадженнях щодо збуту наркотичних засобів може бути призначено судово-психіатричну експертизу. Предметом такої експертизи є визначення психічного стану осіб, в конкретні проміжки часу та відносно певних обставин, що має доказове значення для органів досудового слідства та суду. Призначається у випадках, коли є дані, що викликають сумнів щодо осудності чи можливості в конвертний період усвідомлювати свої дії або керувати ними.

До критеріїв призначення судово-психіатричної експертизи у кримінальних провадженнях щодо збуту наркотичних засобів відносяться:

- відомості про те, що особа перебувала або перебуває під наглядом психоневрологічного або наркологічного диспансеру, або перебувала на лікуванні в психіатричному або наркологічному лікувальному закладі, визнавалась раніше неосудною та знаходилась на примусовому лікуванні, має інвалідність по психічному захворюванню,
- відомості про те, що особа була звільнена від служби в армії у зв'язку з психічним розладом,
- відомості про те, що особа навчалась у школі для розумово відсталих,
- відомості про неправильну або дивну поведінку особи у період, який передував кримінальному правопорушенню, дані про незвичайну поведінку обвинуваченого, підсудного в період скоєння діяння, що йому інкримінується, або поведінку, яка не адекватна ситуації під час проведення з ним судових або слідчих дій,
- відомості з показань свідків, родичів, знайомих, із виробничих і побутових характеристик про особливості поведінки (недоречні висловлювання та вчинки, немотивовані приступи збудження, судомні приступи, інтелектуальна неспроможність, спроби самогубства тощо), які розглядались свідками як прояви психічних розладів,

- повідомлення особи про свої хворобливі переживання та суб'єктивні відчуття, які можуть свідчити про наявність будь-яких розладів психічної діяльності,
- відомості про перенесені захворювання головного мозку (черепно-мозкові травми, менінго-енцефаліти, порушення мозкового кровообігу тощо) або тяжкі соматичні захворювання, які супроводжуються психічними порушеннями.

***На вирішення судово-психіатричної експертизи можуть бути поставлені такі питання:***

1) Чи страждала особа в період вчинення правопорушення будь - ким психічним захворюванням, чи проявлявся у неї тимчасовий розлад психічної діяльності?

2) Чи страждає особа на сьогоднішній день будь-яким психічним захворюванням? Якщо особа страждає нині психічною хворобою, то яких заходів медичного характеру вона потребує (лікування на загальних підставах, примусове лікування в психіатричній лікарні за місцем проживання, примусове лікування в психіатричній лікарні спеціального типу чи системи)?

3) Якщо в особі є відхилення психіки, то чи не позбавляють вони її здатності усвідомлювати свої дії і керувати ними?

4) Чи страждає особа хронічним алкоголізмом, чи не потребує вона з цього приводу примусового лікування?

5) Чи здатна особа (обвинувачуваний, потерпілий, свідок), з урахуванням індивідуально-психологічних і вікових особливостей та стану розумового розвитку, правильно сприймати обставини, що мають значення у справі та давати щодо них правильні показання?

Видом судово-психіатричної експертизи є **судово-психологічна експертиза**, яка призначається з метою встановлення конкретних індивідуально-психологічних особливостей, емоційно-вольових властивостей учасників кримінального процесу, встановлення здатності психічно здорових свідків, потерпілих, підозрюваних (з урахуванням їх індивідуально-психологічних, вікових особливостей, рівня психічного розвитку) правильно

сприймати обставини, які мають значення для розслідування, та давати про них правильні показання, тощо.

Підвидами судово-психологічної експертизи, що можуть призначатися у кримінальних провадженнях за фактом збуту наркотичних засобів є:

***а) судово-психологічна експертиза індивідуально-психологічних особливостей підозрюваного, обвинуваченого, що*** призначається з метою встановлення індивідуально-психологічних особливостей підозрюваного, обвинуваченого, які мають юридичне значення.

**Основні питання, що ставляться на вирішення експертам:**

1) які індивідуально-психологічні особливості має підекспертна особа?

2) чи має підекспертна особа такі індивідуально-психологічні особливості, як (зазначається, які саме особливості особистості мають значення для слідства чи суду: підвищена агресивність, імпульсивність, підкореність, жорстокість, підвищена збудливість, ригідність, нерішучість тощо)?

3) які психологічні особисті якості та провідні мотиваційні чинники поведінки має підекспертна особа? У якому зв'язку вони перебувають з обставинами, що досліджуються у справі?

4) чи могли індивідуально-психологічні особливості підекспертної особи суттєво вплинути на її поведінку під час скоєння нею інкримінованих дій?

***б) судово-психологічна експертиза здатності неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого у повній мірі усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними.*** Вказана експертиза проводиться у відповідності до п. 4 ч.1 ст. 91, п. 1 ч.1 ст. 485 КПК України та ч.2 ст. 486 КПК України.

**Основними питаннями (завданнями), що ставляться на вирішення експертизи є:**

1) чи здатна неповнолітня особа, виходячи з рівня її розумового розвитку, індивідуально-психологічних особливостей та конкретних обставин справи (вказати яких саме) у повній мірі усвідомлювати значення своїх дій?

2) чи здатна неповнолітня особа, виходячи з рівня її розумового розвитку, індивідуально-психологічних особливостей та конкретних обставин справи (вказати яких саме) у повній мірі керувати своїми діями?



3) чи має неповнолітня особа відхилення у психічному розвитку, які не є виявами психічного захворювання? Якщо має, то якими саме є їх ознаки?

*в) судово-психологічна експертиза здатності свідка або потерпілого правильно сприймати обставини, які мають значення для провадження, і надавати про них правильні свідчення.*

**Питання, що ставляться на вирішення експертизи:**

1) чи здатна підекспертна особа, з урахуванням її емоційного стану, індивідуально-психологічних особливостей та рівня розумового розвитку правильно (адекватно) сприймати обставини, що мають значення у справі, і давати про них відповідні (адекватні) показання?

2) чи вплинули і яким чином індивідуальні властивості психічних процесів підекспертної особи (указати залежно від того, що має значення по справі: пам'ять, увага, сприймання, мислення, особливості емоційних реакцій чи функціонування сенсорних процесів: зір, нюх, слух, тощо) на адекватність сприйняття нею особливостей та змісту ситуації (зазначити наявні ознаки ситуації), що досліджується у справі, на їх відтворення у показаннях?

3) чи має свідок (потерпілий) виражену схильність до фантазування?

4) чи має свідок (потерпілий) виражену схильність до навіювання?

*г) судово-психологічна експертиза комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозапису.* Зазначена експертиза проводиться у випадках, коли підозрюваний (обвинувачений, потерпілий, свідок) відмовляється від своїх первинних показань, стверджуючи, що надав їх не самостійно, а під психологічним впливом, або слідує інформації про подію злочину, попередньо повідомлену йому іншими особами (наприклад, оперативними працівниками, слідчим та ін.).

**Питання, що вирішуються судово-психологічною експертизою за матеріалами відеозапису слідчої дії:**

1) які психологічні особливості має процес відтворення особою обстановки та обставин подій (за матеріалами відеозапису слідчих дій, проведених за участю цієї особи)?

2) яка психологічна характеристика комунікативної діяльності особи (прізвище, ім'я, по батькові) у процесі відтворення нею подій (вказати, яких саме подій), під час проведення (вказати дату) за її участю слідчої дії (за матеріалами відеозапису вказаної слідчої дії)?

3) чи наявні у поведінці особи психологічні особливості, що властиві для самостійного, несамостійного відтворення нею певних подій під час проведення за її участю відповідної слідчої дії?

4) чи є у відеозаписі відтворення обстановки та обставин подій (дата проведення) за участю особи (прізвище, ім'я, по батькові) ознаки здійснення на неї психологічного впливу з боку осіб, які приймали участь у проведенні даної слідчої дії?

Для виконання експертизи необхідні: аутентичний відеозапис та протокол відповідної слідчої дії (можливо надати ксерокопію, завірену належним чином).

Різновидом судово-психіатричної експертизи є **судово-наркологічна експертиза**, що призначається з метою встановлення чи страждає підозрювана особа наркоманією, токсикоманією і чи потребує застосування до неї примусових заходів медичного характеру.

**На вирішенні даної експертизи можуть бути поставлені наступні питання:**

1) чи знаходиться особа, яка обстежується в стані наркотичного сп'яніння?

2) чи є ознаки вживання наркотичних чи психотропних засобів, якщо так, то які саме засоби особа вживала і давність їх вживання?

3) яким способом вводився в організм наркотичний засіб і в якій кількості?

4) чи є на тілі даної особи сліди введення в організм наркотичних засобів, якщо так, то який їх характер, локалізація, кількість?

5) чи є особа наркотично залежною, якщо так, то на протязі якого часу?

б) чи страждає особа на алкоголізм чи наркоманію, якщо так, то чи потребує лікування і чи не протипоказано воно їй?

- **комп'ютерно-технічна експертиза** призначається для встановлення наявності на носіях інформації необхідних відомостей (про відвідування певних сайтів, створення і розміщення рекламних оголошень на певних Інтернет сторінках). Для дослідження інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, експерту надається сам комп'ютерний носій, а за потреби комп'ютерний блок (комплекс комп'ютерних засобів, до складу якого входить досліджуваний носій). Для збереження наданих на дослідження носіїв інформації в робочому стані вони надаються в окремих пакуваннях; системні блоки персональних комп'ютерів надаються в пакуваннях, що унеможливають доступ до носіїв інформації безпосередньо чи підключення системного блока до мережі живлення. Для встановлення відповідності програмних продуктів певним параметрам експерту надається носій з копією досліджуваного програмного продукту або програмного коду. З метою визначення, які саме об'єкти слід надати експерту в кожному конкретному випадку, а також як їх відбирати для дослідження, доцільно отримати консультацію експерта (спеціаліста) в галузі комп'ютерної техніки. Комп'ютерна експертиза включає безліч підвидів, які найчастіше використовуються у комплексному дослідженні з іншими видами експертиз, наприклад криптографічною, відеофоноскопичною і т.д., що дозволяє незалежним експертам надати об'єктивні ґрунтовні висновки.

***Рекомендований перелік питань при призначенні комп'ютерно-технічної експертизи комп'ютерів, системних блоків комп'ютерів та їх комплектуючих, серверів, ноутбуків, жорстких дисків, флеш-накопичувачів, модемів, маршрутизаторів та ін.:***

1) Чи міститься на даному носії інформація стосовно (зазначити, яка інформація цікавить) і у якому вигляді?

2) Чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні (зазначити, які саме) дії користувача?

3) Чи піддавався досліджуваний накопичувач певним процедурам з метою знищення інформації?

4) Чи могла бути створена зазначена інформація на цьому комп'ютері чи вона перенесена з іншого носія?

5) Яким чином інформація (зазначити, яка саме) перенесена до досліджуваного комп'ютера (носія)?

6) Яка технологія та хронологія створення електронного документа (зазначити електронний документ та певний зміст)?

7) Які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію стосовно... (зазначити зміст)?

8) Чи містить накопичувач інформації досліджуваного комп'ютера певне (зазначити, яке саме - встановлене, не встановлене) програмне забезпечення?

9) Які функціональні несправності мають дане комп'ютерне обладнання або його окремі складові та пристрої і як ці несправності впливають на роботу обладнання в цілому?

10) Чи можливо виконання певних дій за допомогою даного програмного продукту?

11) Чи можливе вирішення певного завдання за допомогою даного програмного продукту?

12) Чи реалізовані у даному програмному продукті (програмному коді) функції, передбачені технічним завданням на його розробку?

*Орієнтовний перелік вирішуваних питань для експертизи програмних продуктів (комп'ютерних програм, баз даних тощо):*

1) Чи знаходяться у працездатному стані надані на дослідження об'єкти?

2) Чи містяться на наданих на дослідження об'єктах серед наявних та видалених даних інформація у вигляді файлів текстових документів, таблиць що містять ключові слова: «...», «...», «...»? Якщо так, то які атрибути (дата та час створення, редагування, друку, видалення тощо) мають ці файли?

3) Чи містить накопичувач інформації досліджуваного комп'ютера програмне забезпечення (зазначити яке саме, назву)? Якщо так, то яка його версія, дата установки?

4) Чи містить носій досліджуваного об'єкта інформацію про певні (вказати конкретно, які саме) дії користувача?

5) Які мережеві налаштування має операційна система наданого на дослідження комп'ютера?

6) Чи містяться на носії відомості щодо мережевої активності користувача (історія відвідування сайтів мережі Інтернет, історія завантаження файлів, або історія роботи окремого програмного продукту - вказати якого), якщо так, то які саме?

7) Чи міститься на носіїв інформація про відвідування Інтернет-сайту (вказати конкретну адресу Інтернет-сайту)?

8) Чи містяться на наданому на дослідження носіїв відомості про листування користувачів засобами електронного зв'язку (електронної пошти, текстове листування у програмах обміну повідомленнями)?

9) Чи відбувалося підключення зовнішніх носіїв інформації до наданого на дослідження комп'ютера? Якщо так, то яких і коли саме?

***Рекомендований перелік питань при призначенні комп'ютерно-технічної експертизи мобільного телефону:***

1) Чи мають у пам'яті до наданого на дослідження мобільного телефону (SIM-карти) списки контактів (телефонна книга), SMS та MMS повідомлення від абонентів, історія викликів (журнал дзвінків)? Якщо так, то прошу скопіювати їх зміст на оптичний носій ?

2) Чи мають у пам'яті до наданого на дослідження мобільного телефону відомості про листування користувачів у додатках призначених для спілкування в мережі Інтернет («Viber», «Skype», «Telegram», «WhatsApp» та інші)? Якщо так, то чи містять вони інформацію щодо історії повідомлень та дзвінків. Прошу скопіювати виявлену інформацію на наданий носій.

3) Чи мають у пам'яті до наданого на дослідження мобільного телефону графічні файли (цифрові фотографії користувача), відеофайли, аудіофайли створені програмою диктофону? Якщо так, то прошу скопіювати їх на наданий носій.

Для дослідження мобільних телефонів у документі про призначення експертизи має бути наданий письмовий дозвіл ініціатора на часткову зміну властивостей досліджуваного об'єкта;

- **телекомунікаційна експертиза** призначається з метою пошуку та фіксації даних про вчинення провипорушення з використанням електронних платіжних систем, крипто валют та інших віртуальних коштів. Об'єктами експертизи телекомунікаційних систем та засобів є телекомунікаційні системи, засоби, мережі і їх складові частини та інформація, що ними передається, приймається та обробляється. Проведення телекомунікаційної експертизи передбачає отримання доступу до інформаційних ресурсів та систем, апаратного та програмного забезпечення, що відповідає за функціонування електроніки, електротехніки, радіотехніки, мобільних комунікацій і т.д.

***Рекомендований перелік питань при призначенні телекомунікаційної експертизи:***

- 1) Які тип, марка, модель телекомунікаційного засобу (системи)?
- 2) Чи в робочому стані знаходиться телекомунікаційний засіб (об'єкт)?
- 3) Які характеристики підключень до мережі має телекомунікаційний засіб?
- 4) Чи змінювались користувачем телекомунікаційної мережі налаштування окремих пристроїв, у який час, які їх значення?
- 5) Який загальний характер підключень до телекомунікаційної мережі виконував об'єкт (телекомунікаційна система, засіб)?
- 6) За допомогою яких програмних засобів здійснювалось підключення до телекомунікаційної мережі?
- 7) Яка топологія апаратних засобів, об'єднаних у телекомунікаційну систему?
- 8) Чи відповідає функціонування телекомунікаційного засобу (системи) технічній документації?
- 9) Які технічні характеристики (параметри) має телекомунікаційний засіб (система)?

- 10) Чи мав місце факт доступу до телекомунікаційної системи та в який спосіб?
- 11) Чи мало місце використання ресурсів та інформації в телекомунікаційній системі та в який спосіб?
- 12) Чи мав місце факт передачі (отримання) інформації в телекомунікаційній системі та в який спосіб?
- 13) Чи є ознаки втручання в роботу телекомунікаційної системи?
- 14) Чи могли апаратні засоби об'єднуватись у телекомунікаційну мережу та за якими ознаками?
- 15) Які шляхи маршрутизації даних у телекомунікаційній системі?
- 16) Чи можливо використання телекомунікаційного засобу (обладнання) для вказаних цілей?

## **2.5. Аналіз електронних даних по наркозлочинах, які вчиняються з використанням можливостей кіберсфери**

Схема вчинення сучасних наркозлочинів передбачає застосування широковідомих методик спецслужб з обміну певними предметами через систему схованок, які у наркосередовищі називають «кладами» або «закладками». Підвищена конспіративність описуваного виду злочинів передбачає відсутність особистих контактів між учасниками схеми. Спілкування між співучасниками та клієнтурі зі збувачем відбувається з використанням можливостей кіберсфери. Враховуючи наведене, для ефективного документування описаної категорії злочинів правоохоронним органам доводиться проводити аналіз великої кількості даних в електронному вигляді.

Серед головних видів електронних даних, з якими доводиться мати справу правоохоронним органам в досліджуваному контексті, є:

*1 База даних з особистими даними закладників, яка, як правило, зберігається в організатора, комірника або оператора, тому їх ідентифікація може допомогти виявити усі нижні ланцюги організованого злочинного угруповання.*

2. *Відомості про криптовалютні трансакції.* Слід враховувати, що розрахунки за великі партії наркотичних та/або психотропних речовин можуть відбуватися у криптовалюті. Також криптовалюта використовується для відмивання коштів, одержаних від наркоторгівлі. У цьому випадку відслідковування руху коштів є досить складним завданням для правоохоронних органів, зважаючи на вбудовані механізми знеособлення, закладені в алгоритми роботи криптовалют. Виведення грошей у готівку з гаманців є слабким елементом у ланцюгу передачі коштів. За допомогою аналізу деталей такого виведення найбільш ймовірно визначити учасників обміну криптовалюти.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, де фігурують криптовалюти, зокрема біткоїн, вхідним для аналізу є біткоїн-адреса – ідентифікатор, з яким в розподіленій базі даних асоційований певний баланс біткоїн-монет. Біткоїн-адреси можуть бути представлені в двох форматах Base58 і Bech32.

Для витрачання коштів з біткоїн-адреси (формування трансакції), у залежності від типу адреси, потрібно знати один або декілька приватних (секретних) ключів. Адресі, що починається з цифри 1 відповідає один приватний (секретний) ключ, знання якого дозволяє підписувати трансакцію при витрачанні коштів з цієї адреси. Адресі, що починається з цифри 3, поставлено у відповідність декілька приватних ключів. В цьому випадку залежно від визначеного сценарію для підпису трансакції потрібно використати або всі або певну кількість ключів з усіх.

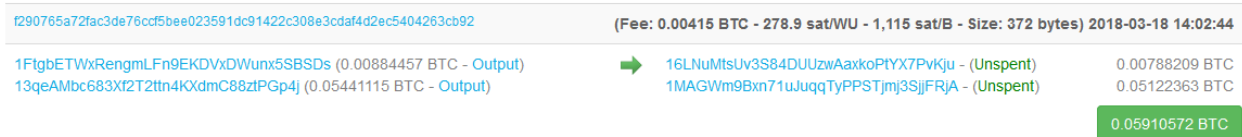
Адреса є анонімною і не містить інформації про власника. Генерація адреси здійснюється відповідним програмним забезпеченням локально без підключення до мережі біткоїн.

Одна людина може мати необмежену кількість біткоїн-адрес. Кожного разу для отримання коштів можна створювати нову адресу. Програмне забезпечення біткоїн-гаманця може оперувати будь-якою кількістю адрес, або кожна адреса може обслуговуватися окремим гаманцем.



Усі затверджені транзакції (ті, що потрапили у блокчейн) у вигляді блоків із зазначенням суми, адреси-відправника і адреси-отримувача знаходяться у вільному доступі та доступні для ознайомлення на різноманітних ресурсах Інтернету. Будь який користувач може завантажити увесь актуальний журнал біткоїн-транзакцій (блокчейн), що надає принципову можливість побудувати ланцюг руху коштів між різними біткоїн-адресами.

На рис. 1 показана структура однієї з транзакцій.



**Рис. 1. Структура біткоїн-транзакції**

На рис. 1 можна побачити, що унікальний номер транзакції:

f290765a72fac3de76ccf5bee023591dc91422c308e3cdf4d2ec5404263cb92,

імовірно одна особа (якщо не застосовувались засоби додаткової анонімізації) володіє двома рахунками з відповідними балансами:

1FtgbETWxRengmLFn9EKDVxDWunx5SBSDs (0.00884457 BTC),

13qeAMbc683Xf2T2tn4KXdmC88ztPGp4j (0.05441115 BTC),

оскільки ініціює одночасно два перекази на дві адреси, з яких монети ще не витрачені:

16LNuMtsUv3S84DUUzwAaxkoPtYX7PvKju - (Unspent) 0.00788209 BTC,

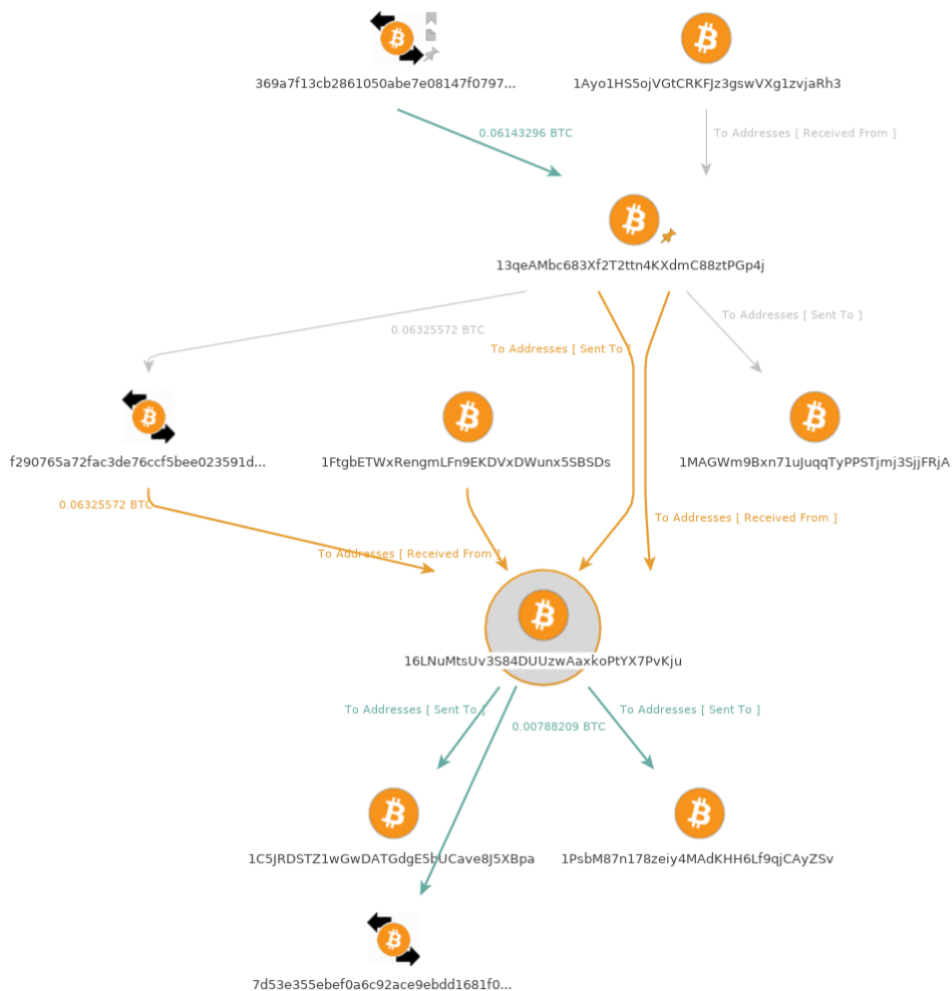
1MAGWm9Bxn71uJuqqTyPPSTjmj3SjFRjA - (Unspent) 0.05122363 BTC.

Імовірно, що одна із адрес отримання, належить ініціатору транзакції, куди він перераховує остачу. Таким чином, можна відслідкувати ланцюг руху коштів з виходу певної адреси на вхід іншої (інших).

З метою ускладнення аналізу біткоїн-транзакцій в глобальній мережі з'явилися ресурси, що пропонують послуги «мікшування» шляхом прийняття спочатку на одну адресу або кілька адрес коштів від багатьох користувачів, а потім у випадковому порядку і з різною затримкою в різних транзакціях переказ коштів на адреси, що наперед визначені користувачами сервісу мікшування. Також, існує метод підвищення анонімності CoinJoin, який не потребує наявності третьої довіреної сторони, а передбачає об'єднання переказів в одну транзакцію від декількох користувачів.

Наявні біткоїн-адреси за допомогою пошукових сервісів потенційно можливо зв'язати із IP адресою, доменним ім'ям, електронною поштою, обліковим записом користувача якого-небудь сервісу, ідентифікатором соціальних мереж, тощо. Анонімність біткоїн-адреси втрачається під час обміну монет біткоїн на фіатну (звичайну) валюту в обмінних сервісах, біржах тощо.

У якості засобу автоматизації пошуку та побудови схеми відношень різних ідентифікаторів біткоїн-транзакцій можна використовувати безкоштовну програму Maltego Community Edition (maltego.com) із встановленим трансформатором аналізу біткоїн ідентифікаторів. Приклад побудови логічної схеми транзакцій між певними адресами наведений на рис. 2.



**Рис. 2. Приклад побудови логічної схеми транзакцій між певними адресами в Maltego Community Edition**

Проведений аналіз засвідчив, що серед інструментів аналізу в роботі правоохоронних органів також можна застосовувати:

- [bitcoveview.info](http://bitcoveview.info) – для візуалізації транзакцій;

- [github.com/mikispag/bitiodine](https://github.com/mikispag/bitiodine) – для аналізу біткоїн блокчейн з можливістю кластеризації;

- [github.com/BitcoinOpReturn/OpReturnTool](https://github.com/BitcoinOpReturn/OpReturnTool) – для вилучення OP\_RETURN метаданих з біткоїн блокчейн;

- [blockchain.info](https://blockchain.info) – для швидкого виконання базових функцій аналізу транзакцій;

- [anyblockanalytics.com](https://anyblockanalytics.com) – для аналізу руху різних криптовалют;

- Chainalysis, Elliptic, Ciphertrace, Blockchain Inspector – для аналізу ризиків, пов'язаних з біткоїн-транзакціями.

Одним з потужних інструментів аналізу є платформа [crystalblockchain.com](https://crystalblockchain.com), яка дозволяє проводити ризик-аналіз Bitcoin (BTC), Bitcoin Cash (BCH), Ethereum (ETH), Ethereum tokens: ERC20 & ERC721, Litecoin (LTC), Tether (USDT), Ripple (XRP).

Основною аналітичною цінністю сервісу Crystal Expert є база ідентифікованих та неідентифікованих володільців (entities) біткоїн-адрес, що підтримується в актуальному стані. На момент написання роботи база містила 3299 володільців біткоїн-адрес (Bitcoin Entities), які розділені на наступні типи: автомати покупки/продажу біткоїн; кримінальні торгові майданчики в TOR мережі; суб'єкти надання нелегальних послуг за криптовалюту через TOR мережу; криптовалютні біржі з градацією ризику відмивання грошей; шахрайські обмінники криптовалют; сайти азартних ігор; нелегальні сервіси з оплатою криптовалютою; майнери криптовалют; сервіси мікшування; легальні онлайн сервіси надання послуг, пов'язаних із криптовалютою; сервіси онлайн гаманців; некласифіковані сервіси, що пов'язані з криптовалютою; системи обробки криптовалютних платежів; програми – вимагачі криптовалют; шахрайські ресурси, пов'язані з криптовалютами; адреси, на які виводились вкрадені монети.

Кожному типу володільця (entity type) або володільцю біткоїн-адрес (entity) призначається або розраховується оцінка ризику (Risk Score) на підставі імовірної участі у протиправній діяльності та легальності походження коштів.

Налаштування власного профілю шкали оцінки ризику дозволяє враховувати особливості розслідування.

Наприклад, для визначеного на рис. 3 профілю шкали оцінки ризику, величина ризику неідентифікованих володільців біткоїн-адрес (Unnamed Entity), які отримують і відправляють кошти через проміжні біткоїн-адреси, показана на рис. 4. Зміна профілю шкали оцінки ризику призводить до зміни величини ризику для тих же неідентифікованих володільців біткоїн-адрес.

Entity type	Risk Score	Receiving direction	Sending direction
Darknet Marketplace	100%	None	High
Exchange With High ML Risk	25%	High	None
Gambling	75%	High	High
Ransom	50%	High	High

**Рис. 3. Тестовий профіль № 1 шкали оцінки ризику**



**Рис. 4. Обчислений згідно з тестовим профілем № 1 ризик неідентифікованих володільців біткоїн-адрес**

Crystal Expert містить 5 основних і 2 додаткових інструменти розслідування.

Інструмент «Справи (Cases)» призначено для управління розслідуваннями у вигляді справ. Тут можна створювати нові справи і переглядати поточні. Сторінка справи містить основні деталі, адреси, візуалізації та відстеження, додані до справи.

Інструмент «Дослідник (Explorer)» призначений для дослідження транзакцій, блоків та адрес, а також відображення інформації про ідентифікованих володільців біткоїн-адресів, їх типів, основних майнерів та курс біткоїна.

Інструмент «Відстеження (Tracking)» дозволяє відстежувати у часі подальший рух коштів за визначеною транзакцією або групи транзакцій.

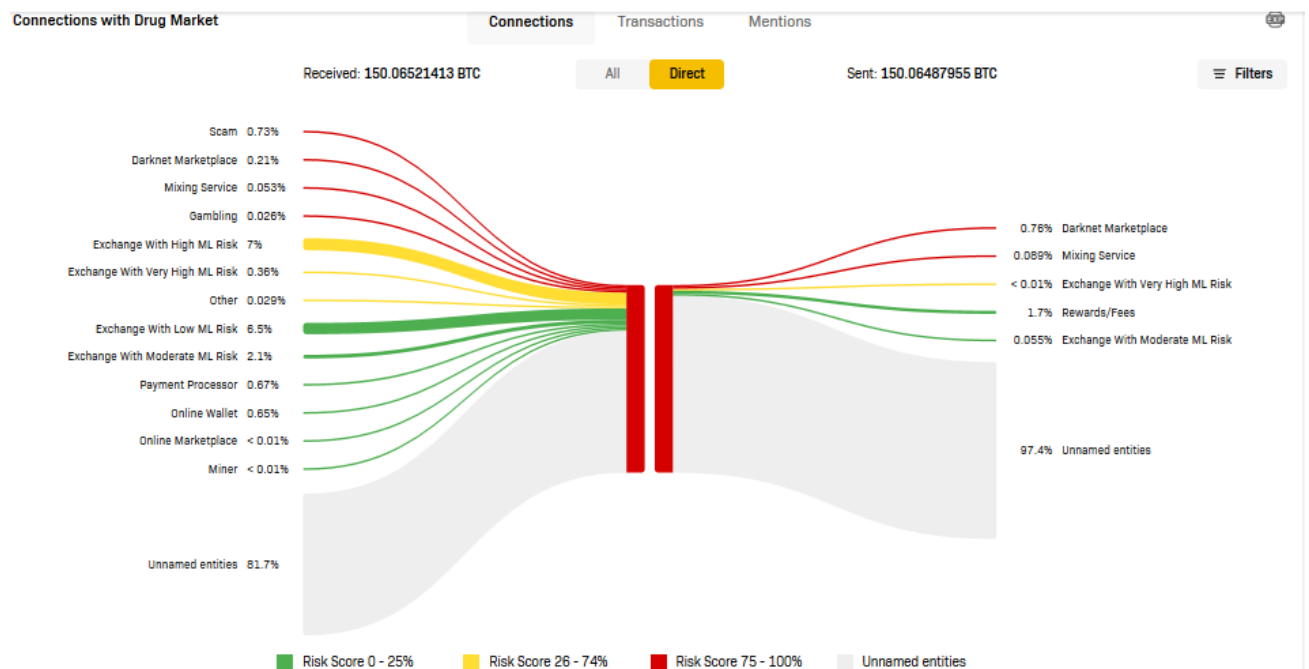
Відстеження може виявити, чи потрапили вихідні кошти з визначеної транзакції до ідентифікованого володільця біткоїн-адрес, наприклад, біржі або платіжного процесора, що, в свою чергу, може дозволити ідентифікувати через відповідні правові процедури власника вихідної біткоїн-адреси.

Інструмент «Монітор (Monitor)» в основному призначений для compliance-офіцерів фінансових інституцій, дозволяє за налаштованими правилами перевіряти ступінь ризикованості (Risk Score) певних транзакцій.

Інструмент «Інформаційна панель (Dashboard)» розділений на секції інформування користувача про створені і збережені ним: справи, візуалізації, переліки відстеження руху коштів, закладки сторінок аналізу адрес, блоків транзакцій, транзакцій та володільців адрес.

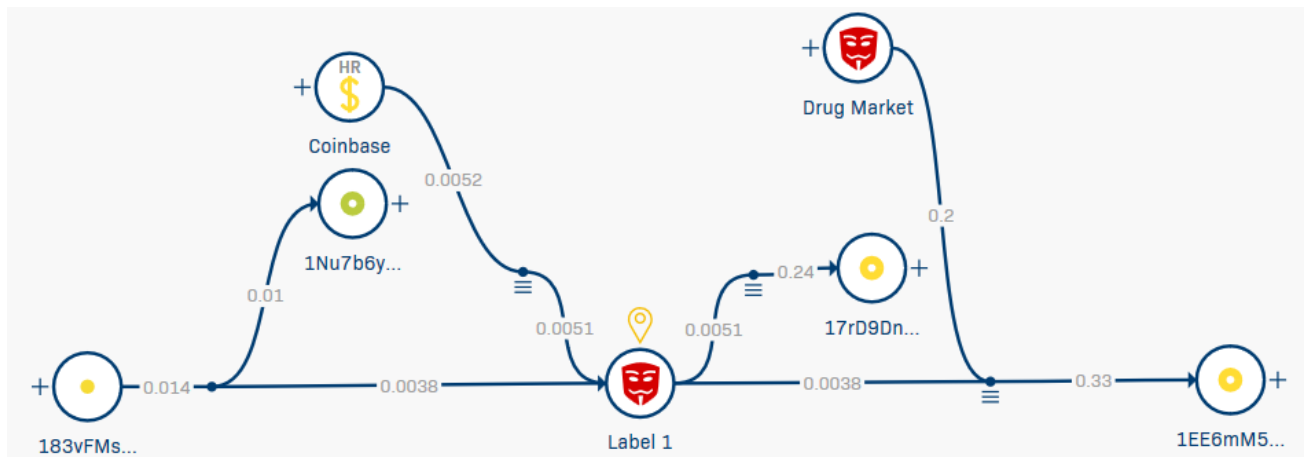
При дослідженні в основному інструменті «Дослідник» певної біткоїн-адреси Crystal надає інформацію про категорію володільця адреси, поточний баланс, кількість транзакцій, поточний стан, дати першої і останньої активності, величину ризику (Risk Score) щодо імовірної участі у кримінальній діяльності і кримінальності походження коштів.

Тут же для володільця цієї адреси відображається загальна якісно-кількісна діаграма взаємодії (отримання і відправлення коштів) з іншими ідентифікованими володільцями біткоїн-адрес із зазначенням величини ризику (рис. 5).



**Рис. 5. Якісно-кількісна діаграма взаємодії (отримання і відправлення коштів) певної біткоїн-адреси з іншими ідентифікованими володільцями біткоїн-адрес**

Через інструмент «Візуалізація (Visualization)» транзакції з досліджуваною біткоїн-адресою можна представити у вигляді графа (рис. 6) та керувати відображенням його вузлів.



**Рис. 6. Візуалізація транзакцій з досліджуваною біткоїн-адресою**

З огляду на зазначений функціонал платформа Crystal Expert може ефективно забезпечувати розслідування кримінальних правопорушень, в яких фігурують визначені криптовалюти.

3. *Інформація про наркокрамницю та її учасників, розміщена в мережі Інтернет.* Процес ідентифікації учасників наркоугруповання у загальному випадку передбачає рух від оператора, контакти якого можна зустріти на рекламних оголошеннях. Такі оголошення можуть бути розміщені як у фізичному середовищі, так і в мережі Інтернет. Протягом документування оголошень необхідно звернути особливу увагу на час розміщення повідомлення, його мову та стиль написання. Така інформація може допомогти встановити як приблизний час початку здійснення правопорушення, так і місце розташування автора повідомлення.

Суттєву допомогу в ідентифікації правопорушників може надати ретроспективний аналіз користувачів таких майданчиків як Legalizer, BigBro Labtc тощо, які використовуються особами, причетними до наркоторгівлі для рекламування своїх послуг, обговорення «товару» тощо. Практика показала, що

аналіз старих постів того чи іншого користувача, виставлених ним претензій в так званий «арбітраж» тощо може допомогти його ідентифікувати.

При аналізі накопичених відомостей слід звернути особливу увагу на наступні категорії осіб:

- раніше засуджених за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- працівників установ, пов'язаних з хімією та фармакологією;
- медичних працівників;
- студентів та випускників технічних вишів, які є обізнаними у сфері комп'ютерних технологій та схильні до вчинення протиправних дій;
- студентів та випускників медичних та фармацевтичних вишів, у тому числі коледжів;
- переселенців із зони проведення операції об'єднаних сил, які знаходяться у скрутному матеріальному становищі;
- діючих та колишніх працівників правоохоронних органів, обізнаних у сфері протидії наркозлочинності та/або комп'ютерних технологій.

При перевірці осіб, особисті дані яких з'явилися під час розслідування у тому чи іншому контексті, слід також звертати увагу на їх близьких, які можуть підходити під одну або декілька з наведених категорій.

*4. Відповіді установ, підприємств, організацій щодо ідентифікаторів, використовуваних фігурантами.* У даному випадку мова передусім йде про аналіз відповідей установ, через які одержуються кошти від споживачів наркотичних засобів. Діяльність онлайн-наркокрамниць передбачає часте відвідування Інтернету його учасниками. При цьому через збої в програмному чи апаратному забезпеченні, самовпевненість, недостатнє знання правопорушниками інформаційних технологій тощо при зверненні до гаманців з коштами, одержаними від споживачів, може фіксуватися реальна IP-адреса обладнання правопорушників, що дає змогу правоохоронцям у подальшому їх ідентифікувати, здійснивши належний аналіз відповідних електронних документів.

Усі відповідні відомості слід витребувати не лише у паперовому, але й електронному вигляді для подальшого аналізу з використанням спеціалізованого програмного забезпечення (формат xls,xlsx тощо).

Практика засвідчує, що найбільш слабким місцем у діяльності угруповання є ланцюжок передачі коштів. Саме його вивчення часто дає змогу встановити організатора вчинення злочину. Із часом злочинці втрачають пильність, припускаються помилок в бажанні пришвидшити або іншим чином спростити одержання коштів, зменшити комісійні витрати тощо. Все це грає на руку правоохоронцям та допомагає документувати діяльність злочинного угруповання. Так, наприклад, аналіз трансакцій виведення коштів з наркомагазину з використанням банківських платіжних карт може допомогти виявити на перший погляд незначні деталі, які вказуватимуть на особу організатора злочинної схеми. У якості відповідних слідів можна виділити оплату за комунальні послуги, послуги таксі, поповнення рахунку телефону тощо.

Під час аналізу даних у табличному форматі, що стосуються руху коштів по гаманцях та карткових рахунках, потрібно враховувати декілька важливих нюансів:

1) під час одержання даних по електронних гаманцях повні номери банківських платіжних карток, як правило, надаються на окремому аркуші, при цьому їх перелік може не містити всіх номерів карток з розділів, присвячених руху коштів. Для того, щоб у подальшому якомога повніше замінити неповні номери карток повними, потрібно зібрати повні номери карток з усіх файлів відповідей про гаманці та занести їх до окремого файлу. Відповідну таблицю в подальшому слід використовувати для заміни значень неповних номерів карток повними;

3) для коректного розрахунку за формулами слід привести дані в таблицях до належного формату. Так, наприклад, нерідко у таблицях суми переведених коштів вказуються у форматі «\*\*\*.\*\*\*». Враховуючи, що Excel сприймає числа, якщо ціла та дробова частини числа розділено комою, слід замінити крапки на коми у відповідних полях таблиці;



4) для автоматизації підрахунку даних для їх занесення в протокол потрібно активно застосовувати фільтри табличних процесорів за різними полями.

Для того, щоб ефективно перевірити правильність складання протоколів огляду документів про гаманці та картки, а також уявляти цілісну картину про структуру, обсяги та напрямки платежів, потрібно узагальнити інформацію по всіх гаманцях та представити її в окремому табличному файлі. Цей файл може складатися з аркушів з:

- назвами гаманців/карток, у яких узагальнено інформацію по окремих гаманцях;

- узагальненою інформацією по всіх картках;

- узагальненою інформацією по всіх гаманцях;

- повною узагальненою інформацією по всіх картках і гаманцях.

Для проведення розрахунків може бути використано такі формули:

1) для заміни неповних номерів карток повними:

$=ЕСНД(ВІПР(X2; 'C:\..\[FullCards.xls] FullCards'!$A$2:$B$1492;2;ЛОЖЬ);X2)$ , де

$X2$  – клітинка, яка містить неповний номер картки, на аркуші з інформацією про рух коштів;

$'C:\..\[FullCards.xls] FullCards'!$A$2:$B$1492$  – повний шлях до таблиці, де у полі А міститься перелік неповних номерів карток для усіх гаманців, а у полі В – перелік повних номерів карток для усіх гаманців;

2) для підрахунку кількості трансакцій за певним ідентифікатором (номером гаманця, картки тощо):

$=СЧЁТЕСЛИ('Назва'!$X:$X;Y2)$ , де

*Назва* – назва аркушу з інформацією про поповнення;

$X$  – поле з повними номерами карток на аркуші з інформацією про рух коштів (одержується за попередньою формулою);

$Y2$  – відповідна клітинка з поля, в якому містяться повні номери карток, присутніх на аркушах з інформацією про рух коштів;

3) для підрахунку кількості трансакцій по картках в файлі узагальнення, а також для підрахунку загальної суми поповнення/виведення коштів за певним ідентифікатором (номером гаманця, картки тощо):

=СУММЕСЛИ('Назва'!\$X:\$X;"="&Y2;'Вивід коштів з гаманців'!\$Z:\$Z), де

*Назва* – назва аркушу з інформацією про поповнення;

$X$  – поле з повними номерами карток на аркуші з інформацією про рух коштів;

$Y2$  – відповідна клітинка з поля, в якому містяться повні номери карток, присутніх на аркушах з інформацією про рух коштів;

$Z$  – поле з сумами поповнень на аркуші з інформацією про рух коштів.

Підсумкові дані можна розмістити на окремих аркушах в окремому файлі Excel. Структура відповідних таблиць на всіх аркушах буде однаковою, тому для збирання даних з них можна скористатися такою процедурою:

1) в програмі Excel (версія 2016 і вище) слід відкрити вкладку «Дані» та натиснути кнопку «Скласти запит» → «З файлу» → «З книги», після чого обрати файл з підготовленими аркушами з узагальненою інформацією по кожному гаманцю;

2) у вікні навігатора обрати будь-який аркуш та натиснути кнопку «Правка»;

3) у панелі «Застосовані кроки» видалити все, крім пункту «Джерела»;

4) у полі «Kind» за допомогою фільтра слід прибрати зайві дані, залишаючи тільки ті аркуші, які потрібні для узагальнення. За необхідності слід натиснути кнопку «Використати перший рядок в якості заголовку». Можна також видалити всі допоміжні поля, крім «Name» і «Data»;

5) розгорнути дані в єдину таблицю, для чого, натиснувши подвійну стрілку в полі «Data», прибрати позначку «Використовувати вихідне ім'я стовпця в якості префіксу» та натиснути «ОК»;

б) у разі потреби в таблиці, що відкрилася, потрібно видалити за допомогою фільтру заголовки таблиць, що повторюються на початку даних з кожного доданого аркушу, та порожні рядки;

7) у панелі «Властивості» вказати ім'я запиту та на вкладці «Головна» натиснути кнопку «Закрити та завантажити»;

8) у разі додавання нових аркушів та необхідності їх включення до узагальнених даних, потрібно перейти на аркуш із створеним запитом та натиснути кнопку «Оновити».

Дані з отриманої підсумкової таблиці можуть бути використані для узагальнення інформації щодо руху коштів по всіх картках та гаманцях.

Для візуалізації руху коштів, побудови ієрархічної структури елементів та виділення відповідних кластерів корисно застосовувати додаткове програмне забезпечення як от Maltego IBM або i2 Analyst's Notebook. З метою уникнення перевантаження побудованої схеми даними у параметрах зв'язків достатньо вказувати їх кількість. Таким чином, на підсумковій схемі буде видно структуру трансакцій та їх кількість.

При складанні протоколів огляду електронних гаманців, банківських платіжних карток тощо слід перевіряти встановлені номери мобільних телефонів на предмет їх використання в месенджерах. Результати такої перевірки, інформацію про спільні картки для виведення коштів з різних гаманців, картки з найбільшими сумами виведення слід зафіксувати в протоколі.

Під час документування роботи наркомагазину правоохоронцям також варто дізнатися розмір середньої щомісячної винагороди закладників та операторів. Вказане робиться для того, аби у подальшому під час аналізу трансакцій по гаманцях та відповідних банківських платіжних картках можна було висунути припущення про належність окремих карток певним категоріям співучасників. Так, якщо щомісячна винагорода оператора становить 20-30 тис. грн., то відповідно приблизно таке надходження на місяць має відбуватися на закріплену за ним картку.

5. *Електронні дані, вилучені під час оглядів місця події та обшуків.* Варто пам'ятати, що за згаданою категорією злочинів значна частина доказової інформації зберігається в електронному вигляді. Тому під час проведення обшуків, а також огляду вилучених засобів комп'ютерної техніки потрібно зосередитись на правильному збиранні такої інформації. Один з найбільш сучасних алгоритмів криміналістичного вилучення електронної інформації було запропоновано у роботі «Особливості огляду засобів комп'ютерної техніки».

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 06.07.2017 № 570. База даних. Законодавство України. Верховна Рада України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17#Text>.

2. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах судових експертиз і експертних досліджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : затверджена наказом МВС України від 17.07.2017 № 591, зареєстрована наказом Міністерства юстиції України від 18.08.2017 № 1024/30892 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17>.

3. Наказ ГП України, МВС України, СБ України, АДПС України, МФ України, МЮ України «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

4. Про затвердження Положення про Департамент протидії наркозлочинності Національної поліції України : наказ Національної поліції України від 17.11.2015 № 95.

5. Про затвердження Положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України : наказ Національної поліції України від 10.11.2015 № 85.

6. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні: проект Закону № 7183-1 від 10.10.2017 // База даних «Законодавство України» / Верховна рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62710&pf35401=436015>.

7. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/крипто валюти» Bitcoin. Національний банк України. 10.11.2014.

8. Особливості розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів,

психотропних речовин або їх аналогів (в т.ч. із використанням телекомунікаційних технологій): Науково-методичні рекомендації для практичних підрозділів Національної поліції України / Цуцкірідзе М.С., Дударець Р.М., Кікінчук В.В. та ін. Х.: ХНУВС, 2021. 94 с.

9. Розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин, отруйних сильнодіючих речовин, лікарських засобів із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій: метод. рекомендації / М. Цуцкірідзе, С. Гайду, О. Юхно, В. Бурлака, В. Носов та ін. Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ; «Факт», 2021. 188 с. (Серія «Бібліотека слідчого і детектива: проблеми кримінального процесу і криміналістики»).

10. Пошук та фіксація фактичних даних про протиправні діяння, які вчинені з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій при розслідуванні фактів збуту наркотичних засобів: науково-методичні рекомендації для підрозділів Національної поліції України / Кікінчук В.В., Матюшкова Т.П., Піддубна А.В., Манжай О.В., Носов В.В. Х.: ХНУВС, 2022. 69 с.

11. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин, отруйних сильнодіючих лікарських засобів із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій: наук.-метод. рекомендації / О. О. Юхно, Т.П. Матюшкова, В. А. Коршенко та ін. За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О.О. Юхна. Видання друге, доповнене і перероблене [Серія «Бібліотечка слідчого і детектива: проблеми кримінального процесу»]. На замовлення Головного слідчого управління Національної поліції України. Х.: Костанта; Харківський національний університет внутрішніх справ. 2020. 144 с.

12. Коршенко В. А. Теоретичні та методичні основи судової телекомунікаційної експертизи : автореферат дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та

криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харківський національний університет внутрішніх справ. Х., 2017. 19 с.

13. Особливості досудового розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в умовах нового кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства : наук.-метод. реком. К. Л. Бугайчук, О. О. Савченко, Н. О. Прібиткова. Х. : ХНУВС, 2015. 99 с.

14. Офіційний сайт Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса». URL: <https://www.hniise.gov.ua/7-products.html> (дата звернення: 12.01.2022).

15. Офіційний сайт Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. URL: <https://ndekc.kh.ua/> (дата звернення: 12.01.2022).

16. Кваліфікація та розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет: метод. реком. О. Ю. Татаров, О. М. Стрільців, В. Б. Школьний та ін. К.: ГСУ МВС України, Нац. акад. внутр. справ, 2012. 30 с.

17. Ідеальна площадка. Торгівля наркотиками швидко переходить в Інтернет // Кореспондент.net. 15 квітня 2015, 11:02. URL: <http://korrespondent.net/ukraine/events/3503719-ydealnaia-ploschadka-torhovlia-narkotykamy-bystro-perekhodyt-v-ynternet>.

18. Наркаторговці займались майнингом криптовалюті в Україні. Delo.ua. 22 січня 2018, 21:01. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/narkotorgovcy-zanimalis-majningom-kriptoaljutu-338232/>

19. Постанова КМ України «Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів» №770 від 6 травня 2000 року (Редакція від 09.04.2021) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text>

20. Манжай О. В. Особливості огляду засобів комп'ютерної техніки // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 111-120.

21. Як розводять на біткоїнах: українці заробляють і втрачають цілі статки на криптовалюти // *Антикор*. 14 грудня 2017, 16:12. URL: [https://m.antikor.com.ua/articles/209536-kak\\_razvodjat\\_na\\_bitkoinah\\_ukraintsy\\_zarabatyvajut\\_i\\_terjajut\\_tselye\\_sostojanija\\_na\\_kriptoaljute](https://m.antikor.com.ua/articles/209536-kak_razvodjat_na_bitkoinah_ukraintsy_zarabatyvajut_i_terjajut_tselye_sostojanija_na_kriptoaljute).

22. Глушко С. Майнинг криптовалют в Україні: 2018 рік може стати вирішальним // *Судово-юридична газета*. 09.01.2018. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/114785-mayning-kriptoaljut-v-ukraine-2018-god-mozhet-stat-reshayuschim>

23. О. Турчинов: Розвиток ринку криптовалют не може залишатися поза увагою держави. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2965.html>

24. Справу організованої групи закладників наркотиків і психотропів, яка працювала через Інтернет-магазин, направлено до суду. Інформаційне Агенство Інтерфакс-Україна. 20.08.2019 р. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/608065.html>

25. Організованій злочинній групі повідомлено про підозру у збуті наркотиків в особливо великих розмірах на Луганщині. Офіс Генерального прокурора. 10 червня 2020 р. URL: [https://www.gp.gov.ua/ua/regions\\_news\\_detail?\\_m=publications&\\_c=view&\\_t=rec&id=274611](https://www.gp.gov.ua/ua/regions_news_detail?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=274611)

26. Кіберполіція та підрозділи протидії наркозлочинності співпрацюватимуть для припинення розповсюдження наркотиків через Інтернет. Урядовий портал. 06.09.2019 р. // URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kiberpoliciya-ta-pidrozdili-protidiyi-narkozlochinnosti-spivpracyuvatimut-dlya-pripinennya-rozprovsyudzhennya-narkotikiv-cherez-internet>

27. Справу організованої групи закладників наркотиків і психотропів, яка працювала через Інтернет-магазин, направлено досуду. Інформаційне



Агенство                    Інтерфакс-Україна.                    20.08.2019                    р.                    URL:  
<https://ua.interfax.com.ua/news/general/608065.html> (дата звернення: 01.11.2020).

28. Наказ ГП України, МВС України, СБ України, АДПС України, МФ України, МЮ України «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>

29. Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України 18.02.1992 № 2135-XII База даних. Законодавство України. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

30. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII (Редакція станом на 01.01.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#n65>.

31. В Харкові накрили інтернет-магазин наркотиків. Сьогодні. 15.06.2017 р. URL: <https://www.segodnya.ua/regions/kharkov/v-harkove-nakryli-internet-magazin-narkotikov-1030432.html> (дата звернення 01.11.2020).

32. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 05.01.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

33. Андреев Д. В. Можливості судових експертиз під час розслідування незаконного обігу зброї. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ, 2017. Вип. 3 (78). С. 45–51.

34. Андреев Д. В. Напрями протидії незаконному обігу зброї. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 17 травня 2017 р.). Харків : Харківський. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 10–13.

35. Бандуріна Я. Ю. Способи вчинення контрабанди вогнепальної зброї та боєприпасів. Проблеми законності. 2013. Вип. 121. С. 281–287.

36. Бандуріна Я. Ю. Типові слідчі ситуації та основні напрямки розслідування контрабанди вогнепальної зброї та боєприпасів. Вісник Запорізького національного університету. 2013. № 1 (II). С. 243–247.

37. Береза Ю.М. Розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро. 2018. 20 с.

38. Бондар В. С., Кривонос М. В. Зміст та особливості предмета доказування в кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу вогнепальної зброї та бойових припасів. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. Вип. № 3 (83), 2018. С. 195–209.

39. Вітвіцький С. С., Волобуєва О. О., Волобоев А. О. Методика розслідування незаконного поводження зі зброєю та бойовими припасами : монографія / Сергій Сергійович Вітвіцький, Олена Олексіївна Волобуєва, Артур Олегович Волобоев. Київ : ВД «Дакор», 2021. 308 с.

40. Коваленко В. В. Організація й тактика огляду вогнепальної зброї та боєприпасів на місці їх виявлення. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. Вип. № 1 (77). 2017. С. 189–197.

41. Кримінально-правова характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї та вибухівки: посібник для підрозділів Національної поліції у схемах / О. З. Мармура, Є. О. Письменський, А. Б. Ткачик. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 44 с.

42. Мельниченко С. П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2016. 207 с.

43. Тарасенко О. С. Розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняється злочинними об'єднаннями: дис. канд. юрид. наук. Київ, 2017. 283 с.

44. Щербаковський М.Г., Андреев Д.В. Розслідування незаконного обігу зброї: монографія. Харків, 2021. 192 с.